

Талабірчук Оксана Юріївна

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ
(УГОРСЬКА МОВА)**

**A FORDÍTÁS ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA
(MAGYAR NYELV)**

Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 035 Філологія спеціалізацією 035.071 Угро-фінські мови та літератури (переклад включно), перша – угорська.

УЖГОРОД
ПП "АУТДОР-ШАРК"
2024

УДКУ 811.511.141'25(076).

T-16

Автор: ТАЛАБІРЧУК Оксана Юріївна, канд. філол. наук

Рецензенти: БАЛЛА Евеліна Юріївна, канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри української літератури філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доцент кафедри мови та культури Ніредьгазького університету

БЕРТА Елеонора Тіборівна, канд. філол. наук, доцент кафедри угорської філології УУННІ ДВНЗ «Ужгородський національний університет», директор Центру гунгарології

Талабірчук О. Теорія і практика перекладу (угорська мова). Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 035 Філологія спеціалізацією 035.071 Угро-фінські мови та літератури (переклад включно), перша – угорська. Ужгород: ПП "АУТДОР-ШАРК", 2024. 116 с.

Рекомендовано до друку на засіданні Науково-методичної комісії Українсько-угорського навчально-наукового інституту (протокол № 2 від 28 листопада 2024 р.).

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Українсько-угорського навчально-наукового інституту (протокол № 4 від 19 грудня 2024 р.).

© Талабірчук Оксана, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
1. A FORDÍTÁSTUDOMÁNY ELMÉLETI KÉRDÉSEI.....	6
1.1. A FORDÍTÁSTUDOMÁNY KELETKEZÉSE, FEJLŐDÉSE ÉS MAI JELLEGE.....	6
Ajánlott szakirodalom	8
1.2. AZ UKRÁN-MAGYAR ÉS A MAGYAR-UKRÁN MŰFORDÍTÁS TÖRTÉNETE	9
1.2.1. AZ UKRÁN SZÉPIRODALOM FORDÍTÁSA MAGYAR NYELVRE	9
1.2.2. A MAGYAR SZÉPIRODALOM UKRÁNRA TÖRTÉNŐ MŰFORDÍTÁSAI	18
Ajánlott szakirodalom	25
Feladatok.....	27
1.3. ÖSSZEHASONLÍTÓ JELLEMZÉS AZ UKRÁN ÉS A MAGYAR NYELV KÖZÖTT.....	36
1.3.1. A MAGYAR ÉS AZ UKRÁN NYELV ALAPVETŐ FONETIKAI ÉS GRAMMATIKAI JELLEMZŐI	36
1.3.2. A MAGYAR BETŰK ÉS AZOK KOMBINÁCIÓINAK ÁTADÁSA UKRÁN NYELVEN	40
Ajánlott szakirodalom	44
Feladatok.....	45
1.3.3. A FORDÍTÁS EKVIVALENCIÁJÁNAK KÉRDÉSE.....	50
Ajánlott szakirodalom	54
Feladatok.....	55
2. A FORDÍTÁS GYAKORLATA.....	65
2.1. FORDÍTÁSI TRANSZFORMÁCIÓK TÍPUSAI.....	65
2.2. LEXIKAI TRANSZFORMÁCIÓK	67
2.2.1. Jelentések szűkítése (differenciálás és konkretizálás	67

2.2.2.	Generalizálás	68
2.2.3.	Jelentések összevonása	69
2.2.4.	Jelentések felbontása.....	69
2.2.5.	Jelentések kihagyása és betoldása.....	70
2.2.6.	Jelentések áthelyezése.....	71
2.2.7.	Jelentések felcserélése.....	72
2.2.8.	Antonim fordítás	72
2.2.9.	Teljes átalakítás.....	73
2.2.10.	Kompenzálás	73
	Ajánlott szakirodalom	74
	Feladatok.....	74
2.3.	GRAMMATIKAI TRANSZFORMÁCIÓK	84
2.3.1.	Grammatikai konkretizálás és generalizálás.....	85
2.3.2.	Grammatikai felbontás	86
2.3.4.	Grammatikai összevonás.....	87
2.3.5.	Grammatikai betoldás	87
2.3.6.	Grammatikai kihagyás	88
2.3.7.	Grammatikai áthelyezések	89
2.3.8.	Grammatikai cserék	89
	Ajánlott szakirodalom	90
	Feladatok.....	90
	SZÖVEGEK FORDÍTÁS GYAKOROLTATÁSÁRA.....	98

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник спрямовано на забезпечення змісту аудиторних та практичних занять здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 035 Філологія спеціалізацією 035.071 Філологія. Угро-фінські мови та літератури (переклад включно), перша – угорська з метою його використання у викладанні освітнього компонента «Теорія і практика перекладу» (Угорська мова) як один із основних навчально-методичних матеріалів. Посібник складається з двох розділів. У першому розділі розглядаються теретичні питання перекладу, а другий розділ присвячений питанням практики перекладу.

Посібник складається з ключових, на думку автора, тем, які є важливими для розуміння курсу теорії і практики перекладу. Кожна тема містить короткий виклад теоретичного матеріалу, який здобувач освіти має опанувати, що стане основою для розвитку його професійних навичок (англ. *hard skills*) у галузі перекладу. Навчальний матеріал систематизований за критерієм актуальності в межах угорсько-української мовної пари, зокрема подано відомості з історії угорсько-українського та українсько-угорського художнього перекладу, проведено порівняльну характеристику угорської та української мови, подано детальний розгляд перекладацьких трансформацій, які проілюстровані прикладами з цих двох мов.

Також до кожної теми подано список основної літератури з теми та вправи для практичного виконання. Виконання завдань сприятиме поглибленню знань та виробленню вмінь і навичок, необхідних сучасному перекладачеві з угорської мови українською та з української мови угорською.

1. A FORDÍTÁSTUDOMÁNY ELMÉLETI KÉRDÉSEI

1.1. A FORDÍTÁSTUDOMÁNY KELETKEZÉSE, FEJLŐDÉSE ÉS MAI JELLEGE

A fordítástudomány elméletének kialakulása a 20. század közepére tehető, amikor a fordítás több mint egyszerű nyelvi tevékenységként kezdett megjelenni, és a nyelvi, kulturális, filozófiai és szociológiai szempontokat is figyelembe vette. Korábban a fordítást inkább gyakorlati tevékenységnek tekintették, amelyet elsősorban a nyelvtudás és a szöveghűség jellemzett. Azonban az újabb elméleti megközelítések szerint a fordítás nem csupán egy nyelvi váltás, hanem komplex, interkulturális folyamat, amelyben a fordítónak kreatív döntéseket kell hoznia. Tehát a fordítás alkotó tevékenység, ahogy Klaudy Kinga írja, *„A fordító minden egyes mondat lefordításakor számtalan választás előtt áll, tevékenységének eredménye a célnyelvi szöveg számtalan választás, számtalan döntés eredménye. Ezek szubjektív döntések, de nem teljesen szubjektívek. Ha ugyanannak a szövegnek többféle fordítását egybevetjük, mindig találunk azonos és eltérő megoldásokat is. Vagyis a szubjektív fordítói döntések egy részének objektív alapja van. Ezt a szubjektív döntések mögött rejlő objektív alapot keresik a fordítók évezredek óta, mikor indokolni próbálják saját megoldásaikat, akár azért mert kritikákra kell válaszolniuk, támadásokat kell visszaverniük, akár azért mert az utókornak szeretnék átadni tapasztalataikat.”*¹

A fordítás, mint szellemi tevékenység, a nyelvi és kulturális különbségek áthidalására irányuló folyamat. A fordítók nem csupán szavak átültetésére vállalkoznak, hanem azok mélyebb jelentését, hangulatát és kulturális kontextusát is át kell adniuk. Ez a tevékenység magában foglalja a szöveg elemzését, értelmezését, valamint a legmegfelelőbb nyelvi megoldások keresését.

---

¹ Klaudy K. A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol / német / francia / orosz fordítástechnikai példatárral. Scholastica, 1994. 19 o.

A fordítás tehát nem egyszerűen nyelvi feladat, hanem kreatív gondolkodást, szoros figyelmet és alapos ismereteket igényel a forrás- és célnyelvi kultúrákban egyaránt. A fordító szerepe nem csupán közvetítő, hanem kulturális közvetítőként is funkcionál, aki segít a különböző világok közötti megértés előmozdításában.

A fordítás lehetővé teszi a különböző nyelvek és kultúrák közötti eszmecserét, és elengedhetetlen ahhoz, hogy a tudományos, irodalmi és egyéb szellemi alkotások globálisan hozzáférhetővé váljanak. Az, hogy a fordító képes-e hűen és hatékonyan átültetni a szöveget, alapvetően befolyásolja, hogyan jut el a tudás, a művészetek és a filozófia egy-egy nyelvi közösséghez.

A fordítástudomány első jelentős elméleti munkáit a 20. század második felében publikálták, amikor a kutatók és szakemberek arra összpontosítottak, hogy a fordítás nemcsak szavak, hanem jelentések és kultúrák átültetésére is irányul. A nyelvi ekvivalencia és a jelentés pontos átadása mellett a fordítás szerepe a kultúrák közötti kommunikációban és a szövegek interpretációjában is fontos szerepet kapott.

A fordításelmélet különböző irányzatai, mint például a strukturális, funkcionalista vagy alkalmazott nyelvészet elmélet, mind a fordítás különböző aspektusait vizsgálták, és hangsúlyozták, hogy a fordító nem pusztán passzív közvetítő, hanem aktív értelmező és alakító szereplő is egyben. Ezen irányzatok segítettek abban, hogy a fordítástudomány komoly tudományos diszciplínává váljon, amely mélyebb filozófiai, szociológiai és kulturális kérdésekkel foglalkozik.

Ugyanekkor a 20. század második felében a fordítás önálló szakmává vált. Azóta a fordítástudomány elméleti kutatói és gyakorlói számos tudományos munkát publikáltak, amelyekben a fordítástudomány különböző kérdéseit vizsgálják.

A fordítástudomány elméleti ismereteinek feldolgozása és rendszerezése érdekében javasolt az alábbi irodalom tanulmányozása:

1. Bart I., Klaudy K. (szerk.) 1986. A fordítás tudománya. Budapest: Tankönyvkiadó.
2. Catford, I. C. 1965. A Linguistic Theory of Translation. London: Oxford University Press.
3. Eszenyi Réka 2015. Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja. In: Horváth Ildikó (szerk.) A modern fordító és tolmács. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Letölthető: https://www.eltereader.hu/media/2017/01/Horvath_Modernford_READER.pdf.
4. Hell György. Fordítástörténet és fordítástan. Fordítástudomány XIX. (2017) 2. szám 83–96. Letölthető: <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/issue/view/270/134>.
5. Horváth Ildikó 2013. A fordító- és tolmácsképzés új kihívásai. In: Klaudy K. (szerk.) Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején: 40 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Letölthető: https://www.eltereader.hu/media/2013/12/Klaudy_READER.pdf.
6. Klaudy Kinga 1999. Bevezetés a fordítás elméletébe. Scholastica.
7. Klaudy Kinga 2003. Languages in Translation. Budapest: Scholastica. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/21900/21993/21993.pdf>.
8. Klaudy Kinga 2022. A fordítástudomány dilemmái a 21. század elején. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Pécs O. (szerk.) Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 13–25. Letölthető: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/85538/Bevezetes_a_forditas_as_1_Klaudy_1.pdf;jsessionid=4A91C92A1FE0F90FEBCF9557B39E614D?sequence=.

1.2. AZ UKRÁN-MAGYAR ÉS MAGYAR-UKRÁN MŰFORDÍTÁS TÖRTÉNETE

1.2.1. AZ UKRÁN SZÉPIRODALOM FORDÍTÁSA MAGYAR NYELVRE

„...magát a műfordítást is sokkal nagyobb és fontosabb dolognak tartom, mint amilyennek látszik. Az emberek lelki életét semmi sem választja el egymástól annyira, mint a nyelv. Hisz csupán a nyelv segítségével vagyunk képesek gondolkodni, és öröklött nyelvünk alkalmazkodóképessége oly elenyésző, hogy jóformán csak annyit vagyunk képesek elgondolni, amennyit nyelvünk enged. A műfordítás tehát, amely a nyelvet a gondolat után hajlítani kényszeríti, a nemzetek finomabb gondolati közösülésének jóformán egyetlen eszköze. (...) De a műfordítás nemcsak a közlekedés eszköze: egyszersmind a gazdagodásé is. S a művész semmiféle módját a gazdagodásnak nem vetheti meg. A műfordítás a nyelv - és ezáltal a gondolat, az egész lelki élet - gazdagodásának egész külön útja, olyan, amelyre a csupán magából dolgozó irodalom sohasem vezetne rá”. (Babits 1978 :1.274-275)

Az ukrán-magyar irodalmi kapcsolatokat a műfordítások prezentálják a legjobban. Lőrincz Julianna megfigyelte, hogy *„a műfordítás terminus a magyar nyelvben a műfordítási folyamatra és annak eredményére, a célnyelvi szövegre vonatkozóan egyaránt használatos. A 90-es évek közepétől azonban egyre gyakrabban alkalmazzák az irodalmi szövegek fordításával foglalkozó szakirodalomban az irodalmi fordítás szakkifejezést*

is”². A hazai és külföldi elméleti munkák többségének szerzői hajlamosak a műfordítást a kulturális kapcsolatok széleskörű és jelentős szférájaként értelmezni, a nemzetek közötti kölcsönös megértés és megismerés eszközeként értékelni. Az ukrán nyelvben a *художній переклад* terminust használják, aminek a magyar nyelvben a műfordítás szakszó/műszó felel meg.

A klasszikus ukrán szerzők műveit – Tarasz Sevcsenko, Ivan Franko, Sztefanik Vaszil stb. – már a XIX. sz. végén és a XX. sz. elején magyarra fordították. Sevcsenko nevével a magyar sajtóban először 1888-ban találkozhatunk. Már a harmincas években olyan tehetséges költők tolmácsolják magyarul Sevcsenko műveit, mint Lányi Sarolta, Gábor Andor, Hidas Antal. Azóta Sevcsenko-verseskötetek többször jelentek meg magyar fordításban. A háború után és egészen a 90-es évek végéig Magyarországon sok műfordítás készült ukrán irodalomból. 1954-ben, az Új Magyar Könyvkiadó gondozásában, Görög Imre fordításában jelentek meg Ivan Franko elbeszélései magyarul. 1968-ban Európa Kiadóban megjelent az Ukrán elbeszélők c. kiadvány, amely tartalmazta Ivan Franko, Lesz Martovics, Mihajla Kocjubinszkij, Jurij Fegykovics stb., majdnem ötven elbeszélő műveit. A fordítók között szerepel Bojtár Anna, Görög Imre, Balla László, Bojtár Endre, Sándor László, Grigássy Éva, Radó György, Sándor Judit, Karig Sára. A könyvben életrajzi jegyzetek is találhatóak.

1970-ben az Európa-Kárpáti Kiadóban jelentek meg Ivan Franko válogatott művei a Királtság című könyvben. Az utószóban olvashatjuk, hogy «Ez a válogatás első ízben mutatja be magyarul a költő és a drámaíró Frankót, és megismerteti az olvasó sok olyan művel, amelyekből írójuk ma is elevenen lép elénk». Az író önéletrajzát Karig Sára írta, a műveket

---

² Lőrincz J. Azonosság és másság. A műfordítás-elmélet néhány terminológiai kérdése. Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, Miskolc, II. évf., 1.szám, (2007), p. 21.

fordította Zempléni Árpád, Képes Géza, Sándor László, Balla László, Radó György, Grigássy Éva, Kalász Márton fordította.

1971-ben jelent meg az Ukrán költők című fordításgyűjtemény ukrán irodalomból, amely népköltészeti műfordításokat tartalmaz (Dumák és históriás énekek: Rabok siralma török rabságban, Ének Bajda kozákról, Török rabságból szökő három testvér, Vonulnak a kozákok, Hadba induló kozák stb., népdalokat: Párosító, Fialat vagyok még, Adj, hajadon, vacsorát, Madarak beszéde, Elszakadó szeretők stb., amelyeket fordította Rab Zsuzsa és Grigássy Éva) és néhány műköltészeti alkotást (Hrihorij Szkovoroda verseit fordították Képes Géza és Csanádi Imre; Ivan Kotljarevszkijt Weöres Sándor és Garai Gábor; Petro Hulak-Artemovszkij verseit fordította Bede Anna; Jevhen Hrebinnka verseit fordította Majtényi Zoltán; Levko Borovikovszkijt fordította Képes Géza stb.) A gyűjtemény által a magyar anyanyelvű olvasó megismerkedhet az ukrán irodalom válogatott műveivel a népköltésztől egészen a XX. század közepéig (Mikola Kosztomarov, Viktor Zabala, Tarasz Sevcsenko, Leonyid Hlibov, Sztepan Rudanszkij, Ivan Franko, Pavlo Hrabovszkij, Vaszil Csernyavszkij, Petro Karmanszkij, Pavlo Ticsina, Mikola Zerov stb.).

Ezt a könyvet Karig Sára, a számos díjjal és elismeréssel kitüntetett szerkesztő és műfordító szerkesztette. Elsők között volt Magyarországon, aki az eredeti szövegből kezdett fordítani ukránról magyarra. Megjárta a Gulágot, ahol megtanult oroszul és ukránul. 1991-től 1999-ig a Magyar-Ukrán Társaság elnöke volt.

Karig Sára gyakran járt Kijevben munkája kapcsán és jó barátságot ápolt az ukrán költőkkel és írókkal. Lefordította magyarra Dovzsenko O. «Élni akarás» c. elbeszélését (1968), Vilyde I. «Izador huga» c. művét (1983), Szimonenko V. balladáit stb. Szerkesztette Sevcsenko T. «Kobzos» kiadását (1961), «Ukrán elbeszélők» antológiát (1968), Ukrajinka Leszja verseskötetét «Út a tengerhez» (1971), Necsuj-Levickij Ivan «Mikola

Dzserja» (1976), «Ismerősöm, az oroszán» hét ukrán kisregényt (1977) stb.

1948-tól az ukrán népköltészet és klasszikus irodalom — Sevcsenko, Franko, Ukrajinka, Sztefanik, Janovszkij — egyik legkorábbi fordítója volt Grigássy Éva. 1967-ben J. Janovszkij Lovasok regényét szintén fordította. Fordításai jelentek meg különböző kiadványokban, valamint a Nagyvilág, Szovjet Irodalom stb. folyóiratokban. Magyarra fordította Leszja Ukrajinka verseit és így írt erről a munkáról: *«Amikor Leszja Ukrajinka születésének 100 éves jubileumára készülve, az Európa könyvkiadó megbízásából asztalomra kerültek a költőnő egyiptomi versei, még csak annyit tudtam a szerzőről és életművéről, amennyit néhány lexikoncikk és a rendelkezésemre álló szerény ukrán verseskötet előszava tartalmazott. Amikor a hatvanas évek végétől valahára ukránból fordíthattuk az ukránt, forrásmunkák hiányában, bizony, vaktában tapogatóztunk, szinte csak arra hagyatkozva, amit a kiadásra érdemesített művek vallottak magukról. Ukrajinka egyiptomi versei nem véletlenül kerültek hozzám. Akkoriban szántam rá magam egy járatlan útra: eltökéltem, hogy költőtársaim közt először óegyiptomi eredetiből szólaltatom meg a fáraókor költészetét, egyszerre téve eleget a tudomány és a művészi tolmácsolás elvárásainak. És attól fogva, hogy magolni kezdtem a Brunner és a Gardiner féle grammatikát s körmöltni a hieroglifákat, a kiadó rámbízta minden olyan ukrán mű fordítását, amely valami módon kapcsolatban állt az ókori Egyiptommal. Magyarra ültethettem Ivan Franko Mózes-ét, de édes gyönyörűséget jelentett akár Janovszkij A hajószobor c. regénye egyiptomi táncjátékának hiteles visszaadása is. S mert egy műfordító életében is adódnak csodák, Leszja Ukrajinka egyiptomi verseinek fordítása egybeesett első egyiptomi tanulmányutammal. Egyszerre s egyazon helyszínen mélyedhettem bele a több ezer éves himnuszokba és abba az egyiptomi*

ihletésű költészetbe, amelyről már akkor sejtettem, hogy a világirodalom drágakincse».

1971-ben Leszja Ukrajinka születésének századik évfordulója alkalmából megjelent magyar fordításban az Út a tengerhez című verseskötet. A műveket fordították Gergely Ágnes, Grigássy Éva, Károlyi Amy, Képes Géza, Szedő Dénes, Tandori Dezső, Weöres Sándor fordították. Az utószót Kárig Sára írta.

Rab Zsuzsa fordította magyarra A. Goncsár regényeit az Arany Prágát (1950) és a Zászlóvivőket (1950). A Budapesti Tudományegyetem magyar-orosz szakán tanult és az orosz irodalom és népköltészet rendkívül termékeny tolmácsolója lett, majd kétszáz kötetnyi műfordítást hagyott hátra.

Az ukrán irodalom fordítói között meg kell említenünk Miskey Pál újságíró, szerkesztőt, műfordítót is. Az 1960-as években a Debreceni Egyetemen tanult és akkor kezdett érdeklődni a szláv kultúra és irodalom. 1963-tól 1967-ig tanult ukrán szakon a Kijevi Tarasz Sevcenko Egyetemen és 1969-1970-ben ott tanított magyar nyelvet és irodalmat. Korábban a Debreceni Egyetemen már tanított orosz nyelvet és ukrán nyelvtanfolyamot.

Ismerkedése az ukrainai irodalmi folyamatokkal, érdeklődése a klasszikus és modern irodalom iránt, baráti kapcsolatai az írókkal – mindezek arra ösztönözték, hogy fordítói tevékenységet folytasson. Szabadon beszélve az ukrán nyelvet, fordításai mellett tudományos cikkeket ír az egyes ukrán írók műveiről, amelyeket publikál a «Всесвіт» és «Жовтень» című folyóiratokban. 1980-tól szerkesztőként dolgozik az Európa Kiadóban és a Nagyvilág című folyóiratnál munkatársként tevénykedik, ami elősegíti a fordítási munkáját is. Különösen érdeklődik az ukrán kispróza iránt és fordítja Sevesuk Valerij, Tyutyunnik Hrihir, Honcsár Olesy, Scserbák Jurij, Hucála Jevgen stb. elbeszéléseit. Fordításait

nemcsak a mű pontos reprodukciója, hanem elsősorban a hősök belső világának bemutatása, sorsuk és karakterük nyilvánosságra hozatala is jellemzi. Úgy véli, hogy a művészi fordításban a szótár mellett, mint egy megbízható asszisztens mellett, jó segítség az eredeti nyelv sajátosságainak ismerete, az árnyalatok finom érzékelése.

Érdekelte Miskey Pált az ukrán történelem és kultúra, ezért kezd fordítani ukrán történelmi prózát is. Ahhoz, hogy jobban értse és megértse az ukrán reáliákat személyesen találkozott Pávla Záhrebelnij ukrán íróval. Magyarra fordította «Eupraxia császárné pokoljárása» című híres regényét. Bölcs Jaroszlav kijevi nagyfejedelem unokája, Eupraxia – akit a nyugati krónikák Praxedisnek neveznek – IV. Henrik felesége, német császárné volt. A róla szóló történelmi regény cselekménye – Záhrebelnij előző három művéhez hasonlóan a Kijevi Nagyfejedelemség idejében játszódik.

Az Eupraxia az emberi sorsok megrázó története. És mivel az ember sorsa a maga tragikus mivoltában leginkább egy asszony példáján követhető nyomon, ezért szól az Eupraxia egy asszonyról, aki mindent elveszített: szülőföldjét, szerelmét, gyermekét; csak a bátorsága, a tisztasága és az emberi méltósága maradt meg, és az segítette őt vissza az egyetlen boldogsághoz, ami még számára megmaradt – szülőföldjéhez. A könyv a budapesti Európa és ungvári Kárpáti kiadványban is megjelent 1980-ban. Miskey Pál fordította Tarasz Sevcsenko líráját is, ami külön kiadványként jelent meg 1985-ben és 1989-ben. Lektorálta a Napraforgók c. antológiát, amely ukrán elbeszéléseket tartalmazott.

A XX. század második felében sikeresen foglalkozott ukránról magyarra történő műfordításokkal Bojtár Anna. A Budapesti Egyetem orosz szakán tanulva érdeklőik az ukrán nyelv és irodalom iránt is. Abban az időben az egyetemen az ukránt Ster Vira, híres kutató adta elő. Tanulmányait követően Anna 14 évig orosz nyelvet tanított egy budapesti iskolában. Műfordításokkal azt követően kezd foglalkozni, miután

megismerkedik Karig Sárával. Első műfordításai 1967-ben jelentek meg, főleg kortárs irodalomból. Így Fordítja Sevcsuk V., Drozd V., Hárcsuk B., Iványcsuk R. elbeszéléseit. Ezután regényeket fordít. Legtöbbet Scserbák J. munkásságával foglalkozik. Magyarra fordítja Karantén, Transplantatio, Fejezetek Jaropil város krónikájából című regényeit. Az utolsó regénynek nagy sikere volt Magyarországon, a magyar olvasók és kritikusok érdeklődéssel fogadták, többször újranyomtatták. Ezért a fordításért 1971-ben Bojtár Anna kitüntetést kapott. Szoros barátság fűzte az íróhoz és annak családjához. A velük való találkozások hozzájárultak prózaíró munkásságának új értelmezéséhez.

1974-ben Bojtár Anna fordításában megjelent Ivan Franko A festékbe pottyant róka című meséje. Majd 1983-ban a fordító visszatér a gyerekirodalomhoz és lefordítja Jaroszlav Sztelmah Az erdei tó titka c. humoros-izgalmas gyerekgregényét. 1972-ben lefordította Drozd Volodimir Katasztrófa és 1977-ben Délsziget című regényeit. 1978-ban megjelent Bojtár Anna fordításában az első ukrán történelmi regény A fekete tanács Pantelejmon Kulis szerzőtől. Hegyes Angéla megjegyezte, ez a regény elég nehéz volt a fordító számára, hiszen vissza kellett adni annak történelmi hangulatát, az események jelentőségét, a megfogalmazási színességet. Bojtár Anna jó ukrán nyelvtudással rendelkezett, de néha bizonyos kifejezések, neologizmusok, szakszavak szavak esetében akadályokba ütközött. Ilyen esetekben szakmai tanácsot kért az ukrán kollégáktól, ismerősöktől.

A magyar műfordítók közül, akik ukrán nyelvről fordítottak, meg kell említenünk Sándor Juditot. Ungváron született és ott tanult magyar iskolában, de emellett jól megtanult ukránul és az Ungvári Állami Egyetemen ukrán szakot fejezett be. Az édesapja Sándor László kritikus, műfordító, lapszerkesztő volt. Műfordítói tevékenységét cseh és szlovák nyelvű művekkel kezdte. 1945 után Ungváron tucatnyi könyvet fordított

orosz és ukrán íróktól. Mint az ungvári képtár igazgatója képzőművészeti tanulmányokat is írt, s Ungváron magyar népmeséket és a kárpátaljai magyar írók alkotásaiból összeállított antológiákat is adott ki.

1962-ben átköltöztek Budapestre, ahol Judit folytatta tanulmányait az ELTE-n. Bizonyára édesapja műfordítói tevékenységének hatására kezd el foglalkozni műfordítással, ezzel a nem könnyű munkával. 1986-ban lefordította magyarra «Az a régi, jó világ!» c. regényt, az ukrán próza egyik korai klasszikusától, Kvitka-Osznovjanenkótól, akinek stílusa Krúdy meseszövéssel rokon, és könyörtelen éleslátása főleg Mikszáthéhoz hasonlítható. Emellett fordított elbeszéléseket Zahrebelnij P., Vilyde I., Mikitenko I., Ivánicsuk R., Zsuráhivszkij Sz. tollából. Szerkesztőként dolgozott az Európa Kiadóban és minden ukrán kiadásra írt recenziót. Számos fordítói kiadásban részt vett Karig Sárával együtt.

Sajnos a XX. sz. végén és a XXI. sz. elején ez az aktív műfordítói kapcsolat megszűnt Ukrajna és Magyarország között. Ez azzal magyarázható, hogy a fordítók idősebb generációja már nem volt aktív, és azzal is, hogy a fordítói és kiadói munka sok időt és költséget is igényelt.

2009-ben a Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetsége kiadta a kortárs ukrán prózaírók antológiáját, Kárpátokon innen és túl címmel. A kiadvány 31 magyar nyelvre fordított novellát és elbeszélést tartalmaz kortárs ukrán íróktól (Andruszjak M., Balega J., Bernakevics L., Bicsuja N., Dacej V., Dovbus O., Dumanszka O., Durunda A., Fedaka Sz., Fedinisinec V., Gabor V., Hanulics V., Hodanics P., Hreba V., Huszti V., Jackanin I., Jakubovszka M., Kacskan V., Keselja D., Kologyij V., Lucisina O. stb).

A gyűjtemény előszavát Petro Hodanics írta, aki az Ukrán Nemzeti Írószövetség kárpátaljai szervezetének vezetője volt. Az író megjegyzi, hogy: „*Ennek a novelláskötetnek az összefoglaló címe: Kárpátokon innen és túl, ami korántsem véletlen, hiszen olyan kortárs ukrán írók munkáit*

tartalmazza, akik ilyen vagy olyan módon a Tiszán túli vidékhez kötődnek. Vagy ott születtek, vagy ott élték le életük jelentős részét. Koruk, tanult szakmájuk és életszemléletük ugyan többségében különbözik egymástól, az irodalom, a szépérzék és alkotni vágyás azonban összeköti őket”³. Az író külön hangsúlyozza az ukrán és a magyar szerzők régmúlta visszavezethető kapcsolatát: „Közös múltunkat nem tagadhatjuk le. A magyarok és az ukránok sorsát évszázadok kötik össze, ami nyomot hagyott kulturális értékeink alakulásában, gazdagodásában, hiszen elődeink is évszázadokon keresztül élénken érdeklődtek egymás irodalma és kultúrája iránt. Átvették egymás szociális-kulturális tapasztalatait, ami a politikai kataklizmák ellenére is hozzásegítette őket egymás megértéséhez. A sors és a történelem megtanított, hogy tiszteljük és toleráljuk egymást”⁴.

Körner Gábor lefordította magyar nyelvre Jurij Andruhovics Moszkoviada című rémregényét, ami 2007-ben jelent meg. Szintén Körner Gábor ültette át magyarra Szerhij Zsadan két regényét Depeche Mode és Vorosilovgrad, amelyek 2010-ben és 2012-ben láttak napvilágot.

2015-ben Ungváron megjelent az Ukrán irodalmi antológia, amelyet Bárány Erzsébet és Bárány Béla szerkesztett. Ez a kiadvány tartalmazza azokat a magyar nyelvre fordított szépirodalmi műveket az ukrán irodalomból, amelyek az emelt szintű ukrán irodalom érettségi vizsga követelményrendszerében szerepelnek. A szerzők kiválogatták ezeket a műfordításokat a már fentebb említett kiadványokból.

2017-ben Körner Gábor újabb művet fordított le — Natalka Sznyadanko Szenvedélygyűjtemény című regényét.

Továbbá 2023-ban megjelent Vonnák Diána fordításában Szerhij Zsadan a Harkiv Hotel című verseskötete. A legújabb műfordítás ukránról magyarra 2024-ben jelent meg. Jurij Andruhovics Éj Rádió című regényét a kiváló műfordító és tolmács dr. Lebovics Viktória fordította le.

---

³ Kárpátokon innen és túl. Kortárs ukrán kispróza. Ungvár, 2009. p. 5.

⁴ Ugyanott.

1.2.2. A MAGYAR SZÉPIRODALOM UKRÁNRA TÖRTÉNŐ MŰFORDÍTÁSAI

Ukrajnában elég sok tapasztalat van a magyar nyelvű szépirodalom fordításában. Legtöbb műfordítás a XX. sz. második felében készült. Fordították a klasszikus műveket és a kortárs irodalmat is, a műválasztásra gyakran hatott a politikai helyzet, aktuálitás, a mű vagy a szerző népszerűsítése. Ahogy megfigyelte Musketik L.⁵, a 20-30-as években elsősorban azokat a műveket fordítják, ahol forradalomról vagy hősi eseményekről van szó. Ekkor jelennek meg ukrán nyelvű fordításban Zalka Máté művei (Doberdó; Egy, kettő, három; A bolygók visszatérnek; Mese az örök békéről), 1938, 1929, 1934), Illés Béla Kárpáti rapszodiájának részletei, illetve elbeszélései (1930 stb.), Petőfi S. versei (1938, 1941, 1949). Ekkortájt jelennek meg Gábor Andor elbeszélései, Gergely Sándor Pereg a dob című regénye, továbbá Karikás Frigyes, Madarász Emil írásai. Nagy sikere volt Balázs Béla Brunner Károly, illetve Mozart című művének. Sokszor ezek a fordítások nem eredeti szövegből készültek, hanem orosz vagy német nyelvű fordításból, amit akkoriban helyesnek tartottak. Ezek a fordítások gyakran primitívek voltak és sok pontatlanságot tartalmaztak.

Az ötvenes években „legfordítottabb” magyar író ez idő tájt Aczél Tamás, akinek rövid idő leforgása alatt két ukrán nyelvű kötete jelenik meg. 1951-ben jelenik meg Urbán Ernő Kossuth-díjjal kitüntetett műve, a Tűzkeresztység, sikerrel játsszák az ukrán színpadokon is. Veres Péter is ekkor „debütál” elbeszélésgyűjteményével. Meg kell említenünk két népmese-gyűjteményt, amelyek gyors egymásutánban jelentek meg (1954, 1956). 1958-ban, jóval megelőzve az orosz és egyéb szovjet kiadásokat,

---

⁵ Мушкетик Л. Переклад з угорської на українську мову: теоретичні узагальнення і практичний досвід: Монографія. К.-Ніжин: ТОВ "Видавництво" Аспект-Поліграф", 2006. С. 33.

megjelenik Illyés Puszták népe című írói szociográfiája. Erre az időre esik Kántor Zsuzsa ifjúsági regényének, a Práter utcának megjelenése is.

A hatvanas években napvilágot lát Gergely Sándor Dózsa-trilógiájának első része, Hidas Antal 75. születésnapját az ukán közvélemény a Ficzek úr kiadásával ünnepli. Megjelenik Goda Gábor Családi kör című regénye, a nagysikerű Puskák és galambok Tatai Sándortól, Somogyi Tóth Gyerektükör című műve, Thúry Zsuzsa Angéla és Dobozy Imre Márciusi hóvirágok című írása, Petrovác István kisregénye, végül, de nem utolsó sorban Karinthy Frigyesztől a Tanár úr kérem.

A szovjet időben működött állami program, melynek az volt a célja, hogy a szovjet ember megismerkedjen a világ irodalmának legjobb műveivel. Mivel Magyarország is a Szovjetunióhoz tartozott, a magyar költők és írók műveit is gyakran fordították. Ukrán fordításban jelent meg néhány Jókai Mór regény, köztük a híres «A kőszívű ember fiai» (Сини людини з кам'яним серцем) 1959-ben és 1988-ban újranyomtatták, a fordítók Bibikov K. és Bárán O. A fordítás általában véve nem rossz, de tartalmaz stilisztikai és nyelvtani hibákat. Mehela I. és Petróci I. lefordították ukránra Gárdonyi Géza híres történelmi regényét «Зірки Егепа» (Kijev 1987). Musketik L. lefordította Kosztolányi Dező regényét «Нерон, кривавий поет» (Kijev 1995). 1979-ben jelentek meg ukrán fordításban Móricz Zsigmond elbeszélései és a Rokonok c. regénye. Panyko Sz. lefordította Mikszát Kálmán műveit (1972, 1983).

A XX. századi magyar írók közül ukrán nyelven jelentek meg Szabó Magda művei (1971, 1984), Mesterházi Lajos elbeszélései (Kijev 1981), Petrovác István (Ungvár 1971), Sánta Ferenc (Kijev 1986), Galgóczi Erzsébet prózája (Kijev 1990), Felyes Endre (Kijev 1989) stb. 1991-ben ukrán nyelvű Mehela I. fordításában megjelent Göncz Árpád drámai műve «Угорська Медея», amelyet a Kijevi színházakban is játszottak.

Ami a lírát illeti, legtöbbit ukránra fordították Ady Endre verseit (Kijev 1977), József Attila verseit (Kijev 1975, 1979, 1986), Weöres Sándort (Kijev 1971) stb. József Attila válogatott verseit ukrán nyelvre fordították Pávlycsko D., Lukás M., Ryábcuk M., Oszadcsuk P., Petrócij I., Hluscsák Á., Sahova K., Bázilevszkij V., Mehela I. stb. Az előszót írta Sahova Kira írta, aki részletesen megadta a költő önéletrajzát és munkásságát. Sahova Kira volt az első Ukrajnában, aki megszerezte a filológiai tudományok doktora címet magyar irodalomból. Petőfi Sándorról írt monográfiát 1972-ben, 1973-ben publikált XIX. sz. magyar irodalomról, ezen kívül szinte nincs olyan ukránra fordított magyar mű, amelynek a megjelenésénél ne bábáskodna valamilyen minőségben. Elemzi Mikszáth, Szabó Magda és Hidas Antal munkásságát.

Musketik L. előkészítette a magyar szépirodalmi műfordítások ukrán nyelvre bibliográfiáját, amely 162 pontot tartalmaz a 20-as évekből 1997-ig. Az utóbbi években a műfordítások száma lényegesen csökkent. Legújabb műfordítást készített Musketik L., aki 2011-ben lefordította Déri Tibor regényét Kedves bópeer...! «Любий бо-пер!». Meg kell jegyeznünk, hogy Musketik L. 2006-ban publikált Fordítás magyarról ukrán nyelvre c. monográfiát, ami jelenleg első tudományos kutatás, amely tartalmazza a fő műfordítási problémákat magyar nyelvről ukránra. Az elméleti kérdéseket Musketik alátámasztja sok gyakorlati példával, amelyeket a saját fordításaiból vesz.

Büszkén mondhatjuk, hogy Kárpátalján születtek a legjobb műfordítások, hiszen sok író és költő jól tud magyarul. A kárpátaljai ukrán próza kiváló mestere Jurij Kerekes Móricz Zsigmond Hét krajcárját, Morvay Gyula Falu a havasok alatt és Gáll István Napimádó című regényeit adta az ukrán olvasó kezébe. De nem hagyható ki a felsorolásból a kárpátaljai ukrán próza nagy öregje, Olekszandr Márkus sem, aki már a múlt század 40-es éveiben jelentős műfordítói tevékenységet folytatott.

Neki köszönhetjük Jókai Mór Sárga rózsáját és más munkáit, valamint Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc és Mikszáth Kálmán regényeinek ukránra való szakavatott átültetését. Igazán aktívnak és gyümölcsözőnek mondható a műfordítás háza táján Szemen Panyko munkássága is, aki egész sor magyar prózáirót Túri Zsuzsát, Móra Ferencet, Veres Pétert, Szabó Magdát népszerűsített ukrán nyelven.

A XX. sz. legnevesebb műfordítói közé, akik fordítottak magyarról ukránra, Jurij Scrobinec tartozik. Született 1928-ban Kárpátalján Huszton. 1939-től 1944-ig Budapesti Eötvös József Gimnáziumban tanult, majd a Huszti 1. Sz. Iskolában. Egyetemen Ungváron tanult a Filológiai Karon. Azután ukrán nyelv és irodalom tanárként dolgozott iskolában, később majdnem húsz évig a Zakarpatszka Pravda újságnál tevénykedett. Még a gimnáziumban elkezdett írni saját verseket ukrán és magyar nyelven egyaránt. Skrobinec anyanyelvi szinten ismeri a magyar irodalmi nyelvet, és ő maga is hangsúlyozza ennek a jelentőségét: „... *egy huszti kisfiú, Budapestre kerülvén, korábban ismerte meg a magyar irodalmi nyelvet, mint a sajátját. E jelenségben ott van valószínűleg a két nyelvnek immár majdnem három évtizedes találkozási, ölelkezési műfordítói munkáiban, agyamban, szívemben.*”

Ukrajnaszerte elsősorban mint műfordítót ismerik. Első fordítása ukránra Petőfi Sándor Nemzeti dal című verse volt, 1948-ban (szinte egyszerre jelent meg L. Pervomajszkij fordításával). Majdnem egész munkásságát a műfordításnak szentelte. Többől olyan ragyogó, felülmúlhatatlan átültetések születtek, mint Petőfi Sándor Apostol (1968) és János vitéz c. művei (1972), Arany János balladái és Toldija (1969). Első Ukrajnában megjelent magyar antológia a Magyar hárfá, amely tartalmazza a magyar költészetet Gyöngyösitől a XX. sz. közepéig. A kötetben 47 magyar költő 164 verse olvasható. Az arany hídon c. előszót a filológiai tudományok doktora írta, Rot Olekszándr, aki megjegyezte, hogy Jurij

Skrobinecnek sikerült az ukrán nyelv eszközeivel átültetni a magyar verseket.

1952-ben lefordította ukránra Nagy Sándor elbeszéléseit, 1958-ban Illyés Gyula regényét «Народжені в пустях», 1961-ben Bihari Klára regényét «Жара», 1963-ban Móricz Zsigmond regényét «Légy jó mindhalálig», 1965-ben, 1974-ben Balla László elbeszéléseit, 1966-ban Karinthy Frigyes prózáját, 1974-ben Hidás A. regényét, 1986-ban Szalai Borbála verseit és meseit stb.

Jurij Skrobinec elsőként fordította magyarról ukránra Dovhovic László kárpátaljai tudós és költő munkáit. Ő volt az, aki megmentette az ukrán olvasó számára Mihajlo Fincickij meséit. Skrobinec visszafordította ukránra és alapos utószóban ismertette a népmesék kalandos útját, s vallott a különös vállalkozás jellegéről, természetéről. Jurij Skrobinec műfordítói tevékenységének köszönhetően mutatták be az ukrainai színpadokon Kacsó Pongrác, Karinthy Frigyes színpadi műveit. A magyar irodalomkedvelők számára a kiváló kárpátaljai műfordító nem csupán az ukrán klasszikusok – Sevcsenko, Leszja Ukrajinka, Kocjubinszkij, Ticsina, Rilszkij – hanem több kárpátaljai költő műveit tette elérhetővé. Műfordítói hivatásvállalás ösztönözte a különböző kultúrák találkozásainak kereszteződésében fekvő vidék művelődéstörténeti múltjának kutatására. A kölcsönös megismerés és ismerkedés története, az ukrán-magyar kulturális kapcsolatok feltárása pedig gazdagította a költőt, tágabb, tudományos alapot kölcsönzött műfordítói tevékenységében.

Jurij Skrobinecet a magyar irodalom klasszikusainak ukrán nyelvű tolmácsolásáért 1983-ban Rilszkij-díjjal tüntették ki. 1990-ben Bethlen Gábor Díjat kapott. Többől számos olyan irodalomkritikai munka kerül ki, melyek az ukrán-magyar történelmi és irodalmi kapcsolatokat tárják fel. Halála után jelent meg Füst Milán válogatott verseit tartalmazó kötete, mely egyik legjelentősebb műfordítói teljesítménye. A kiadvány

melléklete két előszót tartalmaz, amelyeket Füst Milán az 1934-es és 1947-es versgyűjteményeihez írt.

A műfordítások közül Jurij Skrobinec nagyon sok időt és türelmet Arany János Toldijának szentelt. Ehhez a fordításhoz írt magyar és ukrán előhangot «Kell, miként a gyökér».

Kell, miként a gyökér

*Némeny utcasarkon, némeny iskolánál
Hallhatnád, olvasóm, hogyha ott megállnál,
Amint aranyifjak s újmodorú atyák
Végső ítéletként mondják-mondogatják:
«Kinek kell ma Toldi?... Idejétmúlt! Ósdi!...
Hőstörténet? Lecke?... Avult ámitósdi!»
S mikor ezt kiejtik, szemük meg se rebben,
Mintha igazából hinnének is ebben.*

*Nos, valóban igaz? Toldi elavulna?
Időknek rostáján magszemként kihullna
Ama nagy szál ember? ... Kérem! No, de ilyet!
Csak nem képzelitek?! ... Ami engem illet,
Képe félszázada lobogott fel nékem:
Eötvös-gimnazista voltam Pesten éppen.
S hiszem, csodálja még nem egy emberöltő:
El nem égő lángból teremté a költő!*

*Kell ma Toldi Miklós Szent István földjének,
Kell, miként a szívnek s léleknek az ének,
Az a lant, amelyet Tinódi pengete
Utcaszélen avagy piacközepette;
Kell, miként a gyökér, amely lombot táplál,*

*Mint a termőtalaj, melyen állsz és álltál,
Melyből nő a búzád, füved-fád és szőlőd,
Melyen lép a sarjad s melyen jó a jövőd.*

Kell, mint a szent parancs, hogy az embert intse,

Hitében a hívőt holtig erősítse,

Miként kell és léssen örökké a mese:

Gyermeknek, hogy hallja, aggnak – mesélhesse;

Mint a mai tettnek kell a tettnek múltja,

Mint a zarándoknak kell a megjárt útja,

Ifjunak a leány, öregnek az emlék,

S hogy a haldoklónak végső kedve teljék.

Kell ma Toldi Miklós az én Ukrajnámnak,

Végzetlen sztyeppe s Dnyeper hű fiának,

Kell a kozáknépnek erőforrásképpen:

Merítsen belőle, kortyolgassa szépen!

Kell a ruszinoknak, kell a huculoknak,

Fokot jelző foknak és okító oknak,

Kell a messzi tájnak, vén Európának

Az a szép, mit népek itten alkotának.

Kell ma Toldi Miklós országnak-világnak,

Kapaszkodó kéznek, támaszkodó lábnak,

Miként minden korban legény kell a gáton,

Porondon, lóháton, egyéb foglaltságon,

Kell a gonoszfajtát verő s leteperő

Fogyhatatlan remény, lelemény és erő...

Ukránok, magyarok! Toldit fogadjátok

Jó szívvel: ahogyan bekopog hozzátok...⁶

Nem hagyhatjuk figyelem kívül Petőfi Sándor ukrán nyelvre történő fordításait. Petőfi világirodalmi rangjához méltó helyet foglal el az ukrán nyelvterületen is. Jurij Skrobinec volt az, aki a korábbi feltevésével ellentétben megállapította, hogy az első Petőfi-fordítások nem Pavlo Hrabovszkij, a kiváló forradalmi költő nevéhez fűződnek, mert Oszip Makovej és Vaszil Scsurat előbb fordították ukránra Petőfi verseit.

Az első Petőfi-vers, *Az erdőnek madara van...*, amely 1891-ben jelent meg a *Zerkalo (Tükör)* című élclapban, fordítója máig rejtve maradt, nevét egy M. betű jelzi. Kötetben először 1898-ban jelent meg Petőfi-vers. V. Scsurat *Világlíra* antológiájában szerepel *A kritikusokhoz* című verse Victor Hugo, Tyutcssev, Róbert Burns stb. társaságában. Scsurat nevéhez fűződik Arany Keveháza című elbeszélő költeményének a fordítása is. A kor legjelentősebb Petőfi-fordítója, ha az elsőség nem is őt illeti, mégis Pavlo Hrabovszkij. Alkata, vonzódásának természete magyarázza válogatásának jellegét: főleg a forradalmi versek vonzották (több mint harminc verset fordított Petőfitől, amelyek publikálását Ivan Franko segítette, miközben a költő Szibériában raboskodott). De Hrabovszkij nemcsak Petőfit fordított, hanem több klasszikusunk versét ültette át ukránra, igaz, ezek a fordításai már csak halála után, a szovjet hatalom éveiben jelentek meg: Tompa, Czuczor Gergely, Gyulai Pál, Kisfaludy Károly, Reviczky, Vajda, Csokonai, Vörösmarty, Arany, Eötvös József verseit tolmácsolta többek között.

Ajánlott szakirodalom:

1. Balla E. *Повість Ваперія Шевчука «Крик півня на світанку» в перекладі Пала Мішлеї. Elmélet - módszer - gyakorlat tanulmányok a nyelv- és irodalomtudományok köréből.* Nyiregyhazi egyetem nyelv- es

---

⁶ Арань Я. Толді. Ужгород-Будапешт, 1994. С. 4-6.

- irodalomtudományi   intézet.   2022.   P.   175–184.
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/49711/1/175-184.pdf>.
2. Hegyes Angelina. 1993. Az ukrán szépirodalom magyarra fordításának alapelvei (Olesz Honcsár művei alapján). In: Régi és új peregrináció, Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. I. Budapest-Szeged. pp.70-74.
  3. Lebovics Viktória. Ukrán szépirodalom magyar nyelven. STUDIA LITTERARIA. LXIII. Évfolyam. 2024/1–2. pp. 75-97. Letölthető: file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/Studia_2024_1-2_teljes_honlapra.pdf.
  4. Балла Е. Мала проза українських письменників-шістдесятників у перекладі угорською мовою. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Ужгород, 2019. Том 2 № 42. С. 137-143. <http://visnyk-philology.uzhnu.edu.ua/article/view/193086>.
  5. Балла Е. Ю. Шара Каріт – популяризатор української літератури в Угорщині. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2019. Вип. 24. С. 68–72. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/49288/1/68-72.pdf>.
  6. Балла Е. Ю. Проза Євгена Гуцала в перекладі угорською мовою // XI Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen Die Ukraine aus globaler Sicht. München 29. Oktober - 01. November 2020. P. 222–230. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/49286/1/222-230.pdf>.
  7. Мушкетик Л. Переклад з угорської на українську мову: теоретичні узагальнення і практичний досвід: Монографія. К.-Ніжин: ТОВ "Видавництво Аспект-Поліграф", 2006. 200 с.
  8. Талабірчук О. Аспекти угорсько-українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів Юрія Шкробинця). Visnyk Universitetu Imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologichni Nauki.

Університет імені Альфреда Нобеля, 2024. Випуск 1 (27). С. 347-363.
<https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2024/1/22.pdf>.

9. Талабірчук О. Власні імена та назви у перекладах з угорської українською мовою (на матеріалі перекладів Юрія Шкробинця). Матеріали міжнародної наукової конференції «Україністика в Угорщині та поза її межами III». Ужгород-Ніредьгаза, РІК-У, 2024. С. 247-251.

10. Талабірчук О. Переклади Петра Скунця з угорської мови (на матеріалі перекладів поезії Вілмоша Ковача). Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Ужгород, 2022. Вип. 2 (48). С. 84-90. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/51110/1/%d0%9f%d0%95%d0%a0%d0%95%d0%9a%d0%9b%d0%90%d0%94%d0%98%20%d0%9f%d0%95%d0%a2%d0%a0%d0%90%20%d0%a1%d0%9a%d0%a3%d0%9d%d0%a6%d0%af%20%d0%97%20%d0%a3%d0%93%d0%9e%d0%a0%d0%a1%d0%ac%d0%9a%d0%9e%d0%87%20%d0%9c%d0%9e%d0%92%d0%98.pdf>.

11. Талабірчук О. Творчість Лесі Українки в перекладах угорською мовою. Соціокомунікативний простір України: історія та сьогодення: зб. матеріалів IV Міжнародної очно-дистанційної наук.-практ. конф. до 150-річчя від Дня народження Лесі Українки. Київ, 25-26 лютого, 2021 р. Київ: Міленіум, 2021. С. 98-99.

12. Талабірчук О. Українсько-угорські взаємозв'язки у сфері перекладу (на матеріалі перекладної літератури сучасності). A Magyar–szláv kapcsolatok: múlt és jelen című nemzetközi tudományos konferencia tanulmánykötet. Pécs, 2017. С. 173–175.

FELADATOK

1. *Hasonlítsa össze és elemezze a Toldival való birkózásom című cikk kétnyelvű változatát, amelyet J. Skrobinec írt. A cikket az író magyar nyelven írta, majd később ő maga fordította le ukránra.*

<p style="text-align: center;">TOLDIVAL VALÓ BIRKÓZÁSOM</p>	<p style="text-align: center;">МІЙ ДВОБІЙ З ТОЛДІ</p>
<p>Ismerem még gimnazista korom óta. Emlékszem magyar tanárunk lelkes versmondására. Sok Arany-sor él most is emlékezetemben. Némelyek feltűnnek az évek homályából, mint Toldi Miklós képe:</p> <p>Rémlik, mintha látnám természetes növését, Pusztító csatában szálfá-öklelését, Hallanám dübörgő hangjait szavának, Kit ma képzelnétek Isten haragjának.</p> <p>Már első találkozásunkkor elbűvölt engem Toldi varázslatos erejével. Csodáltam hatalmas kezét, amellyel a szörnyű vendégoldalt emelte fel, hogy megmutassa az utat Laczfi Endre hadának. De leginkább mégis a bikaviadal kápráztatott el. Akkor szentül hittem: valóban lehet egy embernek olyan ereje, hogy a szilaj bikát szarvánál fogva húzza a vágóhídra. Csak később, már felnőtt koromban kezdtem kételkedni ebben.</p> <p>Birkózni Toldival? Ennek még a gondolatától is visszariadtam. De most, amikor mégis elvettem a kockát, s a Toldival való birkózásom</p>	<p>Znaю його ще з гімназійних років. Не забулося, з якою щиросердістю звучали строфи про нього в устах нашого викладача угорської літератури. Багато рядків Яноша Араня живе в моїй пам'яті й тепер. Деякі з них виринають із глибини літ, як образ Міклоша Толді:</p> <p>Rémlik, mintha látnám természetes növését, Pusztító csatában szálfá-öklelését, Hallanám dübörgő hangjait szavának, Kit ma képzelnétek Isten haragjának.</p> <p>Вже з першого знайомства мене заворожила неймовірна Міклошева сила. Я зачудувався з його величезних рук, що однією з них він підійняв угору важкеного возового рубля, аби показати дорогу військові Ендре Лацфі. Та найдужче вразив мене все-таки двобій з биком. Тоді я свято вірив, що людина годна й справді володіти такою силою, яка дозволила б їй узяти роз'ярілого бика за роги й поволокти до бойні. Лише згодом, у зрілому віці, почав я в цьому</p>

<p>hevében vagyok, szétfoslottak kétkedéseim. Miklós ereje, Arany művészete — nagy ellenfelek ezek egy fordító számára. Néha úgy tetszik, hogy ez emberfeletti munka, hogy sose fogok megbirkózni vele. S elhűlök, látva Arany „rettenetes” ábrázoló képességét, ámulatba ejtő nyelvgazdagságát, egyszerűségét, a néppel, a népköltéssel való egybeolvadását. Csak most érzem meg valójában, mennyire igazuk van azoknak, akik azt hangoztatják, hogy fordítani közvetítő nélkül, eredetiből kell, mert csak akkor lehet igazán megközelíteni s átadni annak a felérhetetlen szépségét.</p> <p>A munka folyamatáról, a Toldi fordítási problémáiról és nehézségeiről tanulmányt lehetne írni. Talán erre is sor kerül majd, ha Toldit végleg bemutatthatom ukrán köntösben. Elégedjünk most meg csupán néhány megjegyzéssel, gondolattal.</p> <p>Arany Toldija már vagy 13 nyelven jelent meg, köztük angolul, németül, franciául, olaszul. Oroszul Leonyid Martinov neves költő</p>	<p>сумніватися.</p> <p>Піти на двобій з Міклошем Толді? Я відсахувався навіть від думки про це. Проте сьогодні, коли, як кажуть, жереб кинуте, і я перебуваю в розпалі двобою з Толді, мої сумніви розвіялись. Хоча Міклошева сила, Араневе мистецтво — либонь, непоборні суперники для перекладача. Іноді ловиш себе на думці, що змагання з ними — понад людські сили й можливості, що я ніколи не впораюся з непомірною ношею. І в мене мороз біжить по спині, коли відчуваю на дотик Араневу зображувальну могуть, дивовижну рясноту його мови, його простоту і злитність із народом, із народним мисленням. Лише тепер я збагнув до кінця, яку священну правду відстоюють ті, хто наголошує на тому, що перекладати треба без посередника, з оригіналу, бо тільки в цьому разі можна справді наблизитися до його недосяжної краси, а значить — і відтворити її.</p> <p>Про сам процес роботи,</p>
--	--

fordításában csak 1960-ban tették közzé. Ukránra még nem fordították, legalábbis nincs ilyen adat birtokunkban. A világirodalom s többek között Petőfi verseinek és Arany Keveháza című elbeszélő költeményének ukrán tolmácsa, Vaszil Scsurat tervezgette Toldi fordítását. De sajnos, ez a szándéka nem valósult meg.

Miért fogtam én hozzá a Toldihoz? Elsősorban azért, mert szükségesnek, sőt kötelességnek tartom megszólaltatni a magyar s az egész világgöltészetnek ezt a remekművét ukránul is. Tudatában vagyok annak, hogy nagy fába vágja a fejszét az, aki Toldival birkózni merészkedik. E fára sok évig néztem, s pusztá kezemet se mertem emelni rá. De most úgy hiszem, érkezett annak az ideje, hogy megpróbáljam. Mi lesz a vége ennek? Ki lesz a győztes? Majd meglátjuk...

Milyen elvek irányítják munkámat? A legfontosabb számomra: hű maradni az eredetihez s egyúttal olyan fordítást adni az

проблеми й труднощі перекладу "Толді" напрошується ціле дослідження. Можливо, згодом, коли, нарешті, вдасться зодягнути Міклоша в "українські шати", настане черга й для цього задуму. А поки що задовольнімося лише кількома заувагами, міркуваннями.

Досі Аранів "Толді" побачив світ 13 мовами, серед них — англійською, німецькою, французькою, італійською. Його російськомовний переклад, здійснений визначним поетом Леонідом Мартиновим, опубліковано лише в 1960 році. Українською мовою поему раніше не було перекладено, принаймі таких даних у нашому розпорядженні немає. Відомо тільки, ще товмач світової поезії, в тому числі віршів Шандора Петефі та епічної поеми Я. Араня "Кевегаза" Василь Щурат планував перекласти й поему "Толді". На жаль, цей його намір залишився не здійсненим.

Чому звернувся я до "Толді"?

<p>ukrán olvasó kezébe, amelyen ne érződjék a fordítás. Vagyis azt szeretném, hogy az ukrán Toldi úgy hasson olvasóira, mint az eredeti mű.</p> <p>Az eredetihez való hűség mind a költemény tartalmára, mind a formájára vonatkozik. Ez szerintem fordításomnak a legnehezebb feladata. Amilyen mértékben csak lehet, meg akarom őrizni a művészi kifejezés eszközeit, a ritmus sajátosságait, s természetesen a rímelést. Ugyanakkor arra törekszem, hogy ez a formahűség ne legyen a tartalom rovására.</p> <p>Arany Toldijának egyik legjellegzetesebb vonása a népiesség. Az író bőségesen merített a népköltészet forrásából, az egyszerű emberek nyelvgazdagságából. Hű Toldi-fordítás nem képzelhető el a népies vonás megőrzése nélkül. Úgy látom, hogy ez csak egy módon lehetséges: a megfelelő ukrán népköltészeti eszközök felhasználása segítségével.</p> <p>Ízelítőül hadd közöljek fordításomból egy versszakot,</p>	<p>Передусім тому, що вважав за потрібне, ба навіть за свій обов'язок, щоб цей шедевр угорської та всієї світової поезії зазвучав, нарешті, й українською мовою. Усвідомлюю: на дуже могутнє дерево замахнувся сокирою той, хто наважився стати на двобій з Міклошем Толді. Упродовж багатьох літ я дивився на це "дерево", не дозволяючи собі підняти на нього навіть галі руки. Нині ж, мені здається, настав час випробувань у двобої. Чим він закінчиться? Хто буде переможцем? Поживемо — побачимо...</p> <p>Якими принципами керуюсь у своїй праці? Щонайважливіше для мене — зберегти вірність до оригіналу, а водночас дати в руки українським читачам таку інтерпретацію твору, на якій не відчувалося б, що перед ними — саме переклад. Інакше кажучи, мені хотілося б, щоб український "Толді" впливав на читача так, як впливає оригінал.</p> <p>Принцип вірності до</p>
--	--

és pedig Toldi legelső sorait, amelyek úgy kezdődnek, hogy „Mintha pásztortűz ég őszi éjszakákon...” Az itteni magyar olvasó többnyire tudja az ukrán nyelvet s könnyen összeegyeztetheti e sorokat az eredeti szöveggel. Íme az előhang első versszaka tolmácsolásomban:

Мов пастуша ватра, що крізь ніч осінню

Миготить у пусті, ген над широчінню,

Образ Толді сяє, з давнини зринає,

З далечі десятка поколінь палає.

Бачу Міклошеву велетну поставу,

Підіймає списа, йде на битву праву.

Чую грізну силу в голосі гучному, —

Нині хтось гадав би: то удари грому.

Toldy Ferenc irodalomtörténész és kritikus még 1847-ben, Toldi megjelenése évében, így fejezte be hosszú, magasztalásokkal teli ismertetését Arany költeményéről: „A mű oly tökéletes a maga nemében, hogy költője nevét, ha ez többet nem adna is ezentúl, megörökíteni képes.” Ugyanabban az évben Eötvös József így kiáltott fel: „Toldiért mindent szívesen odaadnék, amit életemben írtam és írni fogok”. Emlékezzünk, hogy

першотвору стосується як змісту, так і форми поеми. Гадаю, тут криється найважча частина мого завдання. Якомога більшою мірою — в рамках можливого — хочу зберегти засоби художнього вислову, особливості ритміки і, звичайно, римування. В той же час я прагну до того, щоб вірність формі не пішла на шкоду змістові.

Однією з найхарактерніших рис поеми "Толді" є її народність. Арань щедро черпав із криниці народної поезії, мовного багатства простого люду. Без відтворення цих фольклорних властивостей годі й уявити собі адекватний переклад поеми. Як на мене, досягти такої вірності можна тільки за однієї умови: вдаючись до використання відповідних засобів української народнопоетичної творчості.

Задля проби на смак дозволю собі навести одну строфу з мого перекладу, точніше першу строфу твору, яка починається словами, що їх знають усі угорці зі шкільної парти. Тутешні

<p>sietett a nagy Petőfi tudtára adni Aranynak „azon meglepetést, azon örömet, azon elragadtatást, melyet műve költött bennem.”</p> <p>Ha majd az ukrán Toldi, mely előreláthatólag Arany balladáival egy kötetben 1967-ben, Arany János születésének 150-ik évfordulója alkalmából jelenik meg Kijevben, ennek az elragadtatásnak legalább egy részét felkelti az olvasóban, ha megközelíti a mű tökéletességét, én elégedett és boldog leszek.</p> <p>1966 Skrobinec</p> <p style="text-align: right;">Jurij</p>	<p>шанувальники Я. Араня здебільшого володіють і українською мовою, то й зможуть порівняти ці рядки з оригінальним текстом. Ось перша строфа заспіву до поеми в моєму перекладі:</p> <p style="text-align: center;">Мов пастуша ватра, що крізь ніч осінню</p> <p>Миготить у пусті, ген над широчінню, Образ Толді сяє, з давнини зринає, З далечі десятка поколінь палає.</p> <p>Бачу Міклошеву велетну поставу, Підіймає списа, йде на битву праву. Чую грізну силу в голосі гучному, — Нині хтось гадав би: то удари грому.</p> <p>Ще в 1847 році, отже, в рік першопояви "Толді", історик літератури і критик Ференц Толді свою обсяжну, сповнену дифіраблів, статтю про поему Я. Араня закінчив словами: "Цей твір такий досконалий, що здатний увіковічити ім'я автора навіть тоді, коли він більше нічого не напише." Того ж року з уст Йозефа Етвеша вирвалося: "За поему "Толді" я радо віддав би все, що написав досі і напишу за свого життя". Згадаймо також,</p>
--	---

	<p>як великий поет Шандор Петефі квапився повідомити Араневі "про те враження, про ту радість, про те захоплення, що їх пробудив у мені Ваш твір".</p> <p>Якщо український "Толді", який в одній книзі з баладами поета має вийти 1967 року в Києві до 150-річчя з дня народження Яноша Араня, розбудить у читачеві бодай частку того захоплення, якщо бодай наблизиться до згаданої досконалості поеми, я буду задоволений і щасливий.</p> <p>1966 р. Юрій Шкробинець</p>
--	---

2. Készítsen referátumot az alábbi témák egyikéből:

1. Az ukrán irodalom magyarra fordítása a 19. században.
2. Az ukrán irodalom magyarra fordítása a 20. század első felében.
3. Az ukrán irodalom magyarra fordítása a 20. század második felében.
4. Az ukrán irodalom magyarra fordítása a 21. század első évtizedeiben.
5. A magyar irodalom ukránra fordítása a 19. században.
6. A magyar irodalom ukránra fordítása a 20. század első felében.
7. A magyar irodalom ukránra fordítása a 20. század második felében.
8. A magyar irodalom ukránra fordítása a 21. század első évtizedeiben.
9. A magyar klasszikus költészet ukránra fordítása (időszak meghatározható).

10. Az ukrán klasszikus költészet magyarra fordítása (időszak meghatározható).

11. Prózai művek fordítása magyar nyelvről ukránra.

12. Prózai művek fordítása ukrán nyelvről magyarra.

3. Készítsen prezentációt az alábbi témák egyikéről:

1. Tarasz Sevcsenko művészeti munkássága magyar nyelven.

2. Petőfi Sándor költői öröksége ukrán nyelven.

3. Ivan Franko műveinek fordítása magyar nyelvre.

4. Lesja Ukrajinka munkássága magyar nyelvű fordításokban.

5. Ady Endre költészete ukrán nyelvű fordításokban.

6. Jókai Mór regényei ukrán nyelvű fordításokban.

7. Juriij Skrobinec fordítói munkássága a magyar-ukrán/ukrán-magyar irodalmi fordítás területén.

8. Ivan Megela fordítói munkássága a magyar-ukrán/ukrán-magyar irodalmi fordítás területén.

9. Lesja Musketik fordítói munkássága a magyar-ukrán irodalmi fordítás területén.

10. Pál Mitley fordítói munkássága az ukrán-magyar irodalmi fordítás területén.

11. Grigássy Éva fordítói munkássága az ukrán-magyar irodalmi fordítás területén.

12. Lebovics Viktória fordítói munkássága az ukrán-magyar irodalmi fordítás területén.

A hallgató saját témát is választhat prezentációhoz vagy referátumhoz, előzetesen egyeztetve a tanárral.

1.3. ÖSSZEHASONLÍTÓ JELLEMZÉS AZ UKRÁN ÉS A MAGYAR NYELV KÖZÖTT

1.3.1. A MAGYAR ÉS AZ UKRÁN NYELV ALAPVETŐ FONETIKAI ÉS GRAMMATIKAI JELLEMZŐI

A magyar és az ukrán nyelv fonetikai jellemzői:

1. A magyar nyelv fonémái a következők: a, á, b, c, cs, d, dz, dzs, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs. Az idegen hangokat jelölő betűk (q, w, x, y) nem tartoznak a magyar fonémák közé. A mai ukrán nyelv fonetikai rendszere, beleértve az irodalmi normákat és néhány dialektális sajátosságot, összesen 38 alapvető fonémát tartalmaz: 6 magánhangzót és 32 mássalhangzót. Az ukrán nyelvben a magánhangzók a következők: [a], [o], [y], [e], [и], [і]. Mássalhangzók: [б], [в], [г], [ґ], [д], [д'], [ж], [дж], [з], [з'], [дз], [дз'], [й], [к], [л], [л'], [м], [н], [н'], [п], [р], [р'], [с], [с'], [т], [т'], [ф], [х], [ц], [ц'], [ч], [ш].
2. A magyar nyelvben a hangsúly mindig az első szótagra esik. Az ukrán nyelvben a hangsúly mozgó. Van szabad és állandó hangsúly az ukrán nyelvben. A szabad hangsúly azt jelenti, hogy különböző szavakban a hangsúly más és más szótagra eshet. A szabad hangsúly lehet: mozgó (attól függően, hogy a hangsúlyos szótag megmarad-e a szó különböző alakjaiban, például: село — сѐл, поле — по́ля); állandó (attól függően, hogy a hangsúlyos szótag változatlanul megmarad-e ugyanabban a szóban más formákban), például: фабрика, фабрику, фабрика́м — minden alakban ugyanarra a szótagra esik a hangsúly. Nem minden szóban van hangsúly az ukrán nyelvben. A hangsúlytalanok az egy szótagú segédszavak. A hangsúly segítségével gyakran megkülönböztetik a szavak lexikai jelentését és grammatikai formáit is.
3. A magyar nyelvben minden hangsúlytalan magánhangzó világosan ejtendő. Az ukrán nyelvben a hangsúlyos pozícióban a magánhangzók

tiszta kiejtése jellemző, míg a hangsúlytalan [e], [i], [o] magánhangzók kiejtése homályosabb. A hangsúlytalan [e]-t [ɛ]-hez közeli módon ejtjük. A hangsúlytalan [ɛ]-t [e]-hez közeli módon ejtjük. A hangsúlytalan [o]-t [y]-hoz közeli módon ejtjük, ha a következő szótagban hangsúlyos [i]-t vagy [y]-t találunk.

4. A magyar nyelv jellemzője a rövid és hosszú magánhangzók (összesen 14), amelyek párt alkotnak: a-á, e-é, i-í, o-ó, ö-ő, u-ú, ü-ű. A hosszúságot ékezetek jelzik: egy ' vagy két " ékezet. A rövid magánhangzók nincsenek jelölve, kivéve az i, ö, ü magánhangzókat, ahol azokat egy vagy két ponttal jelölik. A magánhangzók hosszúságának és rövidségének jelentéskülönböztető szerepe van. Például: agy (agy) – ágy (ágy), öt (öt) – őt (őt), hat (hat) – hát (hát).

5. A magyar nyelvben nemcsak a magánhangzók, hanem a mássalhangzók is jelentéskülönböztető szereppel bírhatnak. Például: bor (bor) – por (por), hal (hal) – hall (hall).

6. Az artikulációs osztályozás alapján (azaz a nyelv előre vagy hátra való mozgásának mértéke szerint) a magyar magánhangzók a következőképpen osztályozhatók: magas magánhangzók (e-é, i-í, ö-ő, ü-ű) és mély magánhangzók (a-á, o-ó, u-ú).

7. A magyar nyelv jellemzője a magánhangzó-harmónia. Ez azt jelenti, hogy a szavak csak magas magánhangzókkal állhatnak: szekrény (szekrény), szék (szék), füzet (füzet), tévé (tévé), üdítő (üdítő), vagy csak mély magánhangzókkal: asztal (asztal), tábla (tábla), ablak (ablak), tolltartó (tolltartó), ajtó (ajtó). Előfordulnak olyan szavak is, amelyek mindkét magánhangzó-rendet tartalmazzák, főként más nyelvekből kölcsönzött szavak: múzeum (múzeum), telefon (telefon), citrom (citrom), kávé (kávé), ceruza (ceruza). Az ukrán nyelv dallamosságát elősegíti az egyes magánhangzók és mássalhangzók váltakozása, a mássalhangzó csoportok egyszerűsítése, a mozgó intonáció és hangsúlyozás, valamint a párhuzamos

szóformák használata. De a nyelv dallamosságának legfontosabb elve az, hogy elkerüli a nehezen kiejthető mássalhangzó-egyezeseket.

8. A magyar nyelvben jellemző a magánhangzók magas és mély rendje közötti korreláció. A magas magánhangzó után a magas magánhangzó következhet a következő szótagban, a mély magánhangzó után pedig a mély magánhangzó. Kivételt képez az -i magánhangzó, amely semleges hangnak számít, és utána előfordulhat magas vagy mély magánhangzó is. Ebben az esetben a meghatározó az előző hang: taxiban, kocsiba. Az egyszótagú szavaknál a további affixáció után az -i után mély magánhangzós affixus következhet, például a híd (híd) – hídon (hídon).

A magyar és az ukrán nyelv grammatikai sajátosságai:

1. A magyar nyelv agglutináló nyelv, ami azt jelenti, hogy a grammatikai és szintaktikai viszonyokat, ellentétben az ukrán nyelvvel, speciális végződésekkkel fejezik ki. Az agglutináló nyelvek (a latin gluten «ragasztó», agglutino «hozzáerősítem») olyan nyelvek, ahol a grammatikai jelentések különféle affixek – ragasztók – segítségével fejeződnek ki. Az affixek – ragasztók – az időt, a személyt, a számot, a módot, az esetet és más grammatikai jelentéseket jelölnek. Minden affixnek – ragasztónak – csak egy szigorúan meghatározott jelentése van. A ragasztók mechanikusan, szó szerint "hozzáerősítve" csatlakoznak a szó gyökeréhez. Így a szó több morfémából áll, de a morfémák közötti határok tiszták, ami nem engedi meg a fonetikai változásokat a morfémák közötti határon. Például, amit magyarul egy szóformával lehet kifejezni, sok más nyelvben legalább három szóval fejezik ki: látlak (magyarul), én téged látlak (ukránul), ich sehe dich (németül), I see you (angolul) stb. A szó gyökeréhez egyszerre több affix is hozzáadható: táska - táskám - táskámba.

Az ukrán nyelv flektáló nyelv. Az agglutináló nyelvektől eltérően, ahol az affixek egyértelműek, szabványosak, és mechanikusan csatlakoznak a teljes szavakhoz, a flektáló nyelvekben a végzések

többjelentésűek, nem szabványosak, és az alaphoz kapcsolódnak, amely általában ragozás nélkül nem használható. Ezek az affixek szervesen összeolvadnak az alappal, egyetlen egységet alkotva, ami miatt a morfémák közötti határon különböző változások történhetnek.

2. A magyar nyelvben nincs grammatikai nem. Az ukrán nyelvben pedig van három nem: a hímnem, a nőnem és a semlegesnem.

3. A magyar főnévnek 42 alakja van, tehát ugyanannyi ragozási sorozata van. Az ukrán nyelvben a főnév hét esettel ragozódik.

4. A magyar nyelvben a birtoklás személyi-birtokos ragokkal fejeződik ki, amelyek közvetlenül a főnevekhez és melléknevekhez kapcsolódnak (könyvem – ukránul моя книга), szemben az ukrán nyelvvel, ahol a birtoklást a birtokos névmással vagy birtokos esetekkel fejezik ki. A magyarban különbséget tesznek az egyes és a többes birtokosok, valamint az egyes és több birtokolt dolog között (könyvem – ukránul моя книга; könyvünk – ukránul наша книга; könyveim – ukránul мої книги; könyveink – ukránul наші книги).

5. A magyar nyelvben fontos szerepe van a tárgy és személy határozottságának és határozatlanságának (A határozottság/határozatlanság kategóriája — grammatikai kategória, amely azt mutatja meg, hogy az adott tárgy neve az adott helyzetben egyedi dologként jelenik-e meg (határozottság), vagy olyan dologként, amely a hasonló jelenségek osztályába tartozik (határozatlanság)). Ez befolyásolja a névelő, a határozott vagy határozatlan igeragozást és a szórendet. Határozott vagy határozatlan igeragozás nincs az ukrán nyelvben.

6. A magyar nyelvben az olyan szavak, amelyek páros testrészeket jelentenek, mindig egyes számba kerülnek, pl. kezet mos, viszont az ukrán nyelvben ezek mindig többes számban vannak – миє руки.

7. A felszólító mód funkciói a magyar nyelvben szélesebbek, mint az ukrán nyelvben. Ugyanis a magyar nyelvben felszólító móddal tanácsot adunk,

általános tanácsot adunk, segítséget ajánlunk fel kérdés formájában, véleményt kérünk, közös cselekvésre szólítunk fel. A magyar nyelvben a felszólító mód (imperativus) csak jelen időben használható általános (alanyi) és határozott (tárgyas) ragozásban. A magyar nyelvben van felszólító mód az egyes és többes szám mindhárom személyében, míg az ukrán nyelvben az egyes szám első személyében nincs.

Mindezek a felsorolt fonetikai és grammatikai sajátosságok mindkét nyelvben hatással vannak a fordítás technikájára.

1.3.2. A MAGYAR BETŰK ÉS AZOK KOMBINÁCIÓINAK ÁTADÁSA UKRÁN NYELVEN

Sok nehézséget okoz a magyar szavak ukrán betűkkel történő átírása. Különösen a magyar magánhangzók [ö], [ó], [ú], [ü] átadásakor ütközünk nehézségekbe, mivel az ukrán nyelvben nincs megfelelőjük. Minthogy nincs hivatalos szabály az átírásra, ez különböző írásmódbeli variációkat eredményez ugyanazon szavak esetében.

Az egyetlen hivatalos dokumentum, amely bizonyos módon szabályozza a magyar nevek ukrán nyelven történő átadását, Magyarország földrajzi neveinek és földrajzi kifejezéseinek ukrán nyelvi átírásáról szóló útmutató, amelyet Petro Lizanec professzor dolgozott ki. Ezt az útmutatót hivatalosan az Ukrajna Ökológiai és Természeti Erőforrások Minisztériumának Földmérési, Térképészeti és Kataszteri Osztálya 2000. december 29-én hagyta jóvá. Ebben az útmutatóban, amely kis füzet formájában jelent meg, mindössze 200 példányban, táblázatos formában szerepel a magyar betűk és azok kombinációinak ukrán nyelvű átadása és kiejtésük. Az alábbiakban bemutatjuk ezt a táblázatot, mivel úgy gondoljuk, hogy célszerű lenne azt minden fordítónak használni a fordítások közötti eltérések elkerülése érdekében.

ПЕРЕДАЧА УГОРСЬКИХ ЛІТЕР І ЇХ СПОЛУЧЕНЬ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ ВИМОВА⁷

Угорський алфавіт	Український відповід	Вимова угорських звуків залежно від їх позиції у слові	Приклади	Примітки
1	2	3	4	5
A a	o	В українській мові такого звука немає. Вимовляється подібно до відкритого українського губного <i>o</i> *	Abony – Обонь Kalota – Колота Kanizsa – Коніжа Badaló – Бодолов	Після м'яких приголосних <i>gy, ny, ty</i> голосний <i>a</i> вимовляється як українське <i>yo</i> : Gyalu – Дьолу, Gyarmat – Дьормот, Nyalka – Ньолко, Tuapesső – Тьопешив, Vámosatya
Á á	a	як український <i>a</i>	Agasegyháza Агошедьгаза Nádaspatak Надошпоток Szatmárcseke Сотмарчеке	Після м'яких приголосних <i>gy, ny, ty</i> , голосний <i>a</i> передається буквою <i>я</i> для пом'якшення попереднього приголосного: Gvála – Дяла, Ovakoz – Gvákos, Gválakuta – Дялокута, Hártyán –
B b	б	як український <i>б</i>	Bábakut – Бабокут Bácska – Бачка Bótrágy – Бовтрадь Nemesbük – Немешбук	
C c	ц	як український <i>ц</i>	Cegléd – Цеглід Bábca – Бабца Cigánvos – Ціганьош Daróc – Доровц	
Cs cs	ч	як український <i>ч</i>	Csongor – Чонгор Belecska – Белечка Bácsborsód – Бачборшовд	

*Тільки в кінці географічної назви-іменника угорський голосний *a* передаємо українським *a*, бо цей голосний є водночас і морфемою яка визначатиме граматичний рід географічної назви та відмінювання остаточної. Це не стосується складних географічних назв у яких останнім компонентом виступає слово *фолво* - село: Nyírfalva – Нірфолвлло, Jenőfalva – Єнівфолво. Такі географічні назви відмінюватимуться як іменники II-ої відміни середнього роду на *o*.

1	2	3	4	5
D d	Д	як український <i>д</i>	Dercen – Дерцен Szegeď – Сегед Medvés – Медвийш Dombhát – Домбгат	
Dz dz	дз	як український <i>дз</i>		
Dzs dzs	дж	як український <i>дж</i>	Dzsidafalva – Джідофолво	

⁷ Інструкція про передачу географічних назв та географічних термінів Угорщини українською мовою. Виконавець: П.М. Лизанець. ТОВ «Колір принт», 2000. С. 10-15.

E e	e	як український <i>e</i>	Emőd – Емивд Eszterháza – Естергаза Kenderes – Кендереш Veszprém - Весприйм	Після м'яких приголосних <i>ev, lv, tv</i> голосний <i>e</i> вимовляється як українське <i>є</i> з пом'якшенням попереднього приголосного: Szernve - Серне, Csemve - Черне, Gvedesfalu ~ Дешешфолу, Gverősolvmos - Дешішоймош, Tvei -- Теї. Про передачу <i>lv</i> з голосного <i>e</i> у сполученні <i>lv</i> : лив
É é	ий	як українське звукосполучення <i>ий</i>	Erd ~ Ийрл Rév – Рийр Véovár - Вийгвар Székesfehérvár - Сийкешфегийрвар	Після м'яких приголосних <i>gy, lv, tv</i> довгий голосний <i>é</i> вимовляється як <i>ий</i> але для пом'якшення попереднього приголосного перел звукосполученням <i>ий</i> ставимо м'який знак: Gyékénves - Лийкийнеш Nvékládháza - Нлийкпалгаза, Köröstyény - Кириштійн
F f	ф	як український <i>f</i>	Fancsika – Фанчіка Fifalu – Вйфолу Fénves – Фийнеш Sasfalu – Шошфолу	
G g	г	як український <i>g</i>	Gát - Гат Szigetfalu - Сігетфолу Város – Варов Tiszaástelek - Тісоателек	
Gy gy	дь	як український <i>dy</i>	Nagybukóc - Нодьбуковц Nagyhegy – Нодьгедь Akihegy – Оклігедь Nagyáslapos- Годьмашлопош Hegyhat - Гедьгат	Якщо після <i>ev</i> йдуть голосні <i>e, é, ő, o</i> , то в українській мові передаються голосними <i>є, о, та</i> звукосполученнями <i>ив, ий, во</i> : але після приголосного перел <i>и, о, ий, ив</i> ставимо м'який знак: Megyer - Мелер, Mezőgyéres - Мезивдлийреш, Győr - Дьнвр, Nemesgyőr - Немешгор
H h	г	як український <i>g</i>	Homok – Гомок	Якщо після <i>ev</i> слідує <i>ö</i> , яке загалом передаємо через українське <i>и</i> , то після <i>л</i> ставимо м'який знак (<i>ь</i>) для пом'якшення попередньої приголосної: Gyöngyös -
I i	i	як український короткий <i>i</i>	Illésháza - Іллийшгаза	Якщо після <i>ev, nv</i> слідує <i>i</i> , то воно пом'якшує попередній приголосний: Hegyi - Геді, Nyírbátor - Нйрбататор, Nyíregyháza - Нйрегйгаза
Í í	i	як український довгий <i>i</i>	Lendvanyires — Лендвонйреш Vízköz — Візкіз	
J j	й	як український <i>й</i> перед приголосними	Pajzs – Пойж	Літера <i>i</i> у сполученні з <i>á, e, и</i> вимовляється як українське <i>я, є, ю</i> : Jákó — Яков, Jánoshegy — Яношгедь, Jenőfalva - Єнівфолво, Jeszenve — Єсене, Juhos — Югош, Juta - Юта. Приголосний <i>i</i> у сполученні з <i>ó</i> вимовляється як українське звукосполучення <i>йов</i> : Jóháza — Йовгаза, Jókut — Йовкут: у сполученні з <i>ő</i> вимовляється як українське звукосполучення <i>йю</i> : Jókut - Йовкут
K k	к	як український <i>k</i>	Kaszonь – Косонь	
L l	л	як український <i>l</i>	Szolnok – Солнок	У кінці слів <i>li</i> у сполученні з голосним <i>a</i> вимовляється як українське <i>йа</i> : Csátalia - Чатолія, Kárpátalja - Карпатолія

Ly ly	й	як український й в середині слів між приголосними та в кінці слова	Muzsaly – Мужой	Про передачу- ly з наступною голосною див. § 4.2.
M m	м	як український м	Muzsaly – Мужой	
N n	н	як український н	Nemeskürt – Немешкірт	
Ny ny	нь	як український нь	Ladomány – Лодомань	Якщо після пом'якшеного ny слідує голосні á, е, u, то передаємо через н+я, є, ю: Nvárád - Нярад, Nverse - Нерпе, Nyúlhegy Нюлгель. Якщо після ny слідує о, ő, то в українській мові перед о та ив після н ставимо м'який знак: Немешкірт, Царев, Нюлгель
O o	о	як український закритий звужений звук о	Oroszi – Оросі	Якщо у складній назві перший компонент закінчується на nv, а другий компонент складного слова починається на о, то окремо вимовляємо і nv і о: Szörényvordas (Szörény+ordas) - Сирійцорлош
ó	ов	як українське звукосполучення ов	Obuda – Овбуда	Голосний ó в звукосполученні з ly передається як йов: Szulvóváralia - Суйоввароля, Horlvó - Горйов, Somlvócehi ~ Шомйовчегі. Див. ще § 4.2.
ö	и	як українське и, але вимовляється з округленням губ, як нім. ö	Köblös – Киблиш	Після м'яких приголосних перед и ставиться м'який знак (на місці угорського короткого ö): Gyöngyös - Дьиндьиш.
ő	ив	як українське звукосполучення ив, але вимовляється з округленням губ (довге ő)	Kőbánya – Кивбаня	Голосний и в звукосполученні ив вимовляється з округленням губ (на місці угорського ő). Після м'яких приголосних перед ив ставиться м'який знак: Tenyő - Теньив, Kesnyő - Кешньив
P p	п	як український п	Pálóc - Паловц	
R r	р	як український р	Rafajna - Рофойна	
S s	ш	як український ш	Salánk ~ Шоланк	
Sz sz	с	як український с	Szalóka - Соловка	
T t	т	як український т	Tiszaágtelek Tisoagтелек	
Ty ty	ть	як український ть	Réty - Рийть	Якщо після tv слідує а, то вимовляємо як ьо: Tvapesső - Тьопешшив; а як я: Mátyásfalva - Матяшфолво; е як е: Hetven - Гетен, а у як ю: Tyúkod - Тюкод
U u	у	як український короткий у	Ungvár – Унгвар	Про передачу ly з наступною голосною и див. § 4.2.
1	2	3	4	5

ú	у	як український наголошений (довгий) у	Szúpatak - Супоток	
ü	і	Як український короткий і але вимовляється з округленням губ, як нім. ü	Bürkös – Біркиш	
ű	ів	як український довгий (наголошений) і, але вимовляється з округленням губ	Gyűrűs – Діврівш	
V v	в	як український в	Vári - Варі	
Z z	з	як український з	Záhony - Загонь	
Zs zs	ж	ж як український	Zsolna - Жолна	Якщо зв'язокполучення zs належить двом морфемам у складній назві, то кожен звук вимовляється окремо: Nagyközség - Нодь- кизшийг (Nagy-köz-ség)

Ajánlott szakirodalom:

1. Інструкція про передачу географічних назв та географічних термінів Угорщини українською мовою. Виконавець: П.М. Лизанець. ТОВ «Колір прінт», 2000. 31 с.
2. Мушкетик Л. Переклад з угорської на українську мову: теоретичні узагальнення і практичний досвід: Монографія. К.-Ніжин: ТОВ "Видавництво Аспект-Поліграф", 2006. 200 с.
3. Пукіш В. Про деякі дискусійні випадки передачі угорських онімів українською мовою, або як максимально уникнути спотворень фонетичного вигляду оригіналу. УКРАЇНІСТИКА В УГОРЩИНІ ТА ПОЗА ЇЇ МЕЖАМИ III. Матеріали міжнародної наукової конференції

12-13 жовтня 2023 року, Ніредьгазький університет. Ніредьгаза – Ужгород: РІК-У, 2024. С. 239-245.

4. Талабірчук О. Власні імена та назви у перекладах з угорської українською мовою (на матеріалі перекладів Юрія Шкробинця). УКРАЇНІСТИКА В УГОРЩИНІ ТА ПОЗА ЇЇ МЕЖАМИ III. Матеріали міжнародної наукової конференції 12-13 жовтня 2023 року, Ніредьгазький університет. Ніредьгаза – Ужгород: РІК-У, 2024. С. 247-251.

FELADATOK

1. Dolgozza fel Magyarország földrajzi neveinek és földrajzi kifejezéseinek ukrán nyelvi átírása útmutatójában szereplő megnevezéseket! Majd fordítsa le a táblázatban megadott földrajzi neveket és földrajzi kifejezéseket ukrán nyelvre!

№	Magyar földrajzi neveinek és földrajzi kifejezéseinek	Fordítása ukránul
1.	Abaújalpár	
2.	Abaújkér	
3.	Abaújlak	
4.	Abaújszolnok	
5.	Abaújszántó	
6.	Apátistvánfalva	
7.	Bács-Kiskun megye	
8.	Badacsonytomaj	
9.	Baktalórántháza	
10.	Balassagyarmat	
11.	Balatonalmádi	
12.	Balatonföldvár	
13.	Balmazújváros	
14.	Baranya megye	

15.	Bátonyterenye	
16.	Békés megye	
17.	Békésszentandrás	
18.	Beregi-Tiszhát	
19.	Bihari-síkság	
20.	Biharugrai-halastavak	
21.	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	
22.	Borsodi-medence	
23.	Budai-hegység	
24.	Budaörs	
25.	Bükk	
26.	Cegléd	
27.	Cuhai-Bakony-ér	
28.	Csanádpalota	
29.	Csepeli-síkság	
30.	Cserhátalja	
31.	Csongrád megye	
32.	Csörgős-patak	
33.	Debrecen	
34.	Déli-Bakony	
35.	Domaszéki-főcsatorna	
36.	Duna	
37.	Dunaföldvár	
38.	Dunántúli-középhegység	
39.	Dunaújváros	
40.	Edelény	
41.	Élővíz-csatorna	
42.	Esztergom	

43.	Fehérgyarmat	
44.	Fejér megye	
45.	Félegyházai-vízfolyás	
46.	Fertőszentmiklós	
47.	Füzesgyarmat	
48.	Gávavencsellő	
49.	Gödöllői-dombság	
50.	Gyenesdiás	
51.	Győr-Moson-Sopron megye	
52.	Hajdú-Bihar megye	
53.	Hajdúhadház	
54.	Halásztelek	
55.	Heves megye	
56.	Hortobágy	
57.	Istállós-kő	
58.	Jánosháza	
59.	Jászfényszaru	
60.	Jász-Nagykun-Szolnok megye	
61.	Kakasszéki-csatorna	
62.	Kállósemjén	
63.	Kaszonyi-hegy	
64.	Kelebiai-halastavak	
65.	Kerekegyháza	
66.	Keszthelyi-hegység	
67.	Kígyós-főcsatorna	
68.	Kiskondai-halastavak	
69.	Kisújszállás	
70.	Komárom-Esztergom megye	

71.	Koroknai-vízfolyás	
72.	Kőlyuk-galya	
73.	Kulcsár-völgyi-patak	
74.	Kunszentmiklós	
75.	Lajoskomárom	
76.	Leányvár	
77.	Lendvajakabfa	
78.	Lesencetomaj	
79.	Ludányhalászi	
80.	Malom-völgy	
81.	Máriapócs	
82.	Mátészalka	
83.	Medgyesegyháza	
84.	Mezőkovácsháza	
85.	Miskolc	
86.	Mohácsi-sziget	
87.	Mosonmagyaróvár	
88.	Nagybajom	
89.	Nagy-Körös-hegy	
90.	Nagy-Somlyó	
91.	Nógrád megye	
92.	Nyékládháza	
93.	Nyíregyháza	
94.	Nyugati-főcsatorna	
95.	Öcs	
96.	Ökörítőfülpös	
97.	Öreg-Futóné	
98.	Óriszentpéter	

99.	Örvényes	
100.	Ötvöskónyi	
101.	Pannonhalma	
102.	Parádi-Tarna	
103.	Pécsvárad	
104.	Pest megye	
105.	Pilisvörösvár	
106.	Prédikálószték	
107.	Püspökladány	
108.	Rákóczi-falva	
109.	Révfülöp	
110.	Sajóbábony	
111.	Sándorfalva	
112.	Sárospatak	
113.	Sátoraljaújhely	
114.	Simontornya	
115.	Somogy megye	
116.	Sóstó	
117.	Sümege	
118.	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	
119.	Szalonnai-hegység	
120.	Székesfehérvár	
121.	Szent György-hegy	
122.	Szentgyörgyvölgyi-patak	
123.	Szigetszentmiklós	
124.	Tápiószentmárton	
125.	Tapolca	
126.	Tési-fennsík	

127.	Tiszabecs	
128.	Tiszaföldvár	
129.	Tolna megye	
130.	Újhartyán	
131.	Váckisújfalu	
132.	Vámoscsalád	
133.	Vasboldogasszony	
134.	Veszprém megye	
135.	Vigántpetend	
136.	Visegrádi-hegység	
137.	Zala megye	
138.	Zalaszentgrót	
139.	Zsellér-hegy	

2. Olvasson el 10 újságcikket ukrán nyelven a Kárpáti Igaz Szó hivatalos honlapján <https://kiszó.news/>, és írja ki az összes magyar település- és személynevet, amelyet bennük talál! Elemezze ezeket a fordításokat!

1.3.3. A FORDÍTÁS EKVIVALENCIÁJÁNAK KÉRDÉSE

Mi az „igazi” fordítás? Nem minden eredeti nyelvi szöveget, amelyet egy másik nyelv eszközeivel fejeznek ki, lehet fordításnak tekinteni. Fordítani – pontosan és teljes mértékben átadni egy nyelv eszközeivel azt, ami már kifejezésre került egy másik nyelv eszközeivel, a tartalom és forma szoros egységében. A fordítás előfeltétele, ellentétben más kétnyelvű tevékenységekkel, hogy az eredeti szövegnek teljes egészében helyettesítenie kell a fordítást. A fordítás közelsége az eredetihez számos tényezőtől függ: a fordító szakértelmétől, az eredeti és a célnyelv sajátosságaitól, a fordított szövegek jellegétől és a fordítás módjától stb. A fordított szöveg reprodukálásának mértékét általában több kifejezéssel

határozzák meg: a régebbi „pontosság”, „hűség”, „azonosság” (teljes identitás); a népszerűbbek „ekvivalencia”, „teljesség”. A legnépszerűbb és elméletileg indokolt kifejezés az „ekvivalencia”. Az ekvivalens fogalma ellentmondásos, mivel az olvasók, fordítók és kutatók véleménye az ekvivalensről jelentősen eltér. A hagyományos fordítói ekvivalencia kifejezést

R. Jakobson vezette be a fordítástudományba az A fordítás nyelvészeti aspektusai című cikkében 1959-ben.

Az ekvivalencia a fordítás elméletnek központi kategóriája. E. Nida javasolta a fordítás formális és dinamikus ekvivalenciájának megkülönböztetését. A formális ekvivalencia – amikor a fordító arra törekszik, hogy az üzenetet minél közelebb hozza az eredeti formájához és tartalmához, maximálisan pontosan átadva annak általános szerkezetét és egyes összetevőit. Számos fordítói helyzet létezik, ahol ez az eredeti reprodukciós elv kötelező: például, amikor szépirodalmat fordítanak, nemcsak a szokásos olvasó, hanem a filológus szakember számára is. Az ilyen filológiai fordítás feladata olyan szöveg létrehozása, amelynek olvasója minél teljesebben azonosulna az anyanyelv viselőjével, és alapos ismereteket szerezne annak korának szokásairól stb. Ilyen fordítás nélkül elképzelhetetlen a múlt kulturális örökségének tanulmányozása, ezért a formális ekvivalencia jelentősége a fordításokban növekszik.

Nem kisebb elterjedtségnek örvend a fordítás egy olyan típusa is, amely a dinamikus ekvivalenciára törekszik. Ebben az esetben a fordító célja, hogy olyan kapcsolatot alakítson ki a fordított szöveg és olvasója között, amilyen az eredeti szöveg és annak olvasója, az anyanyelv viselője között is fennállt. A strukturális-formális aspektusok visszaadásának másodlagos fontosságot tulajdonítva, ez a fordítási típus különösen értékeli a kifejezésmódok természetességét, amelyek olykor úgy vannak kiválasztva, hogy az olvasó a szöveg befogadása közben egyáltalán ne

lépjen ki saját kulturális kontextusából. E. Nida a formális és dinamikus ekvivalenciát pólusokként tekintette, amelyek között számos köztes típust találunk. Véleménye szerint a pontos fordítás lehetetlen, ezért a fordítónak kell kiválasztania az ekvivalencia típusát. A kutató a fordítás domináns formájának a dinamikus ekvivalenciát tartotta, figyelembe véve iskolája kulturális-etnikai hangsúlyát és az Amerikai Bibliatársaság fordítói tevékenységét.

A modern fordítástudományi munkákban az alábbi ekvivalencia típusokat vizsgálják: denotatív információs ekvivalencia, vagyis olyan, amely egy egyedi tárgyat jelöl; konnotatív, amely a stilisztikai regiszter vagy beszéd (szociológiai nyelv) átadására irányul; strukturális-normatív, mint az eredeti műfaji sajátosságainak megőrzése; pragmatikai, amely az eredeti tartalmának adaptálását jelenti a fordítás olvasója számára történő megfelelő értelmezés érdekében; formális-esztétikai, amely az eredeti és a fordított szöveg benyomásának megfelelőségére irányul.

K. Klaudy a kommunikatív ekvivalens fordítását különbözteti meg, amelyre háromféle egyenértékűségi viszony jellemző: referenciális, kontextuális és funkcionális egyenértékűség.

L. Musketik megjegyzi, hogy az ekvivalens az eredeti szöveg és a másodlagos szöveg vagy azok szegmensei közötti kapcsolat. Véleménye szerint, az ekvivalencia megjelenhet a szavak és kifejezések szintjén. A fordító munkája során a szöveget különálló „gondolati szakaszokra” osztja, és dolgoznia kell mind az egész szöveg tartalmának, mind pedig a benne található egyes mondatoknak, szavaknak a közvetítésén. Az egész és a különálló viszonya nagyon fontos, mivel ez határozza meg a mű sajátosságát a forma és tartalom egységében. Az egész mű tartalmának és struktúrájának visszaadása, amely figyelmen kívül hagyja az egyes jellemző kérdéseket, az egyediség elvesztéséhez és a többi művel való hasonlóságához vezethet. Így a fordítás bármely szinten elvégezhető: egyes

esetekben a fordítás mondat szintjén történik, más esetekben szó vagy kifejezés szintjén, harmadik esetben pedig más eszközök használatával.

A fordító a szöveget bizonyos szemantikai szegmensekre osztja, és fokozatosan fordítja őket. A szegmenseket kisebb szemantikai csoportokra bontja, és mindegyikhez megfelelő ekvivalenseket keres. A fordítás során elgondolkodhat egy szó fordításán, felidézheti egy adott szó szinonimáit, és kiválaszthatja a legmegfelelőbb változatot, vagy akár egy megfelelő neologizmus keresésére is időt szánhat. Miután megtalálta a számára megfelelő változatot, „beépíti” azt a mű nyelvi szövetébe, még egyszer ellenőrizve, hogy az megfelel-e az egésznek – akár mondatrészként, kifejezésként stb., akár a szöveg összességében.

J. Recker a „rendelmes ekvivalensek” elméletének alapítója, amely szerint a fordítási egységnek a fordítás során egy bizonyos fokú ekvivalens felel meg. A kutató három típusú ekvivalenst különböztet meg: 1. Közvetlen ekvivalensek; 2. Variáns és kontextuális ekvivalensek; 3. Az összes fordítási transzformáció típusa.

V. Rozentsveig bizonyítja az ekvivalencia szükségességét a fordítási folyamat két típusú megvalósításával: 1. Közvetlen ekvivalencia, amikor az egyik egységről a másikra való átmenet közvetlen dekódolással történik, ebben az esetben a fordítás interlineáris. 2. Amikor a fordítás nem egyszerű dekódolás, tehát a transzformáció különböző fokozatáról van szó, vagyis ekvivalens helyettesítésről.

L. Musketik úgy véli, hogy a két nyelv lexikai egységei közötti összes szemantikai megfelelés három alapvető típusra vezethető vissza: teljes megfelelés; részleges megfelelés; megfelelés hiánya. A teljes megfelelés viszonylag ritkán fordul elő. Ezek az úgynevezett konstans megfelelők, vagy közvetlen ekvivalensek, vagyis állandó megfelelők az eredeti nyelv és a cél nyelv egységeihez, amelyek nem függenek a kontextustól. Ez egy egyszerű dekódolás, a szótári ekvivalens használata. A

terminusoknak nagy jelentősége van a tudományos szövegekben. Ugyanakkor többértelműek lehetnek, különböző tudományos és technikai területeken használhatók, és előfordulhat, hogy megegyeznek olyan szavakkal, amelyek nem rendelkeznek terminológiai jellel. A helyes fordítás feltétele, hogy a fordító megfelelő szót válasszon azok közül, amelyek az eredeti terminust adják vissza, a kontextusban szereplő téma helyes megértése, vagyis a valóság jelenségeinek és azok neveinek ismerete.

Azok a szavak, amelyeknek ekvivalensei vannak, jelentős szerepet játszanak a fordításban. Ezek „támpontokként” szolgálnak a szövegben, és tőlük függ a többi szó jelentésének feltárása. Lehetővé teszik a fordító számára, hogy tájékozódjon a szöveg jellegében, meghatározza az üzenet témáját, és korigálja gondolatai menetét.

A fordítónak folyamatosan bővítenie kell az ekvivalensek ismeretét, különösen abban a területen, amelyen dolgozik.

Ajánlott szakirodalom:

1. Klaudy Kinga 1999. Bevezetés a fordítás elméletébe. Scholastica.
2. Szabó Helga. A szótári ekvivalencia és a fordítási ekvivalencia viszonya. Fordítástudomány X. (2008) 1. szám 61–70.
<https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/66531/A%20sz%C3%B3t%C3%A1ri%20ekvivalencia%20%C3%A9s%20a%20ford%C3%ADt%C3%A1si%20ekvivalencia%20viszonya.pdf?sequence=1>.
3. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
4. Талабірчук О. Фальшиві друзі перекладача: на матеріалі угорсько-української міжмовної омонімії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія». Одеса, 2023. Випуск 59. Том 3. С. 168-171.
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/52473/1/38.pdf>.

5. Catford, J. C. 1965. A Linguistic Theory of Translation. Oxford: Oxford University Press.
6. Gutt, Ernst-August. 1991. Translation and relevance: Cognition and context. Oxford: Basil Blackwell.
7. Nida, E. A. 1964. Toward a Science of Translating with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden: E. J. Brill.

FELADATOK

1. Fordítsa le a mondatokat magyar nyelvre! Ügyeljen arra, hogy milyen ekvivalenseket választ!

1. Перекладознавство як самостійна дисципліна і як розділ мовознавства започаткувалося у 30-х рр. ХХ століття.
2. За розрахунками ООН, від лютого 2022 року населення України скоротилося на 10 мільйонів, або приблизно на чверть.
3. Письменниця Оксана Забужко під час Книжкового Арсеналу візьме участь у кількох подіях.
4. Основним завданням служби діловодства є встановлення в установі єдиного порядку документування управлінської інформації і роботи з документами із застосуванням сучасних автоматизованих систем, методичне керівництво і контроль за дотриманням встановленого порядку роботи з документами в структурних підрозділах установи.
5. Водій зобов'язаний унеможливити допуск шкідливих речовин до салону автомобіля, зокрема відпрацьованих газів двигуна.
6. Вчення про причини і поширення інфекційних хвороб та принципи боротьби з ними базується на мікробіологічних і вірусологічних дослідженнях.
7. Свято, схоже на українську Масницю, святкують у багатьох країнах Європи. Це своєрідні проводи зими та зустріч весни. Для них

характерні масові гуляння, під час яких люди співають пісень, влаштовують костюмовані дійства та смачно їдять.

8. Колаген сьогодні надзвичайно популярний, його можна знайти практично скрізь: від антивікових кремів і шампунів, до напоїв і цукерок.

9. Підвищення зарплат стало відповіддю бізнесу на кризу на ринку праці, де через війну, мобілізацію та міграцію стало критично бракувати працівників.

10. Для зниження ризику зараження рекомендується: регулярне миття рук з милом або використання антисептика; уникнення скупчень людей; провітрювання приміщень та щоденне вологе прибирання.

2.Fordítsa le a mondatokat ukrán nyelvre! Ügyeljen arra, hogy milyen ekvivalenseket választ!

1. A magyar irodalomban a műfordítás Kazinczy Ferenc föllépésével kezdődött; a nyelvújítás kora előtt igen nehéz dolga volt a műfordítónak, az akkor még fejletlenebb, kifejezésekben szegényebb nyelvre való átültetés keményebb munkát kívánt.

2. A túró rudi Magyarország egyik legismertebb és legkedveltebb édessége. A termék 1968-ban jelent meg először a piacon, és azonnal nagy népszerűsége tett szert.

3. Az ügyfél számára a szolgáltatás ingyenes, számára tehát lehetővé válik az, hogy költségmentesen, több részletben fizesse meg az áru ellenértékét.

4. A község gyönyörű kápolnájától indul a túra, és hamarosan erdei fenyők tengere vezet a hajdani kihalt puszták és települések felé. Régi épületmaradványok és elhagyatott temetők, keresztek és haranglábak őrzik az 50-100 évvel ezelőtti települések emlékét.

5. Balatonfüred a Balaton északi partján, lankás dombok által körülölelt 13.500 lakosú kisváros. Az idegen utazó bárhogy is közelíti meg

Balatonfüredet – vasúton, országúton, vízen -, a városba érve azonnal megéri a múlt és a jelen harmonikus ötvözetét.

6. A motorolaj az autó motorjának élető eleme, hiszen csökkenti a kopást és védi a motor belső részeit a korróziótól. Az olajsűrő pedig megszűri az olajban található szennyeződések. A motorolaj és az olajsűrő rendszeres cseréje biztosítja a motor hosszabb élettartamát és hatékony működését.

7. Az elektromos áram termelése atomenergiával vagy nem megújuló energiaforrások – például kőolaj, kőszén és földgáz – segítségével történik. Bár ezek kétségtelenül fontos részét képezik az energiapiacnak, és hatalmas szolgálatot tettek az emberiség számára, mára sajnos eljutottunk oda, hogy más megoldásokra is szükség van.

8. A legenda úgy tartja, hogy Szent-Györgyi, leghíresebb biokémikusunk egyáltalán nem kedvelte a paprikát, a világhírnevet mégis ez a zöldség hozta el számára. Felesége a tízóraijához mindig csomagolt egy paprikát, ám a tudós ezt, ahelyett, hogy elfogyasztotta volna, vizsgálni kezdte és egy nagyon értékes anyagra bukkan.

3. Fordítsa le a következő frazeológiai egységeket és frazeológiai kifejezéseket magyar nyelvre/ukrán nyelvre! A frazeológiai egységek fordításának fő módjai: frazeológiai ekvivalens, frazeológiai analóg, leíró fordítás, kontextuális helyettesítés. Válassza ki a megfelelő fordítási módot! Segítségül használja a következő szótárakat:

Lizanec P. Magyar-ukrán állandósult szókapcsolatok és kifejezések szótára. Ungvár, 2009. 576 o. Lizanec P. Ukrán-magyar állandósult szókapcsolatok és kifejezések szótára. Ungvár, 2009. 536 o.

Ukrán frazeológiai egység	Magyar megfelelője
1. Авгієві стайні	
2. Альфа й омега	
3. Бабіне літо	
4. Бити байдики	

5. Бути на сьомому небі	
6. Вернутися з рушниками	
7. Виводити на чисту воду	
8. Видно пана по халявах	
9. Вити вовком	
10. Вітер у голові грає	
11. Грати першу скрипку	
12. Давати прочухана	
13. Дамоклів меч	
14. Зарубати на носі	
15. Зуб на зуб	
16. Ламати голову	
17. Ловити гав	
18. Мов з гуски вода	
19. На дибки	
20. На розум не багатий	
21. Не нюхати пороху	
22. Зуба з зубом не зведе	
23. Не чути ні рук, ні ніг	
24. Ні вдень ні вночі	
25. Ні риба, ні м'ясо	
26. Носити камінь за пазухою	
27. Носом клювати	
28. Перебирати в пам'яті	
29. Робити з мухи слона	
30. Руки опустити	
31. Сам не свій	

32. Собаку з'їсти	
33. Тримати язик за зубами	
34. Як сніг на голову	
35. Ні світ ні зоря	
36. Пальцем не ворухнути	
37. Позбутися вінка	
38. Розуму не позичати	
39. Позолотити руку	
40. Показати дулю	
41. Не показувати носа	
42. За покликом серця	
43. І гори покотити	
44. Полетіти за вітром	
45. Полізити до чорта на роги	
46. Єгипетський полон	
47. Полуда на очі впала	
48. Попитати долі	
49. Пора і честь знати	
50. Порости мохом	
51. Посадити в калошу	
52. Посилати бісики	
53. Правда очі коле	
54. Пригріти гадюку на грудях	
55. До слова прийшлося	
56. Прикусити язика	
57. Прихилити неба	
58. До другого пришестя	
59. Жовтороте пташеня	

60. Пуп Землі	
61. Пускатися берега	
62. Рвати й метати	
63. Без ножа різати	
64. Робити дурника	
65. Розвішати вуха	
66. Розкинути карти	
67. Розкидатися словами	
68. З роси та з води	
69. Права рука	
70. До ручки	
71. Світ за очі	
72. Світити дірками	
73. Святая святих	
74. То се, то те	
75. Сіль тобі в очі	

Magyar frazeológiai egység	Ukrán megfelelője
1. A fele sem igaz	
2. (A) döglött oroszlánt a szamár is (meg)rugdossa	
3. (A) homlokára csap	
4. (A) körmére ég a dolog	
5. (A) levegőből él	
6. (A) más bőréen takarékoskodik	
7. (A) vakok közt félszemű a király.	

8. (egy) hajszálon függ	
9. (El)mehet Kukutyinba zabot hegyezni	
10. (Ez csak) mese habbal!	
11. (Ha) nincs otthon a macska, cincognak [táncolnak] az egerek	
12. (Hát) még mit nem?	
13. (Korán) meglátszik, melyik tejből lesz túró	
14. (Majd) megpukkad az irigységtől	
15. (Még) a bőre alatt is pénz van	
16. (Még) álmában is hazudik	
17. (Még) ha vasvilla hull [esik] is (az égből)	
18. (Meg)állja a sarat	
19. (Meg)fordítja a kaszát	
20. (Mindig) az beszél [kiabál (a legjobban)], akinek a háza ég	
21. (Mindig) jár <vkinek> a szája, mint az üres malom	
22. (Most aztán) megnézheti magát	
23. (No nézd csak), miből lesz a cserebogár!	
24. (Olyan) kövér, mint	

(Szent) Márton lúdja	
25. (Ön)maga alatt vágja a fát	
26. (Össze)szedi a cókmókját	
27. (Szóval) innen fúj a szél!	
28. (Úgy viselkedik, mint) elefánt a porcelánboltban	
29. (Úgy) hiányzik [kell] <vkinek> <vmi,> mint púp a hátára	
30. (Úgy,) mint a sicc	
31. ...ha kell, ha nem	
32. A (keserves) mindenit!	
33. A becsület mezején	
34. A becsületes emberek sorába lép	
35. A bolondnak is megéri (, hát még neked)!	
36. A damaszkuszi úton nagy a tolongás	
37. Bagoly mondja (a) verébnek, (hogy) nagyfejű	
38. Betyárból lesz a legjobb pandúr	
39. Boldogabb hazába költözött	
40. Fából vaskarika	
41. Fel is út, le is út	
42. Fiatalság, bolondság	
43. Fogjuk meg, aztán [és]	

vigyétek!	
44. Isten éltesse(n)!	
45. Járja a bolondját	
46. Jó lóra tesz	
47. Jön még (a) kutyára dér!	
48. Kánkánt táncol örömeben	
49. Kapkod, mint Bernát a mennykőhöz [a mennykő után]	
50. Kecskére bízza a káposztát	
51. Kétszer ugrik a vízbe, hogy egyszer csobbanjon	
52. Kéz kezét mos	
53. Ki a kicsit nem becsüli, az a sokat [a nagyot] nem érdemli	
54. Kibújik [kibújt] a szeg a zsákból	
55. Kicsi a béka, (de) nagy a szája	
56. Kismise, nagymise, utoljára semmi se	
57. Komolyra fordítva a szót	
58. Könnyű a pálya széléről bekiabálni	
59. Lakva ismeri (meg) az ember egymást	
60. Lassan készül <vmi,> mint a Luca széke	

61. Légből kapott	
62. Lógatja a lábát	
63. Lyukat beszél <vkinek> a hasába	
64. Madarat tolláról, embert barátjáról (ismerni meg)	
65. Májusi eső aranyat ér	
66. Megsüti a maga pecsenyéjét	
67. Mérget lehet venni rá!	
68. Mindenki a maga nótáját fújja	
69. Mindenki a saját [a maga] bőrét viszi a vásárra	
70. Nagy betyár	
71. Nagy hűhót csap	
72. Nagy úr a muszáj (, de még nagyobb a nincs [a nem lehet])	
73. Nem megy a szekér, ha (meg) nem kenik	
74. Nem venném [veszem] a lelkemre	
75. Néma gyerekek az anyja se(m) érti (a) szavát	

2. A FORDÍTÁS GYAKORLATA

2.1. FORDÍTÁSI TRANSZFORMÁCIÓK TÍPUSAI

Fordítás során gyakran lehetetlenné válik a szó szerinti szótári megfelelő használata, és a fordító a szó vagy kifejezés belső formájának átalakításához vagy annak teljes helyettesítéséhez folyamodik, azaz fordítási transzformációt alkalmaz. A 'transzformáció' kifejezés számos nyelvészeti területen használatos, és sokféle különböző meghatározása létezik. Annak érdekében, hogy meghatározzuk a 'fordítási transzformáció' kifejezést, először meg kell értenünk a benne rejlő tartalmat. A fordítási transzformációk nyelvközi átalakításoknak, a forrástextus átalakításának vagy elemeinek helyettesítésének tekinthetők, amelyek célja a fordítási ekvivalencia elérése. Manapság számos fordítási transzformáció osztályozás létezik, amelyeket különböző szerzők javasoltak.

Olyan tudósok, mint A.M. Fitterman és T.R. Levickaja közös munkájukban három típusú fordítási transzformációt különböztetnek meg:

1. Grammatikai transzformációk, amelyek közé tartoznak a szórendek, elhagyások és hozzáadások, átalakítások és mondat szerkezetek cseréje;
2. Stilisztikai transzformációk, amelyekhez olyan eljárások tartoznak, mint a szinonimák helyettesítése, a leíró fordítás, kompenzáció és más típusú helyettesítések.
3. Lexikai transzformációk, amelyek magukban foglalják a helyettesítést és hozzáadást, a fogalmak konkretizálását és általánosítását.

A. Mámrák négy típusú transzformációt különböztet meg: áthelyezés, csere, hozzáadás, kihagyás⁸.

A fordítástudomány szakértői még mindig nem jutottak közös véleményre a transzformáció fogalmának lényegét illetően. Ez magyarázza a tudósok által javasolt, egymástól eltérő számos osztályozást. Bármilyen anyag fordítása a gyakorlatban számos problémát tár fel, amelyek

---

⁸Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. С. 107.

megoldása során a fordítónak gyakran különböző fordítási transzformációkat kell alkalmaznia.

Véleményünk szerint a legoptimálisabb az az osztályozás, amelyet Klaudy Kinga professzorasszony dolgozott ki. Ő nem használja a „transzformáció” terminust, mert úgy véli, hogy ezt a terminust terminust a generatív grammatika már lekötötte a nyelven belüli átalakítások számára. Klaudy Kinga bevezette az átváltási műveletek kifejezést, amelyeket következő képen osztályozza:

- kötelező és fakultatív átváltási műveletek
- automatikus és nem automatikus átváltási műveletek
- szószintű, szószerkezet szintű, mondatszintű, és szövegszintű átváltási műveletek
- lexikai, grammatikai, stilisztikai, pragmatikai átváltási műveletek.

A lexikai átváltási műveletek a következők:

1. differenciálás és konkretizálás (a forrásnyelvi szó különböző jelentéseinek megkülönböztetése, majd egy szűkebb jelentésű megfelelő kiválasztása);
2. generalizálás (a forrásnyelvi szó jelentésének bővítése);
3. értelmi kiterjesztés (például valamely folyamat okát kifejező forrásnyelvi szó felcserélése következményt kifejező célnyelvi szóval);
4. antoním fordítás (negatív előjelű forrásnyelvi szó felcserélése pozitív előjelű célnyelvi szóval vagy fordítva);
5. teljes átalakítás (a forrásnyelvi szó felcserélése egészen más jelentésű célnyelvi szóval);
6. kompenzálás.

A grammatikai átváltási műveleteket négy fő csoportra osztja:

1. cserék, 2. áthelyezések, 3. betoldások, 4. kihagyások⁹.

---

⁹ Klaudy Kinga 1994. A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica. o. 98-100.

2.2. LEXIKAI TRANSZFORMÁCIÓK

A lexikai transzformációk különböző típusú változtatások az eredeti nyelv lexikai elemeiben a fordítás során, amelyek célja a szemiotikai, stilisztikai és pragmatikai jellemzőik megfelelő közvetítése a célnyelv normáit figyelembe véve. A fordítási lexikai transzformációk szükségesek, mivel a forrásnyelv és a célnyelv lexikai egységeinek jelentéstartománya ritkán egyezik meg teljes mértékben. A fordításban nem a jelentés, hanem az értelem változatlan marad. Ahogyan Klaudy Kinga is felhívja a figyelmet, *«A lexikai átváltási műveleteknek éppen az a lényege, hogy a fordító, aki*

tudja, hogy a forrásnyelvi beszélők milyen szabályok alapján vonatkoztatják a forrásnyelvi jelet a valóságra, olyan célnyelvi megfelelőt keres, melyet az általa ismert célnyelvi szabályok alapján a célnyelvi beszélők remélhetőleg ugyanarra a valóságszeletre fognak vonatkoztatni. Lehet, hogy a megtalált célnyelvi megfelelő tárgyak vagy jelenségek szűkebb körére fog vonatkozni, mint a forrásnyelvi szó, de ha abban a közlési szituációban csak így lehet megteremteni az egyenértékűséget, akkor a fordítónak jelentésszűkítéshez, ellenkező esetben jelentésbővítéshez kell folyamodnia»¹⁰.

2.2.1. Jelentések szűkítése (differenciálás és konkretizálás)

Általában a jelentések differenciálását és konkretizálását együtt szokták tárgyalni. A differenciálás és konkretizálás eljárásainak elterjedtsége a fordításban azzal magyarázható, hogy a nyelvekben számos olyan szó létezik, amelyek széles jelentéstartománnyal rendelkeznek, és nincs közvetlen megfelelőjük a célnyelvben. A differenciálás olyan fordítási transzformációt jelent, amelynek következtében a fordítási megfelelő olyan szó vagy kifejezés lesz, amely nem a szótári megfelelő, és amelyet a lefordítandó szó kontextuális jelentése, annak használati

---

¹⁰ Klaudy Kinga 1994. A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica. o. 105-106.

kontextusa, valamint a célnyelv nyelvi normái és hagyományai figyelembevételével választanak ki. A konkretizálás egy fordítási művelet, amely során egy idegen nyelvű szó vagy kifejezés, amely szélesebb tárgy- és logikai jelentéssel rendelkezik, egy szűkebb jelentéssel bíró szóval helyettesíthető a fordításban. Például, ha a magyar szövegben a *testvér* szó szerepel, akkor az ukrán fordításban pontosan meg kell határozni, hogy lánytestvér vagy fiútestvér. Tehát először elkülönítjük a szó különböző jelentéseit (differenciálás), majd kiválasztjuk azt, amelyik megfelel a kontextusnak (konkretizálás). Ugyanígy, ha a magyar szövegben a *nagyszülő* szó szerepel, akkor az ukrán fordításban pontosítani kell, hogy ez nagymama vagy nagypapa. Az ukrán nyelvben a *рука* szó a test azon részét jelöli, amely a vállizülettől a kisujjak hegyéig terjed. Ezzel szemben a magyar nyelvben a vállizülettől a csuklóig terjedő testrészt *kar*-nak nevezik, míg a csuklótól az ujjakig terjedő részt pedig *kéz*-nek. Tehát fordításkor el kell dönteni (differenciálni) és választani, vagyis konkretizálni, hogy melyik testrész részéről van szó. A magyarról ukránra való fordításkor gyakran konkretizációra szorul a *száj* szó, mivel az ukrán nyelvben gyakrabban használatos a *száj* és *ajak* megkülömböztetése.

Szája mozgott az indulattól, szigorúan nézett rá. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

Її *зубу* гнівно ворухнулися, вона суворо поглянула на сина (Л. Мушкетик).

2.2.2. Generalizálás

A jelentés bővítésének módszere ellentétes a differenciálással és a konkretizálással, mivel abban áll, hogy a részleges fogalmat általánosabbal (a fajfogalmat a nemzeti fogalommal) helyettesítjük. Ez azzal magyarázható, hogy a különböző nyelvek nem egyformán tagolják a valóságot. Ebben az esetben a forrásnyelvre jellemző a részletezőbb tagolás. Az ukrán nyelvben létezik a *іxamu* ige, amely azt jelenti, hogy

vízen vagy szárazföldön, valamilyen közlekedési eszközzel mozogni, eljutni egy bizonyos irányba. Viszont a magyar nyelvben nincs ilyen ige és a fordítónak minden egyes esetben el kell döntenie, hogy melyik igével jön, megy, jár fogja helyettesíteni, mivel ezek az igék egyaránt alkalmazhatók a jármű nélküli és a járművel való helyváltoztatásra.

Поїдеш – не вернешся. (П. Загребельний «Євпраксія»)

Aki elment, soha többé nem jön vissza. (Misley Pál c. 8)

Az ukrán nyelvben a щока főnév az arc azon részét jelöli, amely az arccsonttól az alsó állkapcsig terjed. És van обличчя szó is, amely az emberi fej elülső részét jelöli. Tehát az ukránról magyarra való fordításkor a щока szót arc szóval helyettesítjük, tehát bővítjük a szó jelentését, mivel a magyar nyelvben csak ez az egy szó van.

Te mondod a gyászbeszédet. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

Ти виголосиш надгробне слово (Л. Мушкетик).

A mondani szónak szélesebb a jelentése, mint az ukrán виголосити szónak, de figyelembe véve a kontextust, ez az ige ebbe a fordításba legjobban illik.

2.2.3. Jelentések összevonása

Vannak olyan esetek, amikor a fordító egy szóval vissza tudja adni két vagy több forrásnyelvi szó értelmét. Ebben az esetben jelentések összevonásáról van szó. Például, az ukrán nyelvben, ha meg akarjuk kérdezni valakitől, hogy tegeződhetünk-e, több szóval fejezzük ki ezt a kérdést: *Можемо перейти на ти?*. Viszont a magyar nyelvben ezt a kérdést, ami négy szóból áll, a fordító egyetlen szóval is vissza tudja adni: *Tegeződhetünk?*

2.2.4. Jelentések felbontása

A fordítás során gyakran előfordul, hogy a fordító két, három vagy több szóval tudja visszaadni a forrásszó jelentését. A magyar nyelvről

ukránra történő fordítás során ez nagyon gyakran előfordul az agglutináló jellegű magyar nyelv miatt.

Szája nyá lazott az édes szunyókálástól. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

Від солодкої дрімоти рот був повен слини (Л. Мушкетик). Mivel az ukrán nyelvben nincs megfelelője a nyá lazott szónak, ezért a fordító ezt a jelentést három szóval adta át.

Te mondod a gyászbeszédet. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

Ти виголосиш надгробне слово (Л. Мушкетик).

Olyan hosszú volt a menet, hogy végét nem lehetett látni. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

Похоронна процесія розтяглася так, що їй не видно було кінця (Л. Мушкетик).

A felbontás legegyszerűbb esete a körülíró fordítás, mikor a pontos célnyelvi megfelelő hiányában a fordítók egy általános jelentésű főnévvel és egy konkretizáló jelzővel adják vissza a forrásnyelvi szó értelmét¹¹.

Tökhéjban vizet hozott, melyet odanyújtott urának. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

Вона простягла чоловікові жбан з висушеного гарбуза, по вінця наповнений водою (Л. Мушкетик).

2.2.5. Jelentések kihagyása és betoldása

A fordító saját belátása szerint nem hagyhat ki semmit, és nem adhat hozzá semmit a fordításban. A lexikai betoldása abban áll, hogy a fordításba olyan lexikai elemeket vezetünk be, amelyek hiányoznak az eredetiből, annak érdekében, hogy helyesen adjuk vissza a lefordítandó mondat tartalmát és/vagy betartjuk a célnyelv kultúrájában meglévő beszéd- és nyelvi normákat. Kihagyni csak azokat a tartalmi elemeket lehet, amelyek valamilyen módon ismétlődnek a forrásnyelvi szövegben az

---

¹¹ Klaudy Kinga 1994. A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica. o. 121.

forrásnyelv normái szerint, vagy amelyek lefordítása a célnyelv normáit megsérthetné.

Ahogy megfogalmazta Klaudy K., „*Kihagyni olyan elemeket szoktak a fordítók, melyek a célnyelvi olvasók háttérismereteinek hiánya miatt a célnyelvben semmit nem jelentenének. Ide tartoznak az egyes kultúrákra speciálisan jellemző jeltárgyak (ételek, italok, ruhák) nevei, a reáliák, de ide tartoznak a márkanamek, étterem-, bár- és klubnevek, városrészek elnevezései stb., ha azoknak a mondanivaló szempontjából nincs jelentősége*”¹².

Nero száján egy lehelet akadozott. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

У Нерона забракло повітря (Л. Мушкетик). A fordításban ki van hagyva a száján szó, mivel az ukrán nyelvű átadásban erre a szóra nincs szükség, az ábrázol helyzet világos, de ha a fordító mégis lefordítaná ezt a szót, akkor az ukrán olvasó számára ez a fordítás igen furcsa lenne.

Katonák özönlötték el a csarnokot, nevét kiabálták. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

Це були воїни, які заповнили галерею й вигукували його ім'я (Л. Мушкетик). Ebben a fordításban a fordító betoldott két szót, amelyek segítségével érthetőbbé tette, megmagyarázta a háttérismereteket.

2.2.6. Jelentések áthelyezése

A jelentések áthelyezése a fordítási transzformáció egyik típusa, amely áthelyezi a forrásnyelvi jelentést a mondat másik elemére. Klaudy K. ezt az átváltási műveletet nem a grammatikai műveletekhez sorolja, hanem a lexikai átváltási műveletek között tárgyalja. Azzal magyarázza, hogy „*Az egyik ok az, hogy általában nem az egész mondat struktúráját érintő műveletről van szó, a másik, hogy ennek a műveletnek az oka nem a nyelvek*

---

¹² Klaudy Kinga 1994. A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica. o. 125.

*grammatikai rendszerének különbségében keresendő, hanem a lexikai kapcsolódási lehetőségek különbségeiben*¹³.

Egy nagy terembe tették le, melyet még nem látott eddig. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

Защтовхнули до великого залу, де він ще не був ні разу (Л. Мушкетик). Ebben a példában arról van szó, hogy egy nagy terembe tették le Nerót a katonát, viszon a fordításban a hangsúly azon van, hogy benyomták, vagyis erővel majdnem bedobták a terembe. Lehetséges, hogy a fordító a kontextusból kiindulva úgy vélte, hogy a nagy izgalomban a katonák nem csak szépen letették az új császárt, hanem úgy bántak vele, mint egy tárggyal.

2.2.7. Jelentések felcserélése

A jelentések felcserélésének egyik oka a célnyelvben keresendő és abban, hogy ugyanazokat a szituációkat vagy cselekvéseket a nyelvek különbözően közelítik meg. „A fordító nemcsak áthelyezi a jelentéseket a mondat egy másik pontjára, hanem egészen más jelentések segítségével próbálja meg visszaadni a forrásnyelvi mondat értelmét”¹⁴.

2.2.8. Antonim fordítás

Antonim fordítás – komplex lexikai-grammatikai csere, amelynek lényege abban áll, hogy az állító szerkezetet negatívvá alakítják (vagy fordítva), és egyes szavakat a forrásnyelvben egy másikra cserélnek a célnyelvben. Ez az átváltási művelet nem azt jelenti, hogy egy szót vagy szerkezetet ellentétes szóval vagy szerkezettel cseréljük, hanem az ellenkező oldalról közelítünk meg valamit.

Ezzel sokat foglalkozott. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

Про це він думав повсякчас. (Л. Мушкетик).

Rosszul érzem magam - mondta Senecának, a költőnek és bölcsnek, aki nyolcéves kora óta nevelte. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

¹³ Klaudy Kinga 1994. A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica. o. 131.

¹⁴ Klaudy Kinga 1994. A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica. o. 132.

Мені зле, – казав він Сенеці, поетові й філософу, котрий виховува його з восьми років (Л. Мушкетик).

Sovány, sajtársárga arcán ott égtek a tüdővész tűzrózsái, mert délután már megkapta lázát. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

На його змарнілому, жовтому обличчі палали вогняні сухотні плями; вечорами його лихоманило (Л. Мушкетик).

2.2.9. Teljes átalakítás

Ilyen műveletet akkor végez a fordító, amikor úgy cseréli fel a jelentéseket, hogy látszólag nincs köztük értelmi vagy logikai kapcsolat.

Sovány, sajtársárga arcán ott égtek a tüdővész tűzrózsái, mert délután már megkapta lázát. (Kosztolányi D. Neró, a véres költő)

На його змарнілому, жовтому обличчі палали вогняні сухотні плями; вечорами його лихоманило (Л. Мушкетик).

2.2.10. Kompenzálás

Kompenzálásnak nevezzük azt a fordítási műveletet, amikor a célnyelvi szövegben elveszett tartalmi elemeket a fordításban valamilyen más módon adják vissza, és nem feltétlenül ugyanazon a helyen, mint az eredetiben.

Sikeresen alkalmazza a kompenzálást J. Skrobinec a Toldi című elbeszélő költemény fordításában. A fordító igyekezett visszaadni a magyar nyelv lexikai gazdagságát ukrán nyelvi eszközökkel, miközben megőrizte a verselés sajátosságait.

Pest város utcáin fényes holdvilág van,
Sok kémény fejrlik fenn a holdvilágban;
Barna zsindeletetők hunyázkodnak alább,
Megborítva mintegy a ház egész falát.
Azt hinné az ember: a padláson laknak;
Azért csinálták azt sokkal magasabbnak;
Most a házfalakat rakják emeletre,

Akkor a tető volt kétszer újra kezdve. (Arany János, Toldi)

Місячно у місті. Вулиці в промінні.

Здалека біліють комини камінні.

Причаїлись бурі стріхи попід ними,

Заховавши мури гонтами скісними.

Хтось гадав би: в *Пешти* за житло — горище,

І тому воно тут набагато вище.

Нині стіни пнуться пверхами вгору, —

Зводились два дахи над людьми в ту пору (Ю. Шкробинець, с. 97).

A első strófában a fordító kihagyja a Pest város nevét, és egyszerűen „város”-ként fordítja, azonban már a második strófában bevezeti a „Pest” szót a szövegbe, ezzel kompenzálva azt.

Ajánlott szakirodalom:

1. Klaudy Kinga 1994. A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica.
2. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.
3. Загальна теорія перекладу для першого (бакалаврського) рівня: навч.-метод. посіб. / Т. С. Володіна, О. П. Рудківський. К.: Видавничий центр КНЛУ, 2017. 296 с.
4. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.

FELADATOK

1. Dolgozza fel a lexikai átváltási műveletek fejezetét Klaudy K. A fordítás elmélete és gyakorlata c. könyvéből! Készítsen táblázatot, amelybe beírja a transzformáció összes típusát és azok meghatározását, valamint adjon/írjon példát minden egyes típushoz!

2. Olvassa el a szépirodalmi szöveg részleteit! Hasonlítsa össze az eredeti szöveget és annak fordítását! Jegyezze fel a fordításban található lexikai transzformációkat!

<p style="text-align: center;">Gárdonyi Géza Egri csillagok</p>	<p style="text-align: center;">Геза Гардоні Зірки Егера</p>
<p style="text-align: center;">Első rész</p> <p style="text-align: center;">Hol terem a magyar vitéz?</p> <p>A patakban két gyermek fürdik: egy fiú meg egy leány. Nem illik tán, hogy együtt fürödnek, de ők ezt nem tudják: a fiú alig hétesztendős, a leány két évvel fiatalabb.</p> <p>Az erdőben jártak, patakra találtak. A nap tüzesen sütött. A víz tetszett nekik. Először csak a lábukat mártogatták bele, azután beleereszkedtek térdig. Gergelynek megvizesedett a gatyácskája, hát ledobta. Aztán az ingét is ledobta. Egyszer csak ott lubickol meztelenen mind a kettő. Fürödhetnek: nem látja ott őket senki. A pécsi út jó messze van oda, s az erdő végtelen. Ha valaki meglátná őket, lenne is nemulass! Mert a fiúcska csak hagyján - az nem úrfi; de a leányka az a tekintetes Cecey Péter úr leánykája - kisasszony -, és úgy illant el hazulról, hogy senki</p>	<p style="text-align: center;">Частина перша</p> <p style="text-align: center;">Де угорські витязі родяться?</p> <p>У річці купаються двоє діток: хлопчик і дівчинка. Може, їй не личить їм купатися разом, але вони цього не розуміють ще. Хлопчикові було всього сім років, а дівчинці — п'ять. Лісом ішли — на річечку набрели. Сонце пекло немилосердно. Вода так вабила своєю прохолодою. Спершу діти засунули у воду тільки ступні, потім зайшли по коліна. У Гергея намокли штанці, він скинув їх, затим зняв і сорочку. І ось вони вже обоє хлюпочуться голі-голісінькі у воді. Нехай собі хлюпочуться: ніхто їх тут не побачить! Дорога на Печ звідти далеко, а лісу й краю не видно. Якби хтось їх тут побачив, от було б тоді їм!</p>

se látta.

Még így csupaszon is látszik rajta, hogy úrileány: kövér, mint a galamb, és fehér, mint a tej.

Ahogy ugrándozik a vízben, a két kis szöszeke hajfonat ide-oda röppen a hátán.

- Derdő - mondja a fiúnak -, uttyunk.

A Gergőnek nevezett, soványka, barna fiú háttal fordul. A leányka belekapaszkodik a

nyakába. Gergő megindul a part felé, a leányka meg a víz színén lebeg és rugódozik.

Azonban hogy a parthoz érnek, Gergő belefogószik a kákabokor zöld üstökébe, és aggódalmasan néz körül.

- Jaj, a szürke!

Kilép a vízből, és ide-oda futkos, vizsgálódik a fák között.

- Várjon, Vicuska - kiáltja a leánynak -, várjon, mindjárt jövök!

S azon meztelenen elnyargal.

Néhány perc múlva egy vén, szürke lovon tér vissza. A ló fején hitvány madzag kötőfék. Össze volt az kötve a lábával, de eloldozódott. A gyerek szótlánul csapkodja a lovat egy somfagallyal. Az arca sápadt. Hogy

Хлопчику ще нічого — він не панського роду, а от дівчинка — дочка вельможного Петера Цецеї, панночка! Не спитавшись, утекла з дому. По ній зразу видно, що то панська дитина — пухкенька, вгодована, наче голубка, шкіра біленька, мов сметана. Стрибає у воді, і дві русяві кіски метляються над тоненькою шиєю.

— Герге! — каже вона пустотливо.— Попливемо.

Худенький смаглявий Гергей підставив спину дівчинці, та обняла його за шию, і хлопчик рушає до берега, а дівчинка б'є ногами по воді.

Підпливши до берега, Гергей вхопив руками осоку за зелений чуб і боязко роззирнувся довкола.

— Ой, а де ж Сірій?

Хлопчик хутко вискочив з води, пробіг берегом, заглянув між дерева.

— Постій тут, Віцушко,— гукнув він дівчинці,— зачекай, я

<p>visszaérkezik a fürdőhelyre, a lónak a nyakába kapaszkodik, s lecsúszik, leugrik róla.</p> <p>- Bújjunk el! - mondja dideregve. - Bújjunk el! Törököt láttam.</p> <p>A lovat egy-két rántással fához köti. Felkapkodja a földről a ruháját. S fut a két meztelen kisgyerek egy galagonyabokornak. Megbújnak, meglapulnak a bokor mögött az avarban.</p> <p>Abban az időben nem volt ritkaság a török az utakon. S te, kedves olvasóm, aki azt gondolod, hogy az a két gyerek most, ezen a nyáron fürdött a patakban, bizony csalódot. Hol van már az a két gyerek, hol? És hol vannak mindazok az emberek, akik ebben a könyvben eléd jönnek, mozognak, cselekszenek és beszélnek? Por az mind!</p> <p>Hát csak tedd félre az idei kalendáriumot, tisztelt olvasóm, és vedd elő gondolatban az 1533-it.</p> <p>Annak az évnek a májusában élsz te mostan, s vagy János király az urad, vagy a török, vagy I. Ferdinánd.</p> <p>Az a kis falu, ahova a két gyermek való, a Mecsek egy völgyében</p>	<p>миттю повернуся! — І так як був голісінський помчав.</p> <p>За кілька хвилин він вже знову був тут, їдучи верхи на старій сірій конячці. У коня на шиї замість вуздечки блаґенька мотузка. Вона була прив'язана до ніг, але вже встигла розв'язатися. Хлопчик мовчки шмагав коня гілкою дерену. Обличчя його було налякане, зблідле. Дійшовши до того місця, де вони купалися, хлопчик обхопив коня за шию і сповз на землю.</p> <p>— Ховаймося! — проказав він, тремтячи.— Ховаймося. Я бачив турка!— Він рвучкими рухами прив'язав коня до дерева. Похапав з землі одержу під пахву. І ось двоє голих дітей уже біжать до куща глоду. Заховалися, зарилися під кущем у пожухле листя.</p> <p>У ті часи нерідко траплялося зустріти турка на дорозі. Ти, любий мій читачу, якщо гадаєш, що оті двоє діток купалися в потічку цього літа, певне,</p>
---	---

rejtőzködik. Valami harminc vályogház meg egy nagy kőház mindössze. Az ablakok olajos vászonból vannak minden házon. Az úri házon is. De máskülönben olyan házak, mint a mostaniak. A kis falut sűrű fák lombozzák körül, s a lakók azt gondolják, hogy a török sohase talál oda. Hogy is találna? Az út meredek, szekérnyom nincs. Torony sincs. Az emberek élnek, halnak a kis rejtekfaluban, mint az erdei bogarak. A Gergő gyerek apja valamikor kovács volt Pécssett, de már meghalt. Az asszony Keresztesfalvára húzódott az apjával, egy ősz, öreg paraszttal, aki harcolt még a Dózsa György lázadásában. Azért is kapott menedéket a falu uránál, Ceceynél. Az öreg néha átment az erdőn Pécsre, hogy kolduljon. Abból éltek télen is, amit az öreg koldult. Az uraság házából is csöppent olykor az asztalukra. Hát azon a napon is a városból jött meg az öreg. - Legeltesd meg a szürkét - mondotta az unokájának -, nem evett szegény reggel óta semmit. Így indult ki Gergő a lóval az erdőbe. Útközben, ahogy

rozczaruешся. Де вже ті двоє дітей, де вони є сьогодні? І де вже є всі оті люди, які постануть перед тобою у цій книзі, діятимуть і розмовлятимуть? Усі вони давно перетворилися на прах... Отож, відклади, любий мій читачу, свій календар і перенесися подумки в 1553 рік. Уяви собі, що ти живеш тепер у травні того року і що в Угорщині панують і король Янош, і турки, і Фердинанд I. Оце малесеньке сільце, звідки родом двоє діток, заховалося десь глибоко в долині Мечек. Всього-на-всього тридцять мазанок й одна кам'яниця. Замість шибок у всіх хатах полотно, промочене олією. Навіть у панському будинку. Але що стосується всього іншого, ті хатки схожі на нинішні оселі під стріхою. Маленьке сільце з усіх боків оточене густими деревами, отож його мешканці були впевнені, що турки сюди ніколи не завітають. Бо і як їм сюди

<p>elment az uraság háza mellett, a kis Éva kibújt a kertajtón, és könyörgött neki:</p> <p>- Derdő, Derdő, hadd menjek veled!</p> <p>Gergő nem merte azt mondani a kisasszonynak, hogy maradjon odahaza. Leszállt a lóról, és vezette Évát, amerre az kívánt menni. Éva arra kívánt menni, amerre a pillangók. A pillangók befelé röptek az erdőnek, hát ők is arra futottak. Végre, hogy a patakot meglátták, Gergő füre bocsátotta a lovat. Így kerültek ők az erdei patakba és a patakból a galagonyabokor mögé. Lapulnak. Reszketnek a töröktől. És a félelmük nem árnyéktól való. Egynéhány perc múlva ropogás hallatszik a harasztban, és mindjárt rá egy struccotollas, fehér török süveg meg egy barna lófej jelenik meg a fák alatt.</p> <p>A török ide-oda forgatja a fejét. Ránéz a szürkére. A maga sötét pej kis lovát kantáron vezeti. Most már látni, hogy a török csontos arcú, barna ember. A vállán diószínű barna köpönyeg. A fején tornyos, fehér süveg. A fél szeme be van kötve fehér kendővel. A</p>	<p>dobratyia? Дорога тут крута, слідів возів не видно, дзвіниці немає. Люди живуть і вмирають в цьому закутті, мов мурахи в лісі.</p> <p>Батько Гергея колись був ковалем у Печі, але його вже немає на світі. Мати, залишившись вдовою, переїхала в Керестешфальву разом із своїм батьком — старим, сивим селянином, який брав участь у повстанні під керівництвом Дьєрдя Дожі. Тому він і дістав прихисток у старости села — Цецеї.</p> <p>Старий інколи вибирався через ліс у Печ просити милостиню. Дещо, правда, перепадало їм і з панського столу. От і того дня старий повернувся з міста.</p> <p>— Виведи на пашу Сірого,— попросив дід онука,— бідолаха голодний з самого ранку. Герге рушив з конем у ліс. Коли він проходив повз панську кам'яницю, з-за паркану визирнула мала Ева і благально попросила:</p>
---	---

másik szeme immáron a fa mellé kötött szürkét vizsgálja. Nem tetszik neki, az látszik az arca fintorgásán. De azért eloldja.

Jobban tetszene neki a gyerek, akit a lovon látott. A gyerek jobban kél, mint a ló. A konstantinápolyi rabvásáron háromszor annyit is adnak érte. De a gyerek nincsen sehol.

A török megnézi egynéhány fának a hátát, és felvizsgálódik a lombokra is.

Azután magyar szóval kiált:

- Hol vagy, fiúcska? Gyere elő, kis pajtás! Fügét adok! Gyere csak elő!

A gyerek nem jelentkezik.

- Gyere elő, te! Ne félj, nem bánalak! Nem jössz? Ha nem jössz, elviszem a lovadat! És csakugyan összefogja egy kézbe a két ló vezetőjét, és viszi magával el a fák között.

A két gyerek némán és sápadtan hallgatta eddig a törököt. A fügekínálás nem oldotta fel őket a rémület dermedtségéből. Sokkal többször hallották otthon a vigyen el a török szidást meg a hajmeresztő török meséket, hogysesem akármiféle édesgetésre előbátorodtak volna. Hanem mikor azt mondta a török,

— Герге, Герге, можна мені з тобою? Гергей не наважився відмовити панночці. Він зліз з коня і повів Еву туди, куди вона так хотіла: на моріжок, де пурхали метелики. А метелики летіли в ліс, і діти бігли за ними. Так вони дісталися до лісового потічка, а звідти вже й за куш глоду. Обоє причаїлися: тремтіли від страху, що їх помітить турок. І недаремно бояться. Вже через кілька хвилин затріщав хмиз і з-за дерев визирнула гніда кінська голова і білий турецький ковпак з страусовим пір'ям. Турок роззирнувся і кинув оком на сірого коня. Свого гнідого він вів за уздечку. Тепер добре було видно кістляве засмагле обличчя турка. На плечах у нього бурштиновий плащ, на голові гостроверхий ковпак. Одне око перев'язане білою хустиною, другим він розглядав прив'язаного до дерева сірого коня. Кінь йому не сподобався, це видно було з того, як

<p>hogy elviszi a szürkét, a Gergő gyerek megmozdult. Ránézett Évicára, mintha tőle várna tanácsot, s olyan arccal nézett rá, mint akinek túske szúrja a talpát.</p> <p>A szürkét viszik! Mit szólnak otthon, ha ő a szürke nélkül tér vissza? A kis Éva mindezekre a gondolatokra nem felelt. Holtszínnel kucorgott mellette. Nagy, kék szeme megnedvesült a rémülettől.</p> <p>Azonban a szürke ment. Gergő hallotta a lépéseit. Nagy, lomha lépései vannak a szürkének. A száraz haraszt egyenletesen csörög a lába alatt. Hát viszi a török, csakugyan viszi!</p> <p>- A szürke... - hebegi Gergő síróra torzult szájjal.</p> <p>És fölemeli a fejét. Megy a szürke, megy. Csörög az erdei haraszt a lába alatt. De most már elfeledkezik Gergő az egész világról: fölugrik, és utánairamodik azon csupaszon a szürkének.</p> <p>- Bácsi - kiáltja reszketve -, török bácsi!</p> <p>A török megáll, és elvigyorodik.</p> <p>Jaj de csúnya ember! Úgy vigyorog,</p>	<p>Кривилося в гримасі обличчя турка. Але він усе-таки відв'язав його. Йому більше придався б хлопчик, якого він бачив на коні, на константинопольському ринку за нього втричі дадуть. Але хлопчик зник, наче у воду впав. Турок оглянув кілька стовбурів дерев, подивився між гілками. Потім гукнув по-угорськи: — Гей, де ти є, хлопче? Виходь, друже! Я дам тобі інжиру. Не бійся мене, виходь! Хлопчик не відгукувався. — Виходь! Не бійся, я не чіпатиму тебе! Не хочеш вийти? Тоді я заберу твого коня! І він справді взяв уздечки в руку й повів коней за собою, поступово зникаючи за деревами. А двоє дітей мовчки слухали турка. Обіцянка інжиру не вивела їх із стану заціпеніння, не розвіяла їхній страх. Надто часто їм доводилося чути вдома страшні казки про турків. Принада тут не допоможе! Та коли турок заявив, що він забирає коня,</p>
--	---

<p>mintha harapni akarna!</p> <p>- Bácsi, a szürke - rebegi sírva Gergő -, a szürke a miénk...</p> <p>És megáll vagy húszlépésnyire.</p> <p>- Gyere hát, ha a tietek - feleli a török -, nesze. Azzal elveti a kezéből a szürke kantárszárát. A gyerek most már csak a szürkét látja. Ahogy a szürke nagy lomhán megindul, odaszökik, és megfogja a kantárt.</p> <p>Ebben a pillanatban ő is fogva van. A török nagy, erős ujjai átkapcsolják gyöngye kis meztelen karját, s ő felrepül a másik lóra, a pejre, annak a nyergébe.</p> <p>Gergő sivalkodik.</p> <p>- Csitt! - mondja a török, előkapva a dákosát.</p> <p>Gergő azonban tovább kiabál:</p> <p>- Vicuska! Vicuska!</p> <p>A török arra fordítja a fejét, amerre a fiú. Keze a tőrön. Persze amint a másik kis meztelen gyerek fölemelkedik a fűből, visszadugja a dákost, és elmosolyodik.</p> <p>- Gyere, gyere - mondja -, nem bántalak.</p> <p>S megindul a két lóval a leányka felé. Gergő le akar ereszkedni a lóról.</p>	<p>Гергей заворушився. Він глянув на дівчинку, наче чекав від неї поради. Його обличчя спотворилось, ніби терен вп'явся йому в босу ногу.</p> <p>Турок забере Сірого! А що йому скажуть вдома, коли він повернеться без коня? Мала Ева не відповідала на ці його тривожні думки. Вона сиділа біля нього навпочіпки з побілілим від страху обличчям. Її широко розкриті сині очі були повні сліз.</p> <p>А тим часом Сірий віддалявся. Гергей чув його ступу. Сухий хмиз шарудів під копитами. Все-таки турок веде його з собою, все-таки він забирає. — Сірко...— схлипнув Гергей, і губи його затремтіли, тамуючи плач. Він підвів голову.</p> <p>Сірко ступав поволі. Хмиз потріскував під його копитами. І ось Гергей забув про страх, схопився на ноги і помчав щодуху через галявину до свого коня. — Дядьку! — крикнув він, тремтячи всім тілом.— Дядьку</p>
--	--

Gergő hátán nagyot csattan a török tenyere. Gergő tehát bóg, és ültön marad, a török meg ott hagyja a két lovat, és fut a kislány után.

турок! Турок зупинився, його губи розпливлися в посмішці. Ой, який бридкий чоловік! Вишкірився, наче вкусити хоче. — Дядьку, віддай Сірого,— пробелькотів Гергей крізь сльози.— Сірий наш кінь... І хлопчик зупинився кроків за двадцять від чужинця.

— Підійди-но ближче, коли він ваш,— відповів турок,— і візьми його.— Він випустив уздечку з руки. Хлопчик тепер бачив тільки свого коня, і, коли той повільно рушив з місця, Гергей підскочив йому назустріч і схопив уздечку.

У цю мить схопили і його самого. Довгі чіпкі пальці турка стиснули немов у лещатах тоненьку ручку, і хлопчик злетів на гнідого, просто в сідло. Гергей зарепетував. — Цить! — гаркнув на нього турок, вихопивши кинджал. Але Гергей не перестав кричати. — Віцушко! Віцушко! Турок обернувся подивитись, кого

	<p>гукає хлопчик. Рука його стиснула кинджал. Коли він побачив другу дитячу голівку, що висунулася з трави, то одразу засунув кинджал у піхви й усміхнувся.</p> <p>— Ану, підійди-но сюди,— промовив турок,— я тебе не чіпатиму.— І, потягнувши коней, рушив до дівчинки. Гергей спробував злізти з коня, але турок гучно лягнув його долонею по спині. Гергей заревів, проте лишився на місці, а турок, кинувши коней, побіг за дівчинкою.</p>
--	---

2.3. GRAMMATIKAI TRANSZFORMÁCIÓK

A különböző típusú transzformációk rendszerezése és tanulmányozása elősegíti az adekvát fordítási megoldások keresését a forrásszöveg fordítással való reprodukálása során. Két nyelv grammatikai struktúrájának megértése elengedhetetlen feltétele a minőségi és adekvát művészeti fordítás létrehozásának. Ahogy A. Siskó és H. Lukanszka találóan megjegyezték: „A művészeti szöveggel való munka alapvető feladata a forrásszöveg egyedi jellegének visszaadása, amely elsősorban a lexikai rendszerben és az eredeti nyelvben jelentős szemantikai grammatikai kategóriákban nyilvánul meg. A grammatikai jelentések fordításban való visszaadásának szükségessége azok funkciójától és kommunikációs jelentőségétől függ, és a nyelvi relativizmus leküzdésével

kapcsolatos munka a fordítás folyamatában más lexikai egységek és grammatikai kategóriák anyagán folytatható”¹⁵.

A magyar nyelvről ukránra történő fordítás során elkerülhetetlenek azok a nehézségek, amelyeket elsősorban a két nyelv közötti jelentős grammatikai eltérések okoznak, mivel ezek különböző nyelvtípusokhoz tartoznak. A nyelvek tipológiai osztályozása szerint a magyar nyelv agglutináló, míg az ukrán nyelv flektáló. Éppen ez okozza a legnagyobb nehézségeket a fordítás folyamatában, és indokolja a grammatikai transzformációk alkalmazásának szükségességét.

Napjainkban a tudományos diskurzusban különböző osztályozási szempontok léteznek a fordítási transzformációk bemutatására. Munkánkban Klaudy K. alapos kutatásaira támaszkodunk, aki nyomon követte és elemezte a fordítási transzformációk alkalmazását négy nyelv művészeti fordításainak példáival: angol, orosz, német és magyar nyelven. A grammatikai átváltási műveletekhez sorolja a cseréket, áthelyezéseket, kihagyásokat és betoldásokat.

2.3.1. Grammatikai konkretizálás és generalizálás

A grammatikai konkretizálásra és generalizálásra akkor van szükség, amikor az egyik nyelvben létezik egy bizonyos grammatikai kategória, míg a másik nyelvben hiányzik. Ha olyan nyelvre fordítunk, ahol léteznek „plusz” kategóriák, akkor a fordítás konkrétabb lesz, még akkor is, ha a fordító ezt nem kívánja. Ilyenkor konkretizálásról beszélünk. Ha viszont olyan nyelvre fordítunk, ahol hiányzik egy adott kategória, akkor a konkrétság elvész, és ebben az esetben generalizálásról van szó.

A magyar nyelvben nyelvtani nemek nincsenek, míg az ukrán nyelvben létezik, és különböző szófajok segítségével realizálódik: főnév, melléknév, névmás, számnév és ige. Ezen kívül az ukrán nyelvben a

---

¹⁵Шишко А.В., Луканська Г.А. 2019. Граматичні трансформації в художньому перекладі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. № 43. Том 4, С. 125.

mondatban a szófajok egyeztetése flexiók segítségével történik, ami szintén a grammatikai nem megvalósulásának eszköze. Így a magyar nyelvről ukránra történő fordítás során a fordító automatikusan konkretizálja a nyelvtani nemet, különben nem lehetne megfogalmazni a szöveget.

«Így beszélgettek, mikor a kéklő júniusi éjben, a szőlőtőkék közt, a porban fölbukkant egy alak, aki a kerti úton lassan botladozva jött az evők felé. Itten megállt, föltakarta arcát» (Kosztolányi D. Neró, a véres költő). Kontekstus nélkül nem világos, kiről van szó, de a következő mondatból már egyértelművé válik, hogy egy idős nőről. A fordító a hős nemének konkretizálására a ige végződését alkalmazza, és az első mondatban a „nő” lexémát használja (a forrásnyelvben szereplő „figura” vagy „alak” helyett), míg a második mondatban a „вона” névmást: «Так гомоніли вони, поки у синій червневій ночі з виноградних кущів раптом виринула жінка в запорошеному вбранні й, спотикаючись, повільно рушила садовою доріжкою. Зупинившись перед альтанкою, вона відкрила обличчя» (Л. Мушкетик). Később az ukrán anyanyelvű olvasó is megértené a kontextusból, hogy kiről van szó, azonban a fordítónak jeleznie kellett a grammatikai nemet.

2.3.2. Grammatikai felbontás

A grammatikai felbontás ritkán alkalmazott, és általában a fordítási stratégia függvénye. Konkrétan attól tekinthető annak, hogy mit céloz meg a fordító: hogy szigorúan betartja-e a szerző stílusát, vagy hogy túl hosszú mondatokat bontson meg, ezáltal megkönnyítve befogadásukat az olvasó számára. Íme egy példa egy összetett alárendelt mondat két mondatra történő felbontása: «Lovak nyerítettek, gyalogjárók botoltak, siratóasszonyok jajgattak és véresre karmolták arcukat, a fölszabadított rabszolgák az elhunyt szobrait és arcképeit vitték, magasra emelve, színészek utánozták halálos sivalkodását, a gyászos bohócok pedig, a tömeg mulattatói, a halált jelképezték, bandzsítva és fintorogva, úgyhogy

hangos hahota fakadt nyomukban s szólt minden zeneszerszám, kürt, dob, hárfa, fuvola, sok-sok ezer fuvola, mely a levegőt elviselhetetlen lármával reszkettette meg» (Kosztolányi D. Neró, a véres költő). Ez a mondat feltételesen két részre osztható: az első mondat minden része egyszerű mondatokból áll, amelyek alárendeltség nélküli kapcsolatban vannak, és a második mondathoz kötőszóval kapcsolódnak. A fordító ezt a hosszú mondatot két részre osztotta a következő módon: az első az összetett mondatot tükrözi a kötőszó előtt, a második pedig a kötőszó után: «1. Йшли юрби людей, іржали коні, плакальниці з криками роздряпували собі до крові обличчя, відпущені на волю раби високо над головами несли статуї та портрети небіжчика, актори імітували передсмертний стогін, а поховальні блазні потішали юрбу, зображуючи вмираючих: вони так кривлялися й витріщали очі, що їх лицедійство супроводжував голосний регіт. 2. Зусібіч лунали різноманітні музичні інструменти – труба, барабан, арфа, тисячі й тисячі флейт, які накочували на людей нестерпну какофонію звуків»

(Л. Мушкетик).

2.3.4. Grammatikai összevonás

Lehetséges az ellentétes grammatikai művelet is, amikor a fordító két vagy több mondatot egybeolvaszt, így a célnyelvben kevesebb mondat van, mint az eredetiben. Ez a művelet nem mindig kötelező.

«Egy szobrász forró viaszt öntött a hideg arcra. Elkészítette halotti maszkját» (Kosztolányi D. Neró, a véres költő). «Скульптор вилив на імператорове охололе лице розплавлений віск і зняв посмертну маску» (Л. Мушкетик).

2.3.5. Grammatikai betoldás

A hozzáadás szükségessége, mint grammatikai transzformáció, akkor merül fel, amikor két nyelv között olyan nyelvi kategóriákban vannak különbségek, mint a névelő, nyelvtani nem, igeeképzők stb., amelyek az

egyik nyelvből hiányoznak. Ilyenkor ezeket a hiányzó kategóriákat a fordításban „hozzá kell adni”.

«Most megállott. Láttá, hogy sehová se mehet, minden út bezárult előtte. Ekkor egy messzelevő terembe sietett, a palota másik sarkába» (Kosztolányi D. Neró, a véres költő) — «*Він* нерішуче постояв. Бачив, що йому нікуди йти, – всі шляхи перед ним були закриті. Тоді *він* поквапом подався до дальніх кімнат в іншому кінці палацу» (Л. Мушкетик).

A magyar nyelvről ukránra történő fordítás során a fordító kénytelen hozzáadni a mondatokhoz a birtokos névmásokat, mivel a magyar nyelvben a birtokosság kategóriája affixumokkal van kifejezve, és a szótóhoz hozzáadva jelenik meg. Ráadásul a birtoklási viszonyokat a magyar nyelvben lényegesen gyakrabban használják, mint az ukránban.

«Szemed kinyitja Ptah, szájad kinyitja Saksi» (Kosztolányi D. Neró, a véres költő) – «*Твої* очі відкриває Пта, рот – Шакті» (Л. Мушкетик).

2.3.6. Grammatikai kihagyás

A grammatikai kategóriák jelenléte vagy hiánya egyik nyelvben, mind hozzáadáshoz, mind grammatikai kihagyáshoz vezethet. A magyar nyelvről ukránra történő fordítás során automatikusan kihagyásra kerül a névelő, mivel az ukrán nyelvben nincs jelen. A névelő a magyar nyelvben nem rendelkezik önálló jelentéssel, így annak kihagyása nem okoz lényeges változásokat a szövegben: «Nero, a véres költő» – «Нерон, кривавий поет».

A magyar nyelvben gyakran használják a „van” igét egyes és többes számban egyaránt. Jelen időben, első és második személyben is azt jelenti, hogy „van”, „létezik valaki vagy valami”. Az ukrán nyelvben jelen időben jellemzően kihagyjuk a „бути” igét. Ez a fordítás során is így történik: «Egészen kicsiny *vagy*» (Kosztolányi D. Neró, a véres költő) – «Ти такий маленький» (Л. Мушкетик).

2.3.7. Grammatikai áthelyezések

A következő grammatikai transzformáció a grammatikai áthelyezések. A fordítás során ezek kötelezőek különböző nyelvek között, mivel a szórend szinte mindig változik, így ezeket bizonyos mértékig automatikus fordítói cselekvéseknek tekinthetjük. A szépirodalmi fordításban az ilyen grammatikai átrendezések nehézsége abban rejlik, hogy a fordítónak jellemzően több lehetséges fordítási változata is van, hogy grammatikailag helyes mondatot alkosson a célnyelven.

A magyar nyelvben létezik a névszók kategóriája, amelyek jelentésükben megfelelnek az ukrán prepozícióknak, azonban mindig a főnév után helyezkednek el. Így a fordításuk során a fordító automatikusan alkalmazza a grammatikai átrendezést: «Zodikus volt, akinek állandó helye volt minden előadásra, a császári prosceniumpáholy *mellett*» (Kosztolányi D. Neró, a véres költő) – «Це був Зодік, який мав на всіх виставах своє постійне місце *біля* імператорської ложі» (Л. Мушкетик).

2.3.8. Grammatikai cserék

A magyar nyelvről ukránra történő fordítás során a fordítók gyakran alkalmaznak grammatikai cseréket, amelyek jelentős része automatikusan történik. Például, a magyar nyelvben az egyes számú alanyok után az ige egyes számban áll. Ezzel szemben az ukrán nyelvben, ha az alany egyes számú, az ige többes számú alakban jelenik meg, ha az alany után áll. Ezért ilyen esetekben a fordító gépiesen végrehajtja a grammatikai cserét, az egyes számot többes számra cserélve: «Lucanus Menecrates és Antisius azonban nem *unatkozott*» (Kosztolányi D. Neró, a véres költő) — «Але Лукан, Менекрат і Антісній не *нудьгували*» (Л. Мушкетик).

Ezen kívül, bizonyos esetekben a többes számot egyes számra, vagy fordítva, az adott nyelv szabályai szerint fordítjuk. Például a magyar „sokan” és „kevesen” szavak (határozók) után az állítmány többes számú,

„sok ember” illetve „kevés ember” jelentést hordoznak. Miközben az „emberek” szó nem szerepel, azonban ezekkel a szavakkal az ige mindig többes számú. Ezeknek a szavaknak az ukrán fordításukra pedig ilyen kifejezések használatosak, mint „bárki” vagy „nem sokan”, ahol az ige egyes számú alakban szerepel. «A császárral kevesen őszinték» (Kosztolányi D. Neró, a véres költő) — «З імператором рідко хто буває відвертий» (Л. Мушкетик).

Ajánlott szakirodalom:

1. Klaudy Kinga 1994. A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica.
2. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.
3. Загальна теорія перекладу для першого (бакалаврського) рівня: навч.-метод. посіб. / Т. С. Володіна, О. П. Рудківський. К.: Видавничий центр КНЛУ, 2017. 296 с.
4. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.

FELADATOK

1. Dolgozza fel a grammatikai átváltási műveletek fejezetét Klaudy K. A fordítás elmélete és gyakorlata c. könyvből! Készítsen táblázatot, amelybe beírja az transzformáció összes típusát és azok meghatározását, valamint adjon/írjon példákat minden egyes típushoz!

2. Olvassa el a szépirodalmi szöveg részleteit! Hasonlítsa össze az eredeti szöveget és annak fordítását! Jegyezze fel a fordításban található grammatikai transzformációkat!

<p style="text-align: center;">Gárdonyi Géza Egri csillagok</p>	<p style="text-align: center;">Геза Гардоні Зірки Егера</p>
<p>A falubeli kutyák mérges csaholással ugrálnak körül egy fehér szakállú és nagy hajú zarándokot. Le is húznák róla a csuhát bizonyára, ha nagy, keresztos végű botjával vitézül nem hadonászna maga körül.</p> <p>Eleinte az út közepén ment, de hogy a nagy, bozontos kutyák mindegyre szaporodtak, óvatosan nekihátrált egy L alakban megszőgellő sövénynek, és a hátát abban megvetve várta, hogy valaki előjön, és megszabadítja az ostromtól.</p> <p>Azonban akik elő is jöttek a nagy ugatásra, azoknak a szeme a faluba vágató öt magyar vitézre fordul. Egy piros köpenyeges, szőke dalia lovagol elől. Darutoll a süvegén. Előtte a nyergen keresztbe fektetett puska. Könnyű, meggyzín zekéje alól páncéling csillog. Mögötte négy másik vitéz. Hogy beérkeznek a faluba, jobbra-balra forgatják a fejüket, mintha valami csoda volna annak a falunak minden háza.</p> <p>A Cecey kapuja előtt egy dárdás</p>	<p>Сільські собаки, сердито гавкаючи, наскакували на довговолосого прочанина з білою бородою. Вони б і сутану його роздерли, якби він не відбивався від них довгим ціпком з хрестом нагорі. Прочанин йшов спочатку посередині шляху, але, побачивши, що кудлатих великих псів більшає, відступив до плоту, чекаючи, поки хтось вийде з хати і врятує його від цієї собачої облоги. Але погляди людей, що повиходили, зачувши гавкіт собак, були звернуті в інший бік: селом мчали п'ятеро угорських витязів. Попереду скакав русявий богатир у багряному плащі. На шапці в нього журавлине перо, поперек сідла лежала рушниця. З-під легкого вишневого камзола зблискувала кольчуга. Слідом за ним скакало ще четверо витязів. В'їхавши в село, подорожні роззиралися, наче кожна хата в цьому селі для них була дивиною. Біля воріт будинку Цецеї на</p>

parasztember ült. Kövön ült, és szunyókált. A robogásra fölhorkant az álmából. Sietve kitárta a kapu másik szárnyát is, és a lovagok beugrattak a hídon át az udvarra.

Cecey ott gubbaszkodott a szérú árnyékán, mint valami vén sas.

Néhány jobbágya nyírt ott

birkát. A kezükben olló, az oldalukon kard. Ilyen világ volt akkor Magyarországon!

Cecey meglátta a vitézeket. Fölkelt, és eléjük baktatott. Furcsa járása volt az öregúrnak: az egyik lába nem hajlott térdben, a másik nem hajlott bokában. De hogy is hajlott volna, mikor fából volt mind a kettő.

És a jobb keze is hiányzott: a vászonzeke ujja csak lötyögött a csuklóján. A darutollas vitéz leugrott a lóról, és a lova kantárát az egyik közvitéznek dobta. Ceceyhez sietett.

- Dobó István vagyok - mondotta a süvegét levéve, bokáját összeütve.

Hosszú, csontos legény, de csupa erő minden mozdulata. S a szeme hegyesen néző, erős szürke szem.

Cecey hátradugta a kezét.

камені дрімав селянин, тримаючи в руці списа. Цокіт кінських копит розбудив його. Вартовий поспіхом відчиняє ворота, і вершники через місток в'їжджають у подвір'я. Цецеї сидів у затінку комори, згорбившись, наче старий орел. Неподалік кілька кріпаків стригли вівцю. В їхніх руках були ножиці, за поясом— шаблі. Таким було тоді життя в Угорщині.

Цецеї помітив витязів. Звівся на ноги і попрямував їм назустріч. Дивна хода була у цього старого пана: одна нога його не згиналася в коліні, а друга — в щиколотці. Та і як вони могли згинатися, коли обидві дерев'яні! У нього не було й правої руки: рукав полотняного камзола звисав від ліктя наче ганчірка. Витязь із журавлиним пером на шапці зіскочив з коня і кинув уздечку одному з своїх солдатів. Сам хутко підійшов до Цецеї.

— Іштван Добо,— відрекомендувався він, зняв шапку і клацнув підборами.

<p>- Kinek a hadában szolgálsz?</p> <p>- Most a Török Bálintéban.</p> <p>- Eszerint Ferdinánd híve vagy. Isten hozott, ecsém.</p> <p>S kezet nyújtott neki. Egy pillantással végignézte a paripáját, másik pillantással a kardját.</p> <p>- Hát mi szél hordoz erre?</p> <p>- Mink bizony, bátyám, Palotáról jövünk.</p> <p>- A Móre várából?</p> <p>- Nem a Móre vára az már.</p> <p>- Hát?</p> <p>- Most éppen senkié. Meg várnak se vár az már, hanem kőhalom.</p> <p>Az öreg falábú elbámult.</p> <p>- Lerontottátok?</p> <p>- Földig.</p> <p>- Hála Istennek. No, gyere be a hűvösre, öcsém, ide a tornác alá. Nézd csak, anyjuk, vendégünk érkezett.</p> <p>- Lerontottátok! - kiáltott újból elbámulva.</p> <p>A kis, kövér úriasszony ott forgott már a tornácon: asztalt igazított az árnyékre egy cseléddel. A másik cseléd meg nyitotta már a pinceajtót.</p> <p>- Hogy is hívnak, öcsém, Bodó vagy</p>	<p>Добо — високий кремезний чоловік, у кожному русі якого відчувалася сила. Його сірі очі були гострі, чіпкі. Цецеї заклав руки за спину.</p> <p>— Ти у кого на службі?</p> <p>— Тепер у Балінта Терека,— відповів той.</p> <p>— Отже, ти прихильник Фердінанда. Ласкаво просимо, синку.— Цецеї подав витязю руку. Одним поглядом окинув жеребця, шаблю.— Яким це вітром занесло тебе до нас?</p> <p>— Ми ідемо з Палоти.</p> <p>— Із замку Море?[6]</p> <p>— Тепер це вже не замок Море.</p> <p>— А чий же?</p> <p>— Нічий. Та це вже й не замок тепер, а купа каміння.</p> <p>— Ви його зруйнували?</p> <p>— Зрівняли з землею.</p> <p>— Слава богу!.. Ну, заходь у холодок, брате, ось сюди, на терасу... Матінко, у нас гості. Низенька опасиста господиня вже порядкувала на терасі: накривала разом із служницею стіл у затінку.</p> <p>Інша служниця тим часом вже</p>
--	---

<p>Dobó?</p> <p>- Dobó István.</p> <p>- Dobó Pista - szólt Cecey, bemutatva az ifjút a feleségének.</p> <p>Aztán intézkedett, hogy a katonák is bort és ennyivalót kapjanak, s egyben a papért is futtatott.</p> <p>- Mielőtt leülnénk, bátyám - mondotta Dobó -, meg kell kérdezniem, hogy nincs-e itt Móré. Mert én őt keresem.</p> <p>- Nem láttam a gézengúz haramiáját. De ne is lássam, csak az akasztófán. Dobó a fejét csóválta.</p> <p>- Akkor rossz nyomon járunk. Aztán vizet kért.</p> <p>- Hát várj, mindjárt hozzák a bort - mondotta Cecey.</p> <p>- Vizet iszok, ha szomjazok - felelte Dobó.</p> <p>S fölfogta a nagy csöcsös korsót, és a szájához emelte.</p> <p>- Megengedi, bátyám, hogy estig itt pihenjek? - kérdezte a víz után szakadó, jóízű sóhajtással.</p> <p>- De el sem eresztelek egynéhány napig! Nova gondolsz!</p> <p>- Köszönöm. Nincs most farsang. Este továbbmegyünk. Hanem a</p>	<p>відчиняла дверцята льоху.</p> <p>— Перш ніж сідати, батьку,— мовив Добо,— я мушу запитати, чи немає тут отого Море? Бо саме його я й шукаю.</p> <p>— Не бачив я цього негідника. Та краще його ніколи й не бачити, хіба що на шибениці. Добо похитав головою: — Виходить, ми збилися зі сліду. А вода у вас знайдеться?</p> <p>— Зачекай, зараз вина принесуть.</p> <p>— Я п'ю тільки воду, коли хочу пити.</p> <p>Добо взяв великий пузатий дзбан, підніс його до губів, а втамувавши спрагу, голосно зітхнув і сказав:</p> <p>— Ви дозволите відпочити у вас до вечора?</p> <p>— Я вас не відпущу і за кілька днів. Де це чувано!</p> <p>— Дякую, але ж тепер не масляна. Ввечері нам треба рушати далі. Одначе кольчугу я скинув би. Хоч вона вся із дірок, у ній страшенно парко в цю спекоту. Поки Добо знімав свої обладунки, у дворі з'явився прочанин.</p> <p>— Ти що, від ченця прийшов? —</p>
--	--

<p>vasingemet szeretném letenni. Kutya meleg ez ilyen időben, ha csupa lyukból varrták is. Míg Dobó a szobában vetkeződött, beérkezett a kapun a zarándok is. - Te a baráttól jössz! - szólalt rá Cecey, a fejét fölemelve. - Attól - felelte bámulva a zarándok. - Honnan tetszik tudni? - Nem boszorkányságból, elhiheted. A szakállad borzszírtól fehér, azt az első szempillantással megösmertem. - Igaz - felelte az ember. - Ebből látom, hogy messziről jössz hozzám. - Az is igaz. - Nekem pedig messze földről nemigen izenget más, csak a sajlóládi gvárdián, aki atyámfia. - Dejszen nem gvárdián az már régen, hanem a király barátja. - Azt is tudom, üsse meg a mennykő a gazdájával együtt. Hogy hívnak? - Varsányi Imrének. - Hány esztendő vagy? - Harminc. - No, hát lássuk: mi hírt hoztál? A zarándok leült a földre, és a csuhája bélését bontogatta.</p>	<p>сказав Цецеї, звівши на нього очі. — Авжеж,— відповів здивований прочанин.— А звідки ви знаєте? — Борода в тебе біла від пилюки, видно, що здаля йдеш. — Це правда,— відповів прибулець. — А передати звістку з далекого краю мені може тільки ігумен Шайоландського братства, він мені родич. — Та він уже давно не ігумен, а духівник короля. — І це я знаю, побив би його грім разом з його господарем! Як тебе звати? — Імре Варшані. — Скільки тобі років? — Тридцять. — Ну, подивимось, яку звістку ти нам приніс? Прочанин сів на землю і заходився відпорювати підкладку своєї сутани. — Ох, і спека ж у ваших краях! — пробубонів він весело.— І турків тут, як мух... — Це все завдяки твоєму ченцеві й королю. Куди ж до біса ти запхав листа?</p>
--	--

<p>- Istentelen melegség van erre - dűnnyögött jókedvűen. - Oszт annyi a török, mint a légy.</p> <p>- A barátнаk köszönhetjük, meg a királyodнаk. No, hova a pokolba varrtad úgy azt a levelet?</p> <p>Varsányi elővonta végre a kis, vörös pecsétес levelet, és átadta.</p> <p>- Adjatok enni-innivalót ennek az embernek, meg szállást is - szólt Cecey a feleségének.</p> <p>És feltörte a pecsétet. Kibontotta a levelet.</p> <p>- Az - szólt a levélbe belehunyorítva -, a barát írása. Tiszta, mint a nyomtatás, de igen apró. Én ugyan el nem olvasom. A zárándok beljebb ült a diófának az árnyékában.</p> <p>- Bizonyosan jól írt pedig - mondotta. - Mert nem noszított, hogy siessek. Mikor nagy pöcsétes levelet küld, mindig sietnem kell. Ez csak olyan kis pöcsétes; nem ország dolga. S hogy ily bölcsen megkülönböztette a leveleket, elégedett arccal húzott egyet az eléje tett boros fazékból. Az asszony is a kezébe vette a levelet. Nézte alul,</p>	<p>Варшані нарешті витягнув листа з маленькою червоною печаткою і подав його Цецеї.</p> <p>— Нагодуйте, напоїть цього чоловіка, приготуйте для нього ліжко, щоб він міг переночувати,— звелів Цецеї своїй дружині. І розгорнув листа.— Це він,— мовив він сам до себе, розглядаючи листа з усіх боків.— Його письмо. Чіткі, наче друковані літери, але дуже дрібні. Я сам його не прочитаю. Пошліть- но за попом.</p> <p>Прочанин востився зручніше в тіні горіхового дерева.</p> <p>— А вісточку він шле, напевне, приємну,— сказав він,— тому що не підганяв мене. Коли він передає листи з великою печаткою, тоді завжди доводиться поспішати. А це така собі мала печатка, видно, не державна справа. Пояснивши різницю між листами в такий мудрий спосіб, він із задоволенням хильнув вина з гличика, що стояв перед ним. Господиня теж взяла листа в руки. Роздивилась з усіх боків, глянула</p>
--	--

<p>felül, s nézte a széttöredezett pecsétet. A zarándokhoz fordult:</p> <p>- Egészséges a Gyuri bácsi?</p> <p>A zarándok sajtot evett. Nagyot nyelt.</p> <p>- Nem beteg az soha.</p> <p>Egy bikafejű, vállas és erős, vén pap fordult be a kapun. A jövevény felállott, és kezét akart neki csókolni.</p> <p>- Pápista vagy, vagy újhitű? – kérdezte a pap.</p> <p>És mellközépig érő fehér szakállát simogatta, hogy a zarándok kezét ne csókolhasson.</p> <p>- Pápista vagyok – felelte a zarándok.</p>	<p>на зламану печатку, потім звернулася до прочанина:</p> <p>— А дядько Дьсрдь здоровий?</p> <p>Прочанин саме наминав сир. Проковтнув великий шматок.</p> <p>— Він ніколи не хворіє.</p> <p>Прийшов священник, плечистий, сивобородий старий з головою, як у лева. Прочанин підвівся і хотів був поцілувати йому руку, але священник позадкував.</p> <p>— Ти папіст чи нової віри?</p> <p>Старий погладив свою сиву бороду, що звисала аж на груди.</p> <p>— Я папіст,— відповів прочанин.</p>
---	--

SZÖVEGEK FORDÍTÁS GYAKOROLTATÁSÁRA

1.

Свого часу відомий французький письменник Віктор Гюго казав, що література керує людством. Ця фраза сьогодні звучить перебільшено, але якщо детальніше придивитись до такого літературного феномену, яким, безперечно, є художній переклад, то слід визнати, що цей славний француз аж так не помилився, бо ж і в наш час художній переклад є важливим чинником не тільки в літературних, але й у міжкультурних взаєминах взагалі. Отже, переклад став новою якістю в обміні культурними цінностями між народами.

Основною метою перекладу є не зміна мови, а збереження мови, тобто порозуміння, але у це русло вливається ще одне порозуміння – між народами. Тому й сьогодні порада Гете перекладачам: «добиратися до неперекладуваного», бо «тільки тоді можна посправжньому пізнати чужий народ і чужу мову» звучить дуже актуально.

Перекладна література відіграє важливу роль в культурному житті нації. Вона не лише зберігає духовні цінності, виховує, є засобом «самовиразу нації», ще й збагачує рідну мову. Більше того, у багатьох випадках переклад був рушійною силою в розвитку мови.

(І. Яцканин)

2. Мовам підвладен кожен вік

Існують численні міфи з приводу здатності чи нездатності вивчати мови людьми різних вікових категорій. Одна з найпоширеніших помилок – діти вивчають мови швидше, а дорослі не в змозі досягти рівня вільного володіння іноземною мовою. Ці та інші твердження не відповідають дійсності. Вік не є перешкодою для вивчення іноземної мови, більше того, відповідно до останніх

досліджень, лінгвістична активність сприяє активнішому стану розуму дорослої людини: якщо вона зберігає хорошу фізичну форму, то її розумові здібності й навички не деградують. Єдиною перешкодою на шляху вивчення мови дорослою людиною є сумнів як самого учня, так і вчителя, у здатності вивчити мову в зрілому віці. Ці стереотипи виникли у зв'язку з теорією «критичного періоду», сформульованою в 60-ті роки. Новітні ж дослідження у галузі неврології демонструють, що мовні здібності дорослих значною мірою перевершують здібності дітей. Перевага дорослої людини в тому, що нервові клітини, відповідальні за лінгвістичні процеси, такі як семантичний та граматичний аналізи, розвиваються з віком. Повнолітні учні швидше прогресують у сфері вивчення структури мови, у них більше розвинена пізнавальна система, вони можуть робити узагальнення вищого порядку, ніж діти. До того ж не слід забувати про вищу мотивацію дорослого учня, який зазвичай приймає усвідомлене рішення вивчати другу (чи третю, четверту мову). Що стосується дітей, то психологи рекомендують починати вивчати іноземну мову у віці, коли систему рідної мови дитина вже досить добре засвоїла, а до нової мови – ставиться свідомо. Саме в цьому віці ще мало штампів мовної поведінки, легко по-новому «кодувати» свої думки, немає великого бар'єру перед контактом іноземною мовою.

3. Анна — королева Франції¹⁶

Ніколи раніше кияни не бачили подібних видовищ, як того ввесняного дня. Гриміла й двиготіла від веселоців княжа гора. Рікою лилися вино й меди, не згасали вогнища, не змовкали музики.

---

¹⁶ Збірник переказів для державної підсумкової атестації з української мови: 11-й кл. К., 2014. С. 14-15.

Князівна Анна покидала отчий дім і виїздила до нареченого. Уже були готові вози з багатими скринями — золото, срібло, персидські килими, грецькі шовки, хутрові кожухи й Аннине вишивання — червоно-чорним і сонячно-зеленим. Анна бере це на згадку про теплу й привітну батьківську землю.

Вона стоїть, зіпершись на одвірок, окидає посмутнілими очима задніпровські луки. Чи є там, на далекій Сени, отакі зелені й квітучі кручі? Чи співають таких ніжних веснянок? Що чекає її там, за глухими лісами, серед невідомих людей? Кому поскаржиться? Кому повідає свою тугу?

Князівна нишком витерла долонею сльозину, зняла з різьбленої полиці книжку. Візьме із собою Євангеліє. Адже це для неї переписав його найкращий писець, а майстер-чудотворець виготовив узори окладу із золота... Візьме ще багато книжок, читатиме їх, і їй буде здаватися, що вона вдома. Князівна навчить і дітей своїх читати й любити книги.

Сіримі журавлиними ключами спливали роки. Сумовито хлюпала хвиля холодної Сени. Нагадувала про бистроплинний Славутич і про зелені прибережні кручі, на яких п'ялися до неба стрімкі бані храмів. Не було для Анни вороття на ту землю. 4 серпня 1049 року вона вінчалася з французьким королем Генріхом Першим. Того дня Анна подарувала єпископу своє Євангеліє. Воно було переписане давнім руським письмом. І донині зберігається цей унікальний витвір давньоруської писемності.

Ні, Анна не могла повернутися на батьківщину, але перенесла сюди, у Францію, куточок рідної землі. Королева будує кілька церков, фрески й мозаїки яких нагадували київські. Одна з тих будов, споруджена в 1060 році в місті Санлісі, збереглася до наших днів.

Через одинадцять років Анна овдовіла. Придворна знать оголосила її регентшею малолітнього спадкоємця трону Філіппа Першого. Анна стала фактичною правителькою країни: утверджувала державні закони, підписувала — теж кирилицею — найважливіші державні акти. Кирилицею зроблені й написи на стіні церкви в Санлісі. То Аннина туга за рідним краєм уписала світлий спогад у муровані стіни храму. То дочка Ярослава Мудрого залишила слід високої освіченості й культури, що жила в її роду.

Життя Анни Ярославни було нелегким. Французькі хроніки пов'язують її ім'я з іменем графа Рауля де Крепі-і-Валуа. Після смерті Генріха Анна офіційно вийшла за нього заміж, хоча церква заборонила цей шлюб. 1075 року вона востаннє підписала разом із сином державний документ.

На старому забутому кладовищі в далекому французькому місті Вільєрі знаходиться загадкова могила із зображенням на кам'яній плиті жінки в короні. Латинський напис повідомляє, що там упокоїлась Агнес. Легенди доповнюють це надто скупе повідомлення: то могила достопам'ятної дочки Ярослава Мудрого — Анни, королеви Франції. Вона принесла на галльську землю книжки, любов до науки, побудувала прекрасні храми й палаци.

За Р. Іванченко

4. Гавань у степовому океані¹⁷

Софія Київська — пам'ятка світового значення, як афінський Парфенон і римський Колізей. Справа ось у чому: зазвичай християнські церкви будували до якогось релігійного свята або вшанування святих. Однак такої християнської святої, як Софія, до п'ятнадцятого століття не було. Це просто образ мудрості.

---

¹⁷ Збірник переказів для державної підсумкової атестації з української мови: 11-й кл. К., 2014. С. 17-18.

Рідкісний, особливий випадок, щоб до п'ятнадцятого століття християнська церква називалася ім'ям Софії.

Власне, можна говорити про певну паралель між афінським Парфеноном і київською Софією. Подібно до того, як афінський Парфенон збудовано на місці історичної битви з персами, київську Софію збудовано на місці історичної битви з печенігами, після якої ці кочівники взагалі зійшли з історичної арени. Як Парфенон присвячено богині мудрості Афіні, так і київський храм присвячено Софії, тобто мудрості.

Чому саме в Києві був зведений храм Софії? Київська Русь, і відповідно Київська держава, народилася на березі великого степового океану. Уявіть собі Великий Степ, що починається біля Великої Китайської стіни: степи Монголії, степи Середньої Азії, степи Прикаспію, степи Уралу. І саме степами України й Угорщини він закінчується біля Альп. Великий Степ, що охоплює два континенти! Цей Степ був етнічним казаном, що весь час «вихлюпував» хвилі навал кочівників.

Один церковний письменник п'ятнадцятого століття написав про православні храми: «Тихі гавані безкрайніх степових просторів з їхніми нерозв'язаними проблемами». Храм як гавань у степовому океані!

Коли ми дивимося на храм зовні, усе читається як текст, буквально все має свій зміст. Скажімо, тринадцять куполів. Тринадцять апостолів, чи то включаючи Христа, чи то включаючи Іуду (адже він теж був апостолом, обраним самим Христом). Тринадцять руських племен — поляни, древляни, кривичі, угличі, в'ятичі... Тому саме тринадцять куполів.

У п'ятому столітті нашої ери в Римі один чернець підрахував, що в десятому столітті (тобто на початку другого тисячоліття) буде

кінець світу. І ось що цікаво: п'ять століть у Європі знижувався рівень економіки, гроші вкладали в церкви й монастирі. І тільки в десятому столітті стало зрозуміло, що Страшний суд не настав. Він був перенесений у майбутнє, що, певне, виявилось ілюзією. Насправді Страшний суд був розтягнутий у часі. Адже в другому тисячолітті загинуло чотириста мільйонів осіб, тобто стільки, скільки жило в десятому столітті. За минуле тисячоліття жодну велику соціальну проблему не вирішено: проблему бідності, безробіття, злочинності, молоді. Ані соціалізм, ані капіталізм не вирішили цих питань.

Скажете: а науково-технічний прогрес?.. Вернер Гейзенберг, найвідоміший лідер сучасної науки, сказав: «Науково-технічний прогрес — це спосіб зробити пекло більш комфортабельним для життя». Адже техніка вирішує ті самі проблеми, що й викликає.

Нині Софії Київській майже тисяча років, вона прикрашає місто на пагорбах, захищає його своєю мудрістю й святістю.

За С. Кримським

5. Чоловік з ароматом кави¹⁸

Про Юрія Кульчицького в Україні нині відомо небагато. Українець за походженням, він виконував роль військового аташе та перекладача у Відні. Згодом Кульчицький опинився в австрійській дипломатичній місії в Стамбулі й відіграв важливу роль у легендарній Віденській битві 1683 року, яка фактично зупинила турецький наступ на цивілізовану Європу.

У Відні Кульчицький дістав неформальний статус героя. Як нагороду, крім будинку від магістрату й медалі від короля, рятівник отримав триста мішків кави. Каву залишили в обозі турки, щоправда, австрійці вважали ці зернята кормом для верблюдів. «Полонені»

---

¹⁸ Збірник переказів для державної підсумкової атестації з української мови: 11-й кл. К., 2014. С. 27-28.

верблюди кавові зерна їсти навідріз відмовлялися. Якби не вроджена підприємливість Кульчицького, кава могла б так і залишитися прикрасою якогось етнографічного музею австрійської столиці.

Проте Юрій Кульчицький не розгубився — відкрив кав'ярню спочатку тільки для власних приятелів, утаємничених у смак Сходу. Віденцям кава засмакувала. Не останню роль у цьому відіграла колоритна постать рятівника Відня, який засолодив гіркий напій. Кульчицький, перебравшись у турецький одяг, особисто частував своїх гостей, пом'якшуючи смак кави медом, цукром, а згодом молоком і вершками. За переказом, саме експериментатор Кульчицький і винайшов напій, що згодом дістав італійську назву «капучино».

Невдовзі «на каву» до Кульчицького почала заходити місцева аристократія. До кави подавали й круасани, за легендою, винайдені сусідом-булочником, намовленим до цього Кульчицьким. Тоді круасани мали й символічний підтекст: у такий спосіб ласуни споживали імітацію турецького півмісяця. Зазвичай відвідувачі вмочували їх у каву, що згодом стало навіть певною віденською традицією.

У Європі, як і в Туреччині, кав'ярні приваблювали всі верстви населення: політиків, комерсантів, творців і звичайних людей. У кав'ярнях виникали нові форми соціальної взаємодії. Купці, фінансисти, страховики в пошуках місця для обговорення спільної справи шукали альтернативу звичайним на той час зібранням. У кав'ярнях художники й письменники, які зазвичай працювали на самоті, мали можливість поспілкуватись один з одним і з іншими цікавими для них людьми.

Триста трофейних мішків із кавою продали. Цей бізнес не розвиватися не міг, адже кавовий герой не лише заслужив почесне

австрійське громадянство, а й на все життя був звільнений від сплати податків.

Кульчицький помер у розквіті слави в 1692 році. Героя-кавовара поховали під кафедральним собором Святого Стефана, одного з найбільших у Відні.

У 1862 році іменем Юрія Кульчицького назвали віденську вулицю, а згодом установили й пам'ятник простому «шляхтичу із Самбора». Європейські кавовари, зокрема фірма «Якобз», певний час мали у своєму асортименті «каву Кульчицького». Тож на Заході «скромний» галицький герой і його добрі справи більш знані, аніж удома. Планується навіть зняти фільм про Віденську битву за участю американського актора Мела Гібсона, який грав би короля Яна Собеського. Подвиг бравого галицького розвідника, захопленого кавою, також має бути екранізовано.

За А. Борковським

6. Marina (La Malinche) – a hódítók tolmácsa¹⁹

Marina, vagy más néven La Malinche (1500–1529), a nahua törzs tagjaként kulcsszerepet játszott az Azték Birodalom spanyolok általi meghódításában, mivel tolmácsként, tanácsadóként és közvetítőként tevékenykedett Hernán Cortés számára. Saját népe rabszolganőként ajándékozta a spanyol hódítóknak, később Cortés elsőszülött fiának anyja.

Történelmi alakját azték legendák övezték, személyét egy szellemnővel azonosították, aki holt gyerekeit siratja. A mexikói forradalom idején gonoszként ábrázolták, aki elárulta népét. Ma is ő jelképezi az árulás és az áldozattá válás egyidejű megtestesítőjét, aki a mai mexikói nép ősanyja is egyben. A malinchista kifejezést ma az áruló hazafira vonatkoztatják.

---

¹⁹ Fazakas Noémi, Sárosi-Márdirosz Krisztina. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe. Scientia Kiadó, 2021. o. 40-41.

A hódítók számára elengedhetetlen volt, hogy megbízható tolmácsuk legyen, de nyilvánvaló, hogy Marina szerepe ennél sokkal fontosabb volt. A hódítók egyik katonája, Bernal Díaz del Castillo öregkorában, évekkal az események után, a *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España* című visszaemlékezéseiben azt írja, hogy a „nagyasszony” – akit ő folyamatosan a Doña Marina megtisztelő megnevezéssel illet – segítségével nem érthették volna meg Új-Spanyolország és Mexikó őshonos lakosainak nyelvét. Egy másik katona, Rodríguez de Ocaña úgy véli, hogy Isten segítségével Marina segítése volt a második legjelentősebb Cortés számára hódító hadjárata során.

Kezdetben csak két tolmácson keresztül tudtak az aztékokkal szót érteni. Gerónimo de Aguilar Cortés szavait spanyolról maja nyelvre fordította, majd Malinche ezt tovább fordította navatlra, az aztékok nyelvére. A bonyolult eljárás ellenére a kommunikáció meglepően jól működött.

Az őslakosok forrásai még érdekesebben ábrázolják Marina alakját és ítélik meg szerepét. Bár sokan árulóként tekintettek rá, mégis sokan bíztak benne, és szövetségesnek tekintették. A Tlaxcala történetében például Cortés és Marina mindig együtt vannak ábrázolva, de gyakran megjelenik a nő alakja úgy is, hogy közben függetlenül, önállóan és nagyon határozott módon irányítja az eseményeket.

A jelenkori történészek úgy vélik, hogy Marina diplomáciai szerepe nagyobb volt, mint ahogy azt korábban gondolták, és sokan úgy tekintenek rá, mint valódi konkvisztádorra. Úgy emlékeznek rá a történelmi források, mint akinek rendkívüli meggyőző ereje volt, és meg tudta másoknak magyarázni, amit ő maga tisztán látott: hogy nem érdemes ellenállni a spanyol fegyvereknek és hajóknak.

Ha La Malinche nem vett volna részt nyelvtudásával és diplomáciai érzékével Mexikó meghódításában, a spanyolok és az indiánok közötti kommunikáció sokkal nehezebb lett volna. Marina (La Malinche) több indián törzs nyelvét, azok különböző nyelvjárásait és regisztereit ismerte. A Nahua hallgatóság számára például emelkedett hangnemben beszélt, retorikai fordulatokat használt, ezzel azt az érzést keltette a Nahua törzs tagjaiban, hogy ő egy nemesasszony, aki tudja, mit beszél.

7. Lomb Kató – a világ első szinkrontolmácsainak egyike²⁰

Születési nevén Szilárd Katalin (1909–2003) tolmács és fordító volt, ő tekinthető a világ első szinkrontolmácsai egyikének. Tizenhét évesen érettségizett a Szent Erzsébet leánygimnáziumban. Eredetileg fizikából és kémiából doktorált a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen, de érdeklődése hamar a nyelvek felé fordult. Kilenc-tíz nyelvből és nyelvre tolmácsolt, illetve hat nyelvből és nyelvre fordított szakirodalmat és olvasott szépirodalmat. A publicisztikai szövegeket további mintegy tizenegy nyelven megértette. Saját bevallása szerint összesen tizenhat nyelvvvel keresett pénzt (angol, bolgár, dán, francia, héber, japán, kínai, latin, lengyel, német, olasz, orosz, román, spanyol, szlovák, ukrán), amelyeket javarészt önerőből tanult meg. Leginkább gyakorlati célokból, érdeklődésének kielégítése végett sajátította el több nyelvet, és leginkább a nyelvtanulásban lelte örömét. Az Egy tolmács a világ körül című könyvéből kiderül, hogy tolmácsként mind az öt kontinenst bejárta, a világ negyven országában megfordult, utazásai során szerzett élményeiről, átélt kalandjairól is gyakran ír.

Anyanyelvem csak egy van: a magyar. Az orosz, angol, francia és német a magyarral egyszerre él bennem. Ezeket bármely kombinációban, azonnali „váltással” fordítom egymásra. Olasz, spanyol, japán, kínai vagy

---

²⁰ Fazakas Noémi, Sárosi-Márdirosz Krisztina. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe. Scientia Kiadó, 2021. o. 42.

lengyel nyelvi feladatok esetén fél napot szoktam szentelni jegyzeteim átnézésére és a tanultak felfrissítésére. A többi hat nyelven csak szép- és szakirodalmi fordítási gyakorlatom van. (Lomb Kató: Így tanulok nyelveket)

Később, a Bábeli harmónia című kötetben (1988) hasonlóan fogalmaz:

Hogy hány nyelven tudok? Anyanyelvem csak egy van: a magyar. Az orosz, németet, angolt, franciát elég jól tudom ahhoz, hogy bármilyen kombinációban rögtönözve tolmácsoljam vagy fordítsam. Spanyolhoz, olaszhoz, japánhoz, kínaihoz, lengyelhez kicsit hozzá kell készülnöm: ilyenkor saját naplőfüzeteimnek ezeken a nyelveken írt részeibe szoktam belelapozgatni. A svéd, norvég, román, portugál, holland, bolgár és cseh irodalmat olvasom: az írott – politikai vagy műszaki – szövegeket fordítani tudom.

A magyarral együtt – bevallása szerint – legalább 28 nyelvet ismert minimum írott szöveg megértését lehetővé tevő szinten, melyek közül 10 nyelven volt képes tolmácsolni is.

8. Eger vára²¹

Az Eger-patak fölé magasodó dombon Szent István alapított püspökséget 1009 körül, mint ez IV. Béla egy 1261-es oklevelében említve van. A hagyomány szerint első királyunk a Királyszéke dombról szemlélte a székesegyház építését. (* Van olyan elmélet is, amely I. Andráshoz köti, és egri-bihari püspökségnek gondolja kettős székhellyel). A régészeti kutatások egy a 10-11. század fordulójáról származó rotunda alapjait találták meg (galéria). Ez lehet az a Szűz Mária-kápolna, amit Rozgonyi püspök 1430-ban Szt. István által alapítottnak mond, és amit a tatárok elpusztítottak. A legújabb régészeti kutatások szerint a 11. század elején

---

²¹ <https://varlexikon.hu/eger>

egy királyi udvarház is volt itt, amit még a században toronnyal bővítettek. Buldus, Eger harmadik püspöke egyike lehetett azoknak, akik 1046-ban haltak vértanúhalált Szent Gellért püspökkel. Ezt többen vitatják, a legújabb tanulmányok szerint a 11. század második felében tette át székhelyét ide Liduinus püspök, miután a besenyők és kunok is elpusztították Bihar várát.

Az első biztosan hiteles adat a püspökségről 1111-ből származik, mely Wolferust nevezi meg püspöknek. Könyves Kálmán idejétől lehet számolni a székesegyház és püspöki palota építésével. Az új, román stílusú katedrális háromhajós, háromapszisos, keresztház nélküli bazilikának épült. A Képes Krónikában az szerepel, hogy II. István (1116–1131) Egerben megbetegedett, e szerint a 11. századi királyi kúria még nem került átadásra a püspökségnek. Martyrius egri püspök II. Béla uralkodása alatt megkezdte egy új püspöki palota építését a püspöki kápolna északi oldalán. Ezt az épületet az 1140-es években egy új épületszárnyal egészítette ki.

Imre király 1200 körül koragótikus stílusban bővítette a székesegyházat. A királyt 1204-ben itt temették el, sírkamrája a főhajó középtengelyében, a nyugati részen található. A legújabb kutatások szerint a püspöki központnak már a tatárjárás előtt volt védőfala, már akkor kialakult az első püspökvár (galéria).

A tatárjárás során a püspöki központ épületei súlyosan megsérültek. 1248-ban IV. Béla jelentős adományokkal segítette a püspökséget a helyreállítási munkákban. Lampert püspök a régi székesegyház alapjain egy új, gótikus templomot építtetett. A várdomb északkeleti sarkában, a mai Tömlöc-bástya közelében egy öregtorony is épült (galéria).

A munkák Dörögdi Miklós püspök (1330-1361) alatt is folytatódtak. A székesegyház nyugati oldalán toronypár épült, és a templom egy gótikus, körüljárható, kápolnakoszorús szentéllyel is bővült. A várban új palotákat emelt és az egész dombot egy hosszú kőfallal vették körbe.

1403-ban Ludányi Tamás püspök csatlakozott ahhoz a nemesi felkeléshez, amely Luxemburgi Zsigmond ellenében Nápolyi Lászlót kívánta a magyar trónra emelni. Zsigmond seregével megadásra kényszerítette Eger várát, a püspöknek menekülnie kellett. Zsigmond 1410-ben hadvezérének, a lengyel származású Stibor vajdának a szintén Stiborici Stibor nevű rokonát ültette a püspöki székbe. Ludányi csak 1421-ben kapta vissza a püspökséget.

Az 1440-ben kitört belháborúban Rozgonyi Simon püspök az Ulászló-párnak volt oszlopos tagja. 1442. április 1-én a püspök megvendégeli a husziták ellen hazánkban tartózkodó lengyel sereget és vezérüket, Odrovász Pétert. A mulatozás alatt őrizetlenül hagyták a várost és Giskra csapatai, Telefus (Talafusz) kassai huszita kapitány vezetésével megtámadták Egert. Sok városlakót megöltek, és rengeteg zsákmányt szedtek össze. Másnap reggel, miután feleszméltek a város vezetői, elindultak a husziták után. A magyar-lengyel csapat utolérte a zsákmánnyal terhelt huszitákat és hosszadalmas harc után megverték őket, Telefus is fogságba esett. A huszita támadás során megsérült a székesegyház szentélye is. Bonfini 1490-ben azt írta az eseményről, hogy a huszitáknak a város lakói a városfalak hiányában nem tudtak ellenállni 1451-ben Hunyadi János Losonc mellett vereséget szenvedett Giskra csapataitól, a csata során Héderváry László egri püspök is fogságba esett. Giskra ostrom alá fogta Egert, de az Alföldről felrendelt Hunyadi hadak elől visszavonult.

1465. április 11-én Csetneki András egri várnagy végrendeletében fiainak gyámjává Hédervári László egri püspököt, Szilágyi Erzsébetet és Gyarmati Balassi Lászlót nevezi meg. 1470-1475 között építette Beckensloer János püspök a mai napig is álló gótikus palotát a vár északi falának belső oldalán. A palota várudvarra néző oldalán emeletes, gótikus boltozatú folyosó díszítette, a külső oldalán kis tornyok voltak. Építése közben lebontották a 13. századi öregtornyot és mellette felépítették a

Tömlöc-tornyot, ami bejárat is volt a várba. A külső vár falait az 1470-es években kis kerek tornyokkal erősítették meg. A székesegyház szentélyét Nagylucsei Dóczi Orbán (1487-1492) és Bakócz Tamás (1493-1497) püspökök újították fel. Estei Hyppolit (1498-1520) püspök korában megerősítették a várat. A 15. század végén és a 16. század elején a középkori fal elé egy másikat építettek, melynek bejárataként megépült a toronnyal erősített barbakán, az Ó-kapu. A vár fennmaradt déli kaputornyát ma is Estei Hyppolit festett címere díszíti. A vár 1508-as inventáriuma szerint ekkor a vár tüzérsége 55 hajítógépből, 2-2 toronyban 2-3 ágyúból, 17 tarackból és 355 szakállas puskából állt. Az őrség létszáma 300-350 fő volt.

9. Josephine Cochrane, a mosogatógép feltalálója²²

Josephine Cochrane (eredetileg Garis) 1839-ben született, és egészen 45 éves koráig semmilyen jelét mutatta annak, hogy egyszer ő lesz majd az a próféta, aki kivezeti az emberiséget az évezredes sötétségből. 1857-ben, rögtön középfokú tanulmányai elvégzése után hozzáment a nála egy jó évtizeddel idősebb demokrata párti politikushoz, William Cochranhez (nem elírás, a különöc Josephine csak egy plusz e betoldásával volt hajlandó felvenni férje vezetéknevét), aki korábban aranyat keresett Kaliforniában (mindhiába), majd Illinoisba visszatérve beszállt a textilbizniszbe, amiből szépen meggazdagodott.

A korábban is rendkívül élénk társasági életet folytató házaspár ezután egy Chicago környéki nagy villába költözött, ahol már tényleg egymást érték a fényes vacsorák, estélyek, fogadások és nagyvállalkozói orgiák, ezen alkalmakkor pedig természetesen rendre előkerült a háztartás egyik legfőbb dísze, Mrs. Cochrane büszkesége, az a bizonyos 17. századi porcelán étkészlet. Ami viszont a sok mosogatás, dörzsölés és sikálás miatt

---

²² <https://nlc.hu/szabadido/20180803/mosogatogep-feltalalo-josephine-cochrane/>

egyre gyalázatosabban festett. A csorba, karcos tényérok látványa végtelen szomorúsággal töltötte el az asszony szívét, és azt tette, amit egy tisztességes ház úrnőjének ebben a helyzetben tennie kell: alaposan lecseszte a személyzetet, és megtiltotta, hogy a továbbiakban bárki is hozzáérjen a vagyonokat érő családi örökséghez. Az anekdota szerint ekkor fogant meg benne a mosogatógép gondolata, amelyet még évekig dédelgetett magában.

Az ötlet talán meg is maradt volna a megvalósíthatatlan utópiák varázslatos világában, ám William Cochran 1883-ban váratlanul (illetve, ha az alkoholfogyasztási szokásait nézzük, annyira nem is váratlanul) meghalt, és temérdek adósságon kívül mást nem nagyon hagyott a feleségére, így a mosogatógép sikere vagy bukása immáron élet-halál kérdésévé vált. Mrs. Cochran összeállt tehát egy George Butters nevű helyi ezermesterrel, aki a nő a tervei alapján elkészítette a nagy művet, amelyet az özvegy aztán a semleges csengésű J.G. Cochrané néven védetett le a szabadalmi hivatalnál, mivel úgy érezte, hogy nőként nem vennék annyira komolyan. Habár valami kezdetleges mosogatógépszerű szerkezetet egy bizonyos Joel Houghton nevű úr is piacra dobott pár évtizeddel korábban, az a találmány gyakorlatilag nyom nélkül tűnt el, míg Mrs. Cochrané motorral forgatott rézbojlere valószínű forradalmat hozott az amerikai háztartásokba.

Ugyanis érdekes módon először nem a középosztálybeli háziasszonyok kaptak rá (akiknek a feltaláló eredetileg szánta), hanem a chicagói étterem- és hoteltulajdonosok körében hódított, legfőképpen azért, mert a szerkezet meglehetősen sok áramot és vizet fogyasztott, amire egy átlagos háztartásnak abban az időben még nem volt elég kapacitása. A Cochrané mosogatógép aztán óriási sikert aratott az 1893-as Chicagói Világkiállításon is, és lassan az egész országban elterjedt, a fáradhatatlan Mrs. Cochrané pedig még 73 évesen, gazdag üzletasszonyként is személyesen árulta találmányát. Egy évvel később, 1913-ban hunyt el, de

öröksége ma is él. Cégét, a Garis-Cochran Manufacturing Companyt később a KitchenAid vette meg, amely aztán beolvadt a Whirlpoolba, a világ egyik legnagyobb háztartásigép-gyártó vállalatába, a személyes használatra vásárolt mosogatógépek száma pedig a II. világháború után nőtt meg ugrásszerűen – ma már egy átlagos konyha alaptartozékának számítanak. Szóval becsüljük meg a Cochrane-ház pocsék alkalmazottait, mert ha csak egy kicsit is jobban ügyelnek a porcelánra, akkor talán még most is kézzel mosogatnánk.

10. A C-vitamin Nobel-díjas felfedezője²³

A paradicsompaprikával folytatott kísérletei során azonosította a hexuronsavat a C-vitaminnal, és segítségével a paprikából kiinduló C-vitamin gyártásának módszerét is. Szent-Györgyi Albert a témakörben folytatott kutatásaiért 1937-ben élettani-orvosi Nobel-díjat kapott.

Budapesten született 1893. szeptember 16-án, anyai ágon a neves Lenhossék orvosprofesszori dinasztia leszármazottjaként. 1911-ben érettségizett, majd nagybátyja laboratóriumába került, ahol az első világháború kitöréséig tanult mindaddig, amíg be kellett vonulni. Szent-Györgyi Albert az olasz és az orosz fronton is szolgált, ahol helytállásáért ezüstkitüntetést kapott. 1917-ben azonban kénytelen volt leszerelni, miután megsebesült.

Tanulmányait Budapesten végezte, majd G. Mansfeld farmakológusnál dolgozott Pozsonyban, Armin von Tschermaknál elektrofiziológiát tanult Prágában, de L. Michaelisnél is elmélyedt a szakma rejtelmeiben, Berlinben. Néhány év múlva már a Leideni Egyetem Farmakológiai Intézetének asszisztense lett, 1922-től 1926-ig pedig HJ Hamburgerrel dolgozott együtt a holland Groningeni Fiziológiai Intézetben, ahol kutatásai a sejtlégzés kémiájára irányultak, de leírta az oxigén és a hidrogén aktiválásának kölcsönös függőségét is.

---

²³ <https://ng.24.hu/kultura/2022/09/16/a-c-vitamin-nobel-dijas-felfedezoje/>

Ösztöndíjasként Cambridge-be ment 1927-ben FG Hopkins irányítása alatt dolgozott és megszerezte második doktorátusát. Egy évet töltött a Mayo Alapítványnál Rochesterben, majd visszatért Cambridge-be. Itt fedezett fel a mellékvesében egy redukáló hatást mutató anyagot, amit hexuronsavnak nevezett el. Bebizonyította továbbá egy redukálóanyag létezését a növényi és állati szövetekben, amit később izolálni is tudott a szarvasmarha mellékvesekéregből, nagyon kis mennyiségben, ezt ma aszkorbinsavként ismerjük, akkor hexuronsav volt a neve. 1929-ben visszatérve Cambridge-be, később Druryvel írta le a nukleotidok farmakológiai aktivitását. Csak ezután tért haza újra, Magyarországra – írja a NobelPrize.org tudományos ismeretterjesztő oldal.

Szent-Györgyi Albert és családja 1930. augusztusában elhagyta Angliát, hogy hazaköltözzön. A biokémikus elfoglalta a Szegedi Tudományegyetemen a katedrát. Kutatói és tanári tevékenységét 1931 januárjától kezdte meg az orvosi vegytani intézet professzoraként. A Rockefeller Alapítvány támogatásával hamarosan modern tudományos központot és biokémiai iskolát hozott létre Szegeden. Itt figyelte fel az aszkorbinsav skorbutellenes hatására, és felfedezte, hogy a lédús szegedi paradicsompaprika gazdag C-vitamin-forrás.

1938-ban kezdett el izomkutatással foglalkozni; elhatározta, hogy megfejti az izomösszehúzódás mechanizmusát. Tanítványaival felfedezte az izom alapvető fehérjeösszetevőit, az aktin és miozin fehérjéket, illetve ezek komplexét. Ez képezte a következő évtizedekben az izomkutatás alapjait, például a hullamerevség okainak analízisét. Későbbi, újabb munkáinak eredménye volt a biológiai anyagok glicerinben való konzerválása, amit széles körben alkalmaztak, a mezőgazdasági felhasználástól a spermiumok tartósításáig. Elméleteket publikált többek között a bioenergetikai problémákról, valamint a növekedési és

sejtmembránpotenciál szabályozásával kapcsolatban, de vizsgálta a csecsemőmirigy hormonális működését is.

Szent-Györgyi Albert több tudományos társaság tagja volt, a Tudományos Akadémia elnöke és a Nemzeti Akadémia alelnöke. 1936-ban vendégprofesszorként dolgozott a Harvard Egyetemen, 1938-ban pedig a Liège Egyetem professzoraként. 1937-ben Corvin-koszorút és Corvin-láncot, 1940-ben a Lipót-rend parancsnoki keresztjét, 1941-ben a Magyar Érdemrend középkeresztjét, 1946-ban az Edinburghi Egyetem Cameron-díját, 1948-ban Kossuth-díjat, 1954-ben pedig Albert Lasker-díjat, 1967-ben Claude Bernard-érmeket és Modern Medicine Award díjat kapott, miközben számos egyetem avatta díszdoktorrá.

Навчальне видання

ТАЛАБІРЧУК Оксана Юріївна

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ
(УГОРСЬКА МОВА)**

**A FORDÍTÁS ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA
(MAGYAR NYELV)**

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Формат видання 60x84/16.
Умовн. друк. арк. 6,74 Наклад: 85. Зам. №100.
Видавництво ПП «АУТДОР – ШАРК»
88000, м. Ужгород, Україна
пл. Жупанатська, 15/1.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року.